

Den franske revolution

Diskussionsoplæg og kronologi

Olsen, Michel

Publication date:
1989

Document Version
Peer-review version

Citation for published version (APA):
Olsen, M. (1989). *Den franske revolution: Diskussionsoplæg og kronologi*. Roskilde: Roskilde Universitet.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact rucforsk@ruc.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Den franske Revolution

<i>Hvorfor fortæller man historier? Hvorfor skriver man historie?</i>	22
<i>Myten</i>	23
<i>Fortællingens argumentationsstruktur</i>	24
<i>Det 18. århundrede</i>	25
<i>Perspektivdrejning</i>	25
<i>Typer af historisk narrativ argumentation</i>	25
<i>Den franske revolutions betydning</i>	27
<i>Nogle behandlinger af den franske revolution</i>	27
<i>De kontrarevolutionære</i>	27
<i>Edmund Burke</i>	27
<i>De liberale samtidige</i>	29
<i>De borgerlige historikere</i>	29
<i>Den jakobinske tradition</i>	30
<i>Philippe-Joseph-Benjamin Buchez</i>	30
<i>Louis Blanc</i>	30
<i>Republikanerne</i>	30
<i>Jules Michelet</i>	30
<i>Edgar Quinet</i>	31
<i>De socialistisk-marxistiske historikere</i>	31
<i>Karl Marx</i>	31
<i>Jean Jaurès</i>	32
<i>Albert Mathiez</i>	32
<i>Nogle outsiders</i>	32
<i>Alexis de Tocqueville</i>	32
<i>Hippolyte Taine</i>	33
<i>Augustin Cochin</i>	34
<i>Slutbemærkning</i>	36
<i>Georges Lefebvre</i>	38
<i>Kritikken af Lefebvre</i>	39
<i>Paradigmeskift?</i>	40
<i>William Doyle</i>	41
1) <i>Om adelen.</i>	41
2) <i>Den borgerlige revolution</i>	42
3) <i>Folket</i>	43
4) <i>Bonderevolterne</i>	43
<i>Enevældens krise</i>	44
<i>Oplysningen</i>	44
<i>Konklusion</i>	45
<i>Opfølgning</i>	45
<i>Slutbemærkninger</i>	47
<i>Nogle teoretikere</i>	48
<i>Jean Bodin</i>	48
<i>Thomas Hobbes</i>	49
<i>Bossuet</i>	49
<i>Locke og Grotius</i>	49
<i>Kritik i det 18. århundrede</i>	50

<i>Konservative teoretikere</i>	52
1) <i>den historiske konservatisme.</i>	52
2) <i>den oplyste enevælde (despotisme éclairé).</i>	53
3) <i>den fuldstændige absolutisme ('absolutisme intégral').</i>	53
<i>Forfatninger</i>	
1791	53
1793	53
1795	54
<i>Direkte demokrati under Revolutionen</i>	54
RUC	56
<i>Andre organisationsformer</i>	56
<i>Jakobinerklubben</i>	56
<i>Folket</i>	57
<i>De nye politikere. Et eksempel. Danton (1759-1794)</i>	59
<i>Kurve over terroren</i>	66
<i>Tolkning</i>	67
<i>Eksempler</i>	67
<i>Lyon</i>	67
<i>Vendee</i>	67
<i>Forklaring og forsvar</i>	67
<i>Samlende bemærkninger</i>	68
<i>Det nye menneske</i>	68
<i>Suverænitetsbegrebet</i>	68
<i>Direkte demokrati</i>	68
<i>Paris, folket og parlamentet</i>	69
<i>Eftermælet</i>	70
<i>Krigen</i>	71
<i>Anneksion?</i>	72
<i>Michelet</i>	75
<i>Paul Bois</i>	76
<i>Emmanuel Todd</i>	76
<i>Samfundsanalysen</i>	77
<i>Religion</i>	78
<i>Venstre - højre indtil 1981.</i>	79
. . . . .	81
<i>Nogle få indledende bemærkninger</i>	81
<i>Befolkning og økonomi</i>	81
<i>Finanskrisen</i>	81
<i>Årene før</i>	82
<i>Valgkampen</i>	84
<i>Kampen imod Enevælden</i>	86
<i>Det konstitutionelle monarki</i>	
<i>Den grundlovgivende forsamling</i>	
oktober 1789 - september 1791	89
<i>Den lovgivende forsamling</i>	92
<i>Krig</i>	93
<i>Republikken</i>	94
september 1792 - juli 1794	94
<i>Nationalkonventet</i>	95

<i>Nationalkonventets sidste år.</i>	
august 1794 - oktober 1795	99
<i>Det første Direktorium</i>	
november 1795 - november 1799	100

FORORD.

Om Danmark før revolutionstiden kan man i et fransk oversigtsværk læse følgende:

I København havde indførelsen af enevælden kostet Struensee livet og Bernstorff, der regerede i samklang med adelen, ophævede nok livegenskabet (stavnsbåndet), men foretog en nyopdeling af agerjorden efter engelsk mønster.

Her har vi på få linier flere forkerede eller misvisende oplysninger: enevælden (1660-1848) fandtes før og efter Struensees regeringsperiode (1770-1772), og Struensee gennemførte sine reformer i den enevældige konges navn. Om Bernstorff var enig med adelen (om bondereformerne) kan diskuteres. De jyske proprietærer var imod reformerne. Hvis man ved 'engelsk mønster' forstår storgodsdrift og en drastisk reduktion af bondestanden, er det lodret forkert. Stavnsbåndets ophævelse indledede dannelsen af den store stand af selvejerbønder der har præget dansk politisk historie indtil efter Den 2. Verdenskrig.

Oplysningerne er ikke hentet fra et ligegyldigt værk eller en ligegyldig forfatter, men fra en som jeg senere finder det værd at diskutere forholdsvis omstændeligt. Det drejer sig om: Georges Lefebvre: *La Révolution française*.¹, altså et standardværk, der også giver et udblik over forholdene i Europa.

Nu er man jo så vant til at de oplysninger om Danmark man får i udlandet ikke altid er særlig pålidelige. Men der er et videre perspektiv i sagen. Vil man samle et stort materiale må man bygge på anden-, ja sågar på tredjehandsviden.

Undervejs optræder der nogle forvrængningsfaktorer som man kan iagttage i det lille citat af Lefebvre. Struensee var en oplysningsmand, og hans fald vakte allerede i samtiden og den umiddelbare eftertid meget stor opsigt i Europa. Nu kunne en oplysningsmand jo godt være enevældens mand, (et synspunkt der mest findes udviklet i royalistisk eller

eftermarxistisk forskning²), men bedre er det, hvis han kan sættes i modsætning til enevælden, blive en martyr for dens despoti. Det passer lige ind i det billede Revolutionen selv har overleveret af enevælden.

Det er også et udbredt synspunkt at enevælden i den sidste tid før Revolutionen støttede sig til adelen. Det kan få en til at overse tiltag der ikke (kun) var i adelens interesse. Hermed skal ikke benægtes at fremsynede adelsmænd også kunne se egen fordel i bondereformerne.

Men måske vi kan få fat i en tredje forvrængningsfaktor, der muligvis ligger indbygget i os alle, en misforstået kristen næstekærlighed: kun hvis man arbejder imod egne interesser, arbejder man for næsten. I denne tolkning drives budet: du skal elske din næste som dig selv, ud i fantasteriet og spiller bolden over til Nietzsche og c^o.

Endelig er der perspektivet: Lefebvre er franskmand og ser ganske naturligt tingene fra Frankrig, hvor han har rod, hvorfra hans verden går. Men vi i Danmark har grund til at spørge om, hvordan man kan være franskmand. Vi de billige sjofle der i fransk perspektiv ligger i tredje omkreds, uden for Frankrig og uden for dets randstater. Vi der som næsten det eneste land under revolutionstiden ikke var i krig med Frankrig, som ikke trak vor ambassadør hjem, men kun lod ham tage sygeorlov, som endog, meget mod vor vilje, blev Frankrigs forbundsfælle fra 1807 til 1814, og som i rent toseri satte flåde, økonomi og Norge overstyr.

Nå, spøg tilside.

Som ved festlighederne i anledning af ophævelsen af det danske stavnsbånd for et par år siden er 200-året for Den franske Revolution mere en lejlighed til spørgsmål og tvivl end til en egentlig festligholdelse. De to begivenheder er ikke mere to mytiske historier der bidrager til fransk og dansk identitet. Stavnsbåndets ophævelse

ikke, fordi de danske bønder nu er blevet landmænd og langt færre; fordi de ikke mere udgør en egentlig klasse, der i væsentlig grad adskiller sig fra andre selvstændige næringsdrivende. Revolutionen ikke fordi dens værdier og deres virkninger nu diskuteres vidt og bredt og anfægtes af andre end Den franske Republiks ganske få modstandere.

Men Den franske Revolution satte Europa på den anden ende. Den omformede mange samfund, den udbredte ideer i bredere lag der havde været forbeholdt de få, den fremkaldte voldsomme antirevolutionære reaktioner. Derfor har vi valgt denne begivenhed som udgangspunkt for en bred vifte af problemer som berører hele Europa. Indledningsvis må vi da også sige et par ord om Den franske Revolution.

Af den grund, men også fordi problemfeltet interesserer mig har jeg prøvet at skrive nogle sider sammen om uhyret. Vil man selv forsøge at samle et felt viser Lefebvres lille bommert imidlertid farerne ved at forsøge at give samlede fremstillinger, så indledningsvis vil jeg oplyse at jeg ikke engang er historiker; jeg bruger også anden- og tredjehåndsmateriale. Jeg vil da heller ikke i det følgende forsøge at give en samlet fremstilling af Den franske Revolution, men kun at præsentere nogle problemer der er kommet op i anledning af 200-årsdagen. Da jeg er fransklærer, får franske synspunkter en vis overvægt, men jeg har forsøgt at kompensere ved at støtte mig på en engelsk oversigt. Og da fænomenets udspring nu engang er fransk, kan det være af interesse at vie det franske perspektiv en vis opmærksomhed, i det mindste indledningsvis. Mine kolleger vil så kunne supplere med andre perspektiver. Heftet er ordnet efter tematiske opslagsord, men inden dem forsøger jeg at give en indledning og en diskussion af det paradigmeskift der er indtrådt i historikernes tilgang til Den franske Revolution. Jeg slutter af med en tidstavle der nævner nogle oversigtsværker (flere værker bliver

anført i noterne). Også denne tidstavle forsøger at stille nogle spørgsmål til begivenheder der længe har stået entydigt som i en hellig historie.

Det skulle være unødvendigt at sige at de følgende sider ikke er lærestof, men oplæg til videre diskussion. Jeg har derfor også givet forholdsvis mange bibliografiske oplysninger i noterne. De kan tjene som udgangspunkt for videre arbejde. De bygger på den bibliografi som jeg har udarbejdet og som står til disposition.

Denne bibliografi er ikke udtømmende, og der er ikke kommentarer til alle værkerne. Den har sin hovedvægt på den sidste tids næsten utallige publikationer (vi har også andre bibliografier over nyere værker liggende) og kan anvendes direkte på edb (word perfect 4.2).

Og så endelig igen: jeg er ikke historiker og dertil kommer at jeg har arbejdet hurtigt. Derfor vil oplægget rumme fejl og misforståelser. Men jeg ville selv gerne prøve at danne mig en form for overblik.

God fornøjelse! Der er ingen læsetvang.

NOGLE OVERSIGTSVÆRKER

I slutningen af denne bog findes en tidstavle. Der findes andre:

Jacques Godechot: *La Révolution Française Chronologie commentée 1787-1789*. Perrin, Paris. 392 s., 1988. Med biografisk leksikon over Revolutionens agenter.

Oversat til italiensk:

La Rivoluzione francese. Cronologia commentata 1787-1799. Tascabili Bompiani, Milano, cf. 1988 1989.

eller:

Jean Tulard, Jean-François Fayard & Alfred Fierro: *Histoire et Dictionnaire de la Révolution française 1789-99*. Laffont, Bouquins, Paris 1987 (begynder først i året 1789). Med biografisk leksikon over Revolutionens agenter.

En meget nuanceret fremstilling findes i F. Furet & D. Richet, *La Révolution Française*, 2 vol. Hachette, Paris 1965-1966, og Pluriel (billigbog). Indeholder også tidstavle.

D a n s k oversættelse: François Furet & Denis Richet: *Den franske Revolution 1-2*. Oversat af Birgit Schlifer. Forum, København, 546s. kr. 485, 1989.

Endelig kan anbefales et opslagsværk der har fire afdelinger om hhv. begivenheder, aktører, institutioner og ideer.

François Furet & Mona Ozouf (ed): *Dictionnaire critique de la Révolution française*. Paris, 912p. 1988.

På dansk findes også:

William Norvin & Albert Olsen red.: *Gyldendals Verdenshistorie III. 1490-1830*. Gyldendal, København 1937 (forbavsende lidt forældet og meget klar og velskrevet).

På engelsk findes der en meget værdifuld kronologisk-ræson

nerende gennemgang af perioden indtil efteråret 1789 i:

William Doyle: *Origins of the French Revolution*. Oxford University Press, →22.50; paperback £7.95, 1980, 1988.

fransk oversættelse:

William Doyle: *Des Origines de la Révolution Française*. Calmann-Lévy, Paris 1988.

Endelig kan jeg henvise til store leksika, især *Encyclopedia Britannica vol. 7: "France, History of"*.

For dem der vil have en hurtig orientering i mange specielle spørgsmål, og som kan fransk, er *Le Monde de la Révolution française* en guldgrube. Dette magasin kommer hver måned og følger begivenhederne i 1789 i detaljer. Desuden tager det på særlige temaer op (benyt bibliografien, hvor emneord og personer er angivet). Bidragyderne er kendte franske, og enkelte udenlandske forskere, der, i kort form giver essensen af deres lange bøger. Også den franske historikerstrid resumeres der.

I Italien er der udkommet en tilsvarende publikation, dog mindre omfattende, i 7 numre:

La Repubblica 1789-1799. I dieci anni che sconvolsero il mondo.

Om Revolutionens virkning i Tyskland findes tre artikler i *Zeitmagazin*, d. 5., 12., og 19. maj 1989.

Om Den franske Revolution og Danmark findes der en udmærket oversigt i et temanummer:

"Tema: Den franske Revolution". *Siden Saxo. Magasin for danske historie* nr. 1. 6. årg. 1989 med bibliografi.

Desuden: Horstbøll, Henrik, Løfting, Carsten, Østergaard, Uffe: "Les Effets de la Révolution française au Danemark".

Prépublications 119, Romansk Institut, Århus 1989.

Kildetekster (på fransk) findes righoldigt i:
J.M. Roberts: *French Revolution Documents* vol. I. Basil Blackwell, Oxford 1966 (fra 1789-1792).

John Hardman: *French Revolution Documents* vol. II, 1792-95 . Basil Blackwell, Oxford 1973.

Endelig har jeg udarbejdet en lidt tilfældig bibliografi på diskette og på kartotekskort over mest nyeste bøger. På disketten kan man søge under emneord, personnavne mm. Vi har også særlige bibliografier over hvad der er kommet i Frankrig og Tyskland om Revolutionen.

INDLEDNING (KORT OM OPLYSNINGEN)

Ifølge de almindelige kulturhistoriske fremstillinger begynder oplysningen: menneskets frigørelse fra åndelige og verdslige autoriteter, omkring Renæssancen, for så at fortsætte.

Man kan tilbagedatere den endnu mere, og det er blevet gjort under de sidste års genopdagelse og nyvurdering af Middelalderen. Men lad os bare begynde sidst i det 15. århundrede: en symbolsk begivenhed kan så være Konstantinopels fald (1453) eller Amerikas opdagelse (1492). Også bogtrykkerkunstens opfindelse kunne danne udgangspunkt (det gør den for Condorcet³, der indleder sin 8. periode af Menneskeåndens Fremskridt med denne opfindelse). Reformationen er også en vigtig begivenhed, der sætter skel (I 1517 havde Luther slået sin teser op i Wittemberg).

(I sin kærne stiller lutheranismen det enkelte menneske direkte over for Gud, medens kirken og dens overhoved(er) kun får rådgivende eller praktiske funktioner (næsten specialistens funktioner i vort samfund). At så i praksis lutheranismen stivnede i dogmatisme over for den

katolske modreformation, kan vi i denne sammenhæng lade ligge).

Konstantinopels indtagelse markerer Romerrigets endelige fald, men betød også en saltvandsindsprøjtning til studiet af græsk (og dermed af de græske filosoffer i original; i Middelalderen havde de mest været overleveret via araberne), en udvidelse af verdensbilledet (astronomien udvidede det samtidig i videre perspektiv), en selvstændiggørelse af individet.

Der findes materialhistoriske grunde til at udviklingen går trægt. Overalt er landbruget fremherskende, og her er de tekniske ændringer uhyre langsomme. (Efter en første forholdsvis stærk udvikling (1000-1250). England danner her en undtagelse; der udvikles landbruget stærkt, allerede i det 18. århundrede. Ser man kun på en fremherskende landbrugssektor, kan nogle af Europas lande siges at befinde sig på et middelalderligt stadium endnu i det 19. århundrede. Landbrugsbefolkningen er også den mest traditionsbundne, den befolkningsdel, hvori den udbredte alfabetisme trives bedst. Dog betød

protestantismen i de lande hvor den vandt indpas en del for læsefærdigheden, også i landdistrikterne*. Langsomheden kan også begrundes med en voksende kulturkløft, en begyndende foragt for folket.

Socialhistorisk sker der i hele Europa under Renæssancen en uddybning af skellet imellem samfundsgrupperne. Man kan se det: Middelalderen har overleveret os meget kollektivt byggeri; den har især efterladt kirker og rådhus (tydeligst i Italien). I Renæssancen bliver byggeriet privat: stormændenes slotte skyder op, kirkerne er ikke sjældent private (eller der bygges private kapeller til eksisterende kirker).

Europa havde allerede en gang før, før Den sorte Død, pesten i årene efter 1348, kendt til overbefolkning, i det mindste i mange egne, og naturligvis set i forhold til produktivkræfternes udvikling.

Den sorte Død havde reduceret Europas befolkning katastrofalt, måske med op til en tredjedel. Omkring 1500 var Europa nået op på ca. samme befolkningstal som før pesten, og op imod år 1600 stiger befolkningstallet drastisk. Det medfører fænomener, som vi kender paralleller til idag. En forstærkelse af laugenes kontrol: det bliver sværere for lærlinge og svende at stige i graderne, selv at blive mestre. Et landproletariat der lever på et eksistensminimum vokser i antal. Udviklingen forløber heller ikke uden voldelige begivenheder: en række bondeopstande knuses overalt i Europa og bøndernes stilling forværres; den forestilling at der findes nogle ustyrlige og farlige masser vinder frem hos de herskende. Det her skildrede gælder især Frankrig, der bliver Europas folkerigeste land.

Politisk vinder absolutismen frem næsten overalt, hvad enten det som i de fleste lande sker ved styrkelse af kongemagten, eller, som Italien, ved at de middelalderlige byer bliver fyrstedømmer (en udvikling der allerede var igang). At en fyrste er 'absolut' betyder egentlig at han er løst

('absolutus') fra alle bindinger, fx. stænderforsamlinger, rigsråd, sædvane. Sædvanen overholdes dog i et vist omfang, men her som overalt er der forskel på ide og virkelighed. Jeg lægger vægten på det tankegods som vi har fået overleveret.⁴

Der opstår en absolutistisk jura, der mere eller mindre fratager folket den suverænitet som Den katolske Kirke aldrig helt havde benægtet. "Konge af Guds nåde" opstår som titel, og i "af Guds nåde" ligger en af de få begrænsninger: regenten var forpligtet på landets (katolske eller protestantiske) religion, som det ses i Frankrig, hvor Henrik den Fjerde må omvende sig til katolicismen, eller i England i det 17. århundrede, der ikke accepterer katolsk-sindede monarker. En yderligere begrænsning var at kongen skulle respektere landets skikke (hvad Ludvig XIV gjorde i den forstand at han prøvede at omgå dem, men sjældent gik direkte imod dem).

Udviklingen krones undertiden med absolutistiske forfatninger, den mest absolutistiske i Danmark med kongeloven, Christian Vs *Danske Lov*, forfattet af Griffenfeldt i 1665, men ikke offentliggjort før i 1709.

Samtidig sker der en uddybning af det kulturelle skel imellem samfundsgrupperne. De stores forhold til småkårsfolk har - taget i bred almindelighed - altid indeholdt et element af foragt, men gennem hele Middelalderen har store og ringe stort set haft fælles kulturgrundlag. Det kan man endnu se hos en Rabelais i Frankrig, og hos visse italienske novelleforfattere (andre går i retning af adskillelse). Men i løbet af det 16. århundrede sker der i Frankrig og Italien en kodificering af god tone og høvisk optræden der sætter afgørende skel. At mange af disse adfærdsregler (fx ang. bordskik) forekommer os ulækre og plumpe, må ikke få os til at overse at der er tale om en villet adskillelse. Det snavsede og voldelige menneske, som Muchembled kalder det, fortrænges, og mennesket lærer langsomt at lægge bånd på

sig selv⁵. At det snavsede menneske fortrænges betyder imidlertid ikke nødvendigvis et fremskridt i hygiejne: badstuernes antal falder fx op igennem det 16. og 17. århundrede. De naturlige funktioner (spisning, afføring) reguleres, der indføres mere politi for at lægge bånd på slagsmål (ofte opstået i hidsighed og med dødelig udgang), på seksuel vold (i det mindste imellem ligestillede), men det er et åbent spørgsmål om man kan kalde tiden mere human. Sprogene udvikles også i abstrakt retning; de dannede klasser laver et konversationsprog, hvorfra tekniske ord, dialektord og vulgære ord forvises, efterhånden som kontakten med folket indskrænkes.

En indstilling der var repræsenteret, omend ikke fremherskende i de italienske bystater: at alle kunne deltage i en bys eller en stats styre, forsvinder foreløbig. Med opdagelsen af Amerika indføres slaveriet igen, efter at have været stort set ukendt i Senmiddelalderen, og med genindførelsen produceres der intellektuelle retfærdiggørelser for det, hvad der ikke forhindrer nogle i at protestere.⁶

Endelig sker der i litteraturen en stærk betoning af at de nederste i samfundet også er de laveste. Det kan studeres i litteraturen, i komediernes tjenerpar, i fraværet af småårsfolk skildret sympatisk, men først og fremmest i at højere og lavere klasser nu får en radikalt forskellig kunst: medens hos en Rabelais viddet er hele folkets, bliver de kultiveredes litteratur hurtigt speciel, og der udvikles en dannelse, forberedt i den italienske Humanisme og Renæssance, kulminerende i den franske klassik, hvor mennesket er reduceret til det væsentlige - eller til et abstraktum, alt som man behager. Racines tragedier er her højdepunktet: af legemsdele og -funktioner er banlyste, ikke kun de 'uartige', men også de ligegyldige: en legemsdel figurerer med sin symbolfunktion: en arm er handlekraft, en pande kan modtage fornærmelse, et knæ kan - knæle osv. Denne ekstreme franske

klassik har endog leveret mesterværker, men som kliche og form blev den senere et problem for Europa. Det abstrakt dannede menneskeideal havde dog en fordel: Europas aristokrati kunne mødes på lige fod og tale sammen på et fransk, hvis ordforråd var reduceret. En overgang så det ud til at fransk ligefrem skulle blive almenhedens sprog og tage arven op efter latinen (der endnu i udstrakt grad fungerede som kommunikationsmiddel imellem de lærde). Det gik som bekendt anderledes.

Jeg vil her lade videnskaben (som videnskab betragtet) ligge, men nævne dens ændrende syn på omverdenen, kort komme ind på visse filosoffer, men først og fremmest se på, hvorfor udviklingen ikke gik hurtigere. Langsomheden undrede allerede en Condorcet; han tilskrev den bevidst bedrag fra præstekastens side (sammensværgelsesteorien), samt overtro og uoplysthed.

Omkring 1550 var de fleste af brikkerne på plads. Man havde teorier om menneskets selvberoenhed (Pico della Mirandolas berømte "homo sibi relictus"), om individets autonomi over for Gud, om at samfundets magthavere har deres autoritet fra folket, om at videnskaben bør hvile på erfaring. Mange af disse forestillinger er forøvrigt gamle; snarere end opdagelse, er der tale om genopdagelse i en ny situation.

Men i den første Renæssance var de egentlige opdagelser inden for naturvidenskaberne endnu få, ja det kan diskuteres om man kan tale om egentlig *videnskab*. Renæssancen er kendetegnet ved teorier (fx Brunos om det uendelige rum), men disse teorier er endnu ikke forenede med erfaringsgrundlaget; det kommer først efter 1600.

I fremskridtets historie kan man - lidt kunstigt - skelne mellem fremskridt i videnskaberne og fremskridt i filosofien (herunder i statsret, jura, etik). Skellet er kunstigt, for mange store videnskabsmænd

spillede også en afgørende rolle i filosofien (Galilei, Descartes, Pascal, Newton), men det kan alligevel have sin nytte: selv når den almene tanke havde hårde kår, kunne videnskaben gøre delfremskridt. Kun et eksempel for at belyse dette:

At jorden drejer om solen og solen ikke om jorden var både en videnskabelig og en alment filosofisk sætning. Tesen var da den blev fremsat endog ikke bevist eller gennemargumenteret, det blev den først endeligt i Keplers teori. Den mindede således mere end man nu vil vide om en af de kendte farlige metafysiske sætninger, fx. om at universet var evigt (Averroes) eller om man vil om at universet er uendeligt; metafysisk var den også, fordi den berøvede mange mennesker forvisningen om at være i Verdens centrum; indirekte rokkede den derved også ved den antagelse at mennesket var genstand for Guds specielle omsorg. 'Derfor' blev sætningen forbudt (Kirken syntetiserede forbudte meninger i sætninger, således at et bestemt antal sætninger (meninger) hos en bestemt filosof kunne fordømmes, uden at hele hans værk behøvede at forkastes). Men den blev ikke helt forbudt: man (videnskabsmænd) havde stadig lov til at anvende den hypotetisk i ens beregninger, dvs. i praksis at arbejde med det nye verdensbillede.

Det der manglede var en egentlig metode, eller snarere et grundlag for eksperimentalvidenskaben. Den kom først efter år 1600 med Galilæi og Descartes, og bestod meget kort sagt i at videnskaben begrænsede sig til at arbejde med målelige størrelser. Verden reduceres for Descartes til ren udstrækning; den renses for alle okkulte egenskaber, for skjulte kræfter mm. I hvert fald den videnskabelige verden, for den almindelige så nærmest ud til at være henfaldet til værre overtro end i den såkaldte mørke middelalder. En ting er nemlig i denne forbindelse værd at mærke sig. Kirkens krise som forenende åndelig kraft; krisen var begyndt allerede i det 14. århundrede med Kirkens skisma, paver og modpaver (en sad i Rom, en i Avignon, i

den franske konges magt) betød for mange ikke en åndelig frigørelse, men snarere en frisættelse af menneskenes projektioner, altså at overtroen fik virkelig magt over sindene: heksebålene flammer højest i Renæssancen. I højmiddelalderen troede man også på hekse, men stolede på at en bøn, et *ave Maria* eller et *fadervor*, kunne holde dem på afstand.

Nu er der det bemærkelsesværdige at mange af de første 'naturvidenskabsmænd' (Descartes, Pascal) var meget konservative. Descartes afstår i sin provisoriske moral⁷ fra at røre ved religion og moral. Pascal bøjer sig for vanen, og lader den få understøttelse af magten, men kun fordi vanen er bedre end kaos. Religionskrigene ligger imellem dem og Renæssancens dristige filosoffer. Og videnskab og konservatisme kommer længe til at gå hånd i hånd.

Men alligevel fremmede de oplysningen. De tog grunden bort under den kosmos-tanke der besjælede den aristoteliske fysik. Analogierne imellem natur og samfund var hos Aristoteles mange; blot til eksempel det at tingene havde en 'naturlig plads': ild oppe, jord nede, og således var det også med samfundets stænder: de havde et ståsted, en status, en naturlig orden. Også et begreb som naturret stod endnu i gæld til det gamle univers.

Og ser man nøjere efter, så lå det ikke Descartes så fjernt at drive ingeniørvirksomhed på samfundet: når først han havde fået lavet sin videnskab - og det ville gå stærkt, mente han - lod dens anvendelsesmuligheder sig skam ikke begrænse. Også en bedre indretning af samfundet kunne og skulle foretages, blot måtte den vente lidt endnu. Så når Pascal hylder vanen, sker det uden ærbødighed og respekt, blot fordi den *virker*, ikke fordi den udrunden af Guds verdensorden.

Den videnssokkel som allerede den klassiske franske filosofi (i det 17. århundrede) havde lagt var altså egentlig indstillet på radikale forandringer. Fordomme var udlagt som fordomme, og

forskellen imellem det 17. og det 18. århundrede bestod i, hvordan man vurderede disse fordomme: positivt som værn imod kaos eller negativt, som spærring imod fremskridtet.

Det 18. århundrede står egentlig dårligt rustet til at tænke samfundet og historien, fordi dets videnskab lægger hovedvægten på det umiddelbart målelige, på klassifikation af iagttagelige fænomener (tænk på Buffons zoologi eller Linnés botanik).⁸ At tingene i videnskaben så småt skifter op imod århundredeskiftet får ikke den store betydning for de handlende politikere.

I opfattelsen af historien ligger den særlige oplevelse århundredet fjernt at tiden forandres og vi i den, ellers en gammel visdom. Kulturers vækst og forfald opleves endnu cyklisk, selv hos en oplysningsmand som Diderot, hvis hele virke viser at han tror på at det nytter at gøre en indsats.⁹

Men som sagt: hvorfor gik 'oplysningen' ikke hurtigere? For det første skete udviklingen i stærkt begrænsede kredse, medens som nævnt på det sociale plan den enkelte bys borger snarere blev mere og mere umyndiggjort. En international offentlig opinion var ved at opstå blandt de dannede, på fransk "la république des lettres"¹⁰, "de dannedes samfund", men denne opinion kunne endnu ikke sætte gang i masserne (den farlige trykkekunst var hurtigt blevet bragt under kontrol, i Firenze sker det fx med lynets fart mellem 1540 og 1550¹¹), Meningsudvekslingen begrænsedes i første omgang til bestemte emner i de forskellige lærde selskaber, akademierne. Også her ser man hvordan fyrsterne gør private selskaber til offentlige institutioner (Medicierne i Firenze 1530-40, Richelieu, der i Paris i 1636 grundlægger det berømte Académie Française og straks sætter det til smagskontrol af Corneilles sprælske tragedie *Le Cid*). Først sent skabes der en egentlig offentlighed, med cafékultur og læseselskaber.¹²

Men for det andet hærgedes Europa af en række krige, der successivt bringer det ene land efter det andet til hel eller relativ tavshed. Italien bliver i begyndelsen af det 16. århundrede offer for rivaliseringen imellem Frankrig og Spanien og ender mere eller mindre under fremmed dominans. I 2. halvdel af århundredet hærger Frankrig af religionskrige. I det 17. århundrede er det først Tyskland der kastes ud i 30-års-krigen, med stærk udenlandsk deltagelse. Under denne taber Danmark sin førerstilling i Norden, og Sveriges stormagtsperiode indledes. Dernæst gennemløber England to revolutioner: først Cromwells oprettelse af en republik (med henrettelsen af Karl I) siden "The glorious Revolution" (1688), som indfører en revideret engelske forfatning, der en (kort) tid bliver et forbillede for den franske oplysning. Frankrig bliver i dette århundrede Europas dominerende magt (Spanien taber sin dominans, hovedsagelig på grund af økonomisk krise), men støder i den spanske arvefølgekrig 1701-1713 på en europæisk koalition som det ikke kan klare. I denne findes den senere (foreløbige) arvefjende, England.

Først det 18. århundrede byder på en lang fredsperiode, ikke uden krige, også vigtige krige, men krige der har tabt meget af fortidens barbari, som går mindre ud over civilbefolkningen, og som først og fremmest ikke har den religiøse motivation og ikke udarter til borgerkrige. Man savner grunde til at slå hinanden ihjel; de skulle snart komme.

I det 18. århundrede indtager Frankrig stadig en dominerende stilling. Ganske vist er drømmen om absolut europæisk overherredømme forbi, men landet er stadig Europas folkerigeste.¹³ Jeg skal nedenfor komme med et forsøg på en parallelisering med England, der nu træder vægtigt ind på den europæiske scene, såvel økonomisk som kulturelt.

Medens fransk litteratur endnu er toneangivende i hele Europa, er den

engelske videnskabelige og filosofiske udvikling selvstændig og bliver importeret i Frankrig (hvor Newtons filosofi erstatter Descartes'). Dog tager de engelske ideer endnu i høj grad vejen over Frankrig, franske oversættelser og popularisering, på deres vej imod det øvrige Europa.

I Frankrig sker der i de sidste år af Ludvig XIVs regeringstid (1685-1715) en nyåbning imod Europa, en bevidsthedskrise,¹⁴ hvorunder videnskab, religiøs fritænkning, bibelkritik, fremmede lande mm. atter bliver genstand for et bredere publikums interesse.

I denne forbindelse er toleranceideen vigtig. Den var såmænd opstået både i England, Frankrig og Holland, og som afslutning på stridigheder der havde haft en væsentlig religiøs kerne: Frankrigs afslutning af religionskrigene med Nantes-ediktet (1598) Hollands (de nordlige Nederlandenes) løsrivelse fra Spanien (1648), Englands fordrivelse af Stuarterne, der var katolikker, og indsættelse af Wilhelm af Oranien (1688). I alle disse lande var anderledestænkende blevet garanteret 'tolerance'. Nu betyder tolerance ikke frihed, og for det meste nød tilhængere af trosretninger der adskilte sig fra den herskende ikke fulde borgerrettigheder. I Frankrig havde protestanterne tværtimod fået ca. 100 byer, som de måtte befæste for at kunne forsvare sig; længere rakte den gensidige tillid ikke. I England var såvel de gamle 'puritanere' ('dissenters') som katolikker udelukkede fra statseembeder.

Men udviklingen skulle arte sig forskelligt: medens i England og Holland tolerancen udvidedes, indskrænkedes den i Frankrig og afsluttedes med tilbagekaldelsen af Nantes-ediktet (1685). Resultatet blev at flere hundrede tusind protestanter (calvinister) forlod deres land og nedsatte sig udenlands, i Tyskland, Holland, England, ja sågar i Danmark, hvor de blev 'tolereret' i Fredericia og København. I Frankrig fandt der også opstande sted, og nogle protestanter blev trods alt boende og forsåvidt tålt, som vi

ser dem dukke op og spille en rolle under Den franske Revolution.

Imidlertid var Frankrig nu omgivet af fransktalende emigranter der ikke så med blide øjne på den franske regering. Fra Holland kunne Frankrig oversvømmes med skrifter af kritisk indhold, og oplysningen fik i Frankrig en radikal karakter, som den ikke i samme omfang antog i England. Fransk filosofi har lige siden, en kort tid støttet af den tyske (Kant m. fl.¹⁵) haft en radikalt kritisk tendens, parret med en vilje til at finde et fast fundament, som kun i mindre grad findes i den angelsaksiske.

Et eksempel: Hume tvivler teoretisk, både på årsagssætningen og på at det er muligt at begrunde en æstetisk dom. Men det fører ham ingenlunde i krise. Det er nok at en sten plejer at blive varm, når solen skinner på den, og hvad æstetisk værdi angår, så kan man få hold på den, trods alle individuelle varianter i smag, ved at lytte til erfarne kunstkenderes dom.¹⁶ Årsagssætningen blev som bekendt et problem for Kant (der indbyggede den i den menneskelige sjæl som en nødvendig forudsætning for erkendelse). De franske sensualister overtager og vulgariserer de engelske teorier og mener (Condillac, Helvétius) at det skulle være muligt at bygge alle principper op på sanseerfaring alene. De betydeligste filosoffer, som Rousseau eller Diderot, accepterer dog ikke disse forenklinger.¹⁷

Den franske filosofi bliver således analytisk-kritisk, ja atomistisk, men ikke direkte samfundsomstyrtende. Selvom vurderingen af fordommene, som nævnt, bliver mere negativ i det 18. århundrede, deler de fleste filosoffer i det 18. århundrede den århundredgamle angst for folkemasserne, for pøbelen, og Voltaire, der ellers spidder alle fordomme på sin pen, anerkender at alle mennesker er lige fra naturens hånd, men behovene skabte uligheden. Og den accepterer Voltaire så som en nødvendighed, men uden at retfærdiggøre den teoretisk, ved standsbetragtninger eller lignende. Skifter

magtforholdene, kan tjeneren blive herre; indtil da skal han adlyde. Dette er endnu et lille eksempel på, hvordan en legitimationskrise opstår. Ingen fattig er her inddraget som *medmenneske*, hvad han dog er i en religiøs begrundelse for uligheden. Der tales om ham, ikke til ham, og det er let for et kvikt hoved at tolke Voltaires konservative bemærkninger som en teoretisk begrundelse for et oprør; lykkes det, er han jo herre.¹⁸

Samtidig med at filosoferne abstraherede teoretisk, så gjorde kongen og hans regering i praksis - det samme! Resultaterne af den franske administrations udvikling er svære at vurdere. En Toqueville har betonet den administrative centralisering der fandt sted fra Ludvig XIVs tid, ja før, og op igennem det 18. århundrede¹⁹. Senere historikere, William Doyle fx.²⁰, har dertil tilføjet at nok centraliserede kongerne ved at oprette nye organer, men de ophævede sjældent de gamle administrationsformer. Således stod der mange forskellige administrative inddelinger ved siden af hinanden, og det franske statsapparat var, skønt det mest udbyggede i Europa, samtidig i lige så høj grad en hæmning som et effektivt middel til udvikling af landet.

Jeg har med hensigt forfulgt udviklingen med hovedvægt på fransk historie, fordi det var der Revolutionen brød ud, men oplysningen har Frankrig ikke patent på. England havde ganske vist haft sin "glorious revolution" i 1688, men derefter var Englands 'revolution' forløbet, mindre opsigtsvækkende, omend ikke altid uproblematisk. Dog havde England overhalet Frankrig såvel i landbrugsproduktion som i manufaktur- og industrivirksomheder. Og i videnskab og filosofi var England i første række: navne alle endnu kender er Newton, Locke og Hume, eller Adam Smith. Hvis man ser bort fra mindre landes spredte bidrag (Tyskland kommer først rigtig med i 2. halvdel af århundredet), sker udviklingen i

England, Holland og Frankrig. De to lande er imidlertid meget forskellige, og det kunne derfor være rimeligt at opregne nogle væsentlige forskelle.

Frankrig var overcentraliseret, helt modsat England, hvor selvadministration af væsentlige dele muliggjordes af en næsten manglende centraladministration, således fx i de store industribyer som Manchester eller Birmingham, der oprindeligt havde status af (forvoksede) landsbyer, og hvis administration (politi, sanitet, undervisning) blev opbygget af borgerne selv. Til denne selvforvaltning havde alle adgang; også katolikker og 'dissenter', der ellers som nævnt var udelukkede fra den offentlige administration.

Frankrig var et rigt land. Før 1789 blev det kun overgået af England (ikke Storbritannien!) og Holland. Det havde op til ca. 1770 været inde i en økonomisk stigning. Denne fandt især sted i landbruget, og kan aflæses af befolkningstallet. Om denne økonomiske vækst også skyldtes en væsentlig udvikling af produktionsapparatet er derimod stadig under debat, og svaret synes snarest at være negativt: i begyndelsen af århundredet (ca. 1709) var befolkningstallet nemlig lavere end endnu 100 år før (1600), og der kan være tale om en ren genetablering af befolkningen.

Industriens udvikling var i Frankrig mere begrænset end i England (Lyon, Rouen, Lille), selvom fransk teknik endnu var velanskreven (Thomas Paine drog til Frankrig for at søge ekspertise og finansiering til en jernbro han ville bygge i USA). Handelen var blomstrende, men begrænset. Da en frihandelsaftale med England trådte i kraft 1777 medførte det krise i fransk tekstil- og jernvareproduktion, medens England (endnu), bortset fra vin, næsten var selvforsynende med landbrugsprodukter.

Efter 1770 opstår der imidlertid en krise i Frankrig. Jordpriserne og priserne for fæste stiger; det samme gør prisen på brød (det væsentlige ernæringsmiddel), med det

resultat at håndværkeres, arbejderes og landproletariatets kår forværres. Det var situationen før Den franske Revolution, og kuriøst nok toppede brødpriserne den 14. juli 1789 (Bastilledagen).

I England havde udviklingen været en anden. Medens det økonomiske niveau ved århundredets begyndelse på mange punkter kunne ligne Frankrigs, ja endog punktvis kunne se værre ud (bl.a. på grund af større rodløse masser der var blevet drevet fra landet ved enclosure-politikken, der forøvrigt fortsætter århundredet igennem), så blev engelsk landbrug efter midten af århundredet mønstret for Europa. Kvæget fordoblede sin vægt, befolkningens ernæring forbedredes, dødeligheden, selv i storbyerne, faldt til under fødselsraten (hvad der ikke var tilfældet i Paris). Gennem lokalt initiativ blev også hygiejnen forbedret, og engelske byer blev mønstereksempler for Europa. Industrien (tekstiler, jernmalm, jernvarer, kul) blev Europas førende (og det før dampmaskinen for alvor sættes ind). 'Beviset' er Englands befolkning der procentvis stiger langt stærkere end den franske, især hvis man tager i betragtning at Frankrig startede kapløbet under det for produktivkræfterne 'normale niveau' (jf. ovenfor).

På det intellektuelle niveau kan man mene at franskmændene har de store udblik, englænderne de mere dybdeborende analyser. Locke er her en undtagelse, men han står også nærmere på den engelske krise omkring 1688-revolutionen. Frankrigs politiske system var rimeligvis i krise; der søgtes vagt efter legitimering, og oplysningsfilosofien blev paradoksalt nok leveringsdygtig, da der først var gjort rent bord ved den første revolution (1789). I England derimod gjaldt det reformer - især af valgsystemet, der nok gav parlamentarisme, men ikke rimelig repræsentation, heller ikke hvis man accepterer at de laveste grupper ikke skal være med. Nogle småflækker (the rotten boroughs) kunne sende repræsentanter til Underhuset, medens de nye storbyer ikke

var repræsenteret. Parlamentspladser købtes offentligt; man kan altså ikke tale om egentlig korrupsion, men dette forhold føltes mere og mere utåleligt op imod 1789. Ivrig reformbestræbelser var på vej, og det er spørgsmålet om valgkredsreformen ikke ville være gået igennem (i stedet for at måtte vente 40 år), hvis ikke netop England i revolutionstidens krige var kommet i modsætning til det demokratiske idégods, og Den franske Revolutions tilhængere i England ikke næsten havde fået status af landsforrædere.

Jeg har, mere som en række spørgsmål end som en færdig facitliste, prøvet at opstille nogle paralleller imellem England og Frankrig.

ENGLAND- FRANKRIG

Jeg er som allerede nævnt ikke historiker, og heller ikke specialist i engelske forhold. I det jeg har læst, har jeg tit fundet paralleller mellem engelske og franske forhold, men indtil vi får gennemarbejdet mere specialiserede undersøgelser, som fx Crouzet 1966,²¹ kan følgende ang. England baseret på J.H.Plumbs standardværk 1986,²² samt spredt viden om Frankrig gøre fyldest som et spørgsmålskatalog.

	England	Frankrig
befolkning	1714: 5½ mill.Plumb 11. 1800: 9.168.000	1700: 21 mill. 1789: 28 mill. ²³
Landbrug	I <i>landbruget</i> stor koncentration. En-closure øges gennem århundredet. Koncentration af landejendom i større bedrifter. Meget stor produktions-forøgelse. Tabeller hos Plumb, s.82. Det engelske kvæg mere end fordobler sin vægt. Bedre ernæring og selvforsyning indtil ca. 1800, hvor der bliver problemer i dårlige år, jf. den demografiske udvikling. (men Napoleon blokerer ikke for export af korn fra fastlandet! Ellers kunne han have vundet i hungersnødsårene 1809-12). ²⁴	Har der overhovedet fundet nogen økonomisk udvikling sted? Toutain hævder det. ²⁵ Morineau bestrider det ²⁶ . Han hævder at produktiviteten i det franske landbrug anno 1840 ikke var højere end i 1740. Price mener at i 1789 sluttede det <i>politiske</i> Ancien Régime, men ikke det <i>økonomiske</i> der fortsatte indtil 1840 ²⁷ . Dette står i modsætning til L a b r o u s s e ^{2 8} og Lefebvre. ²⁹
Demografi	V æ s e n t l i g befolkningstilvækst grundet hygiejne og bedre ernæring (cf. byer, landbrug).	Mindre befolkningstilvækst, og krise fra 1770.
Byer	I århundredets begyndelse er de kommende industribyer forvoksede landsbyer. Meget snavsede. Fra midten af årh. hygiejne: brolægning, renovation. I London falder	Mindre udvikling. Intet begyndende take-off. I Paris forbliver dødeligheden større end fødselstallet, og befolkningstilvæksten klares ved indvandring ³⁰ . 1789: 600.000 - 650.000

	dødeligheden under fødselstallet. 1811: over en million.	indb.
Industri	<p>Jern, tekstiler. Opkomst af nye byer: Manchester, Liverpool, Sheffield, Leeds, Halifax, Birmingham. Store fabrikker udvikles på landet. Love imod aktieselskaber i 1721.³¹</p> <p>Bankvæsen udvikles først gennem århundredet, fra 1750. Handelskamre og foreninger for jernindustriens ejere udvikles i sidste del af århundredet³².</p>	<p>En vis vækst (Amiens, Rouen, Lyon, Creusot), men intet gennembrud.</p> <p>I Paris er virksomheder med over 300 arbejdere sjældne. Gennemsnit er 16-17. Kun 473 har over 30 arbejdere.³³</p> <p>Law-fallitten 1720 skaber mistro til seddelpenge.</p>
Transport	<p>Elendige veje og ingen kanaler i beg. af århundredet. Vejene også usikre pga. røvere. Veje og kanaler udbygges, mest på privat basis, til fint niveau (jernbaner først af betydning i det 19. årh.).</p>	<p>Gode veje bygges jævnt gennem årh. organiseret af det offentlige, med vejhoveri mm. Offentlig politibeskyttelse (maréchaussée).</p>
Arbejder-organisering	<p>De gamle lav er i krise gennem århundredet. Især i de nye landdistrikter uorganiserede masser. Politisk kamp imod de nye t e n d e n s e r , m e d organisering af arbejdere og antiorganiseringslove under Walpole.³⁴ Store spændinger. Forbud imod fagforeninger i 1799.</p> <p>Store uorganiserede masser, der kan bruges til at rejse oprør (mobbing).</p>	<p>Lavene er stort set urørlige indtil 1791 (la loi Le Chapelier imod foreninger). Også 'farlige klasser' i Paris³⁵; i 1789 var der måske 30.000 flere end sædvanlig pga. af den øk. krise. men det er ikke dem der rejser sig d. 12. juli og de følgende dage; det er de små håndværkere.</p>
Klasser og stænder	<p>Større spændinger end i Frankrig.</p>	<p>Doyle og Furet (med skole) lægger mindre vægt på klasse modsætninger.</p>

Gejstlighed

Embeder deles ud i den anglikanske kirke. Mere glidende overgange i indtjening mellem bisper, kannikker og præster. Sækulariseret holdning uden stærk tro.³⁶ Men for andre retninger spiller troen en større rolle: katolikker, senere methodister, og desuden 'dissenteres' (gamle 'puritanere'); hos disse fænger Revolutionens ideer i et vist omfang.

Embeder deles ud (sanction pragmatique). Stor forskel imellem højere og lavere gejstlighed. Sine-cure stillinger (en bisp eller kannik behøvede ikke selv at varetage sit embede, men kunne mod en, ofte ringe, del³⁷ af lønnen leve et verdsligt liv langt fra embedet).

Adel

Delt mellem højadel og lavadel (squirearchy), med større kontakt imellem grupperne. Lettere adgang til adelen. (Konservative, ofte Tory- eller Stuart-tilhængere). Højadelen lignede den franske meget, men *politisk ansvar* adskilte den fra den franske.

Delt mellem hof- og landadel, med ringe kontakt. Desuden en embedsadel (kjoleadel). Den franske adel var ikke en lukket klasse, men adgangen går over embeder, der bliver dyrere op imod 1789.

Intet *politisk ansvar*. Højadelen vinder politisk indflydelse i 18. årh., fordi kongerne i mindre grad selv vælger deres rådgivere, men tager dem i hofadelen.³⁸

Lavadel

Efter midten af årh. bliver modsætningerne mellem høj- og lavadel mindre. De to grupper forenes over for fattigdommen på landet i *f o r s v a r* a f fællesinteresser.³⁹

Modsætningerne synes at øges: mange lavadelige vil i 89 gøre op med Versailles-adelen, og de liberale vil reformer imod flertallet af klassen⁴⁰

Borgere

Industrikapitalisterne kan overtage byerne (de nye) og vejlaugene (Turnpike Trusts), men vinder ellers (endnu) ikke landet. I byerne selvorganisering.⁴¹ Delvist interessefællesskab mellem den administrerende klasse og nye industrimagnater.⁴²

Handels- og industrikapitalisterne er marginale; kun lokalt indflydelsesrige (Lyon/ Bordeaux). Udenrigshandelen på borgerlige hænder. I industri findes både borgere og adelige.

Vejen frem er handel, men for at nå adels- eller renteklassen. At borgerklassen ikke synes at gå så meget frem, kan skyldes at parvenu'er adles.⁴³

Ingen borgerlig klassebevidsthed.⁴⁴ Borgerne foretrækker landejendom for kapitalisme.⁴⁵

Småborgere

Nogle af industrimagnaterne kommer fra den lave eller middelklasse⁴⁶. Mange småkapitalister og håndværkere⁴⁷. Religiøs vækkelse: Wesley (methodist).⁴⁸

Mange håndværkere og mindre virksomheder, (men åbenbart uden videre ambitioner).

Intet fundet om reilgiøse vækkelser i Frankrig.

Arbejdere

Skel mellem fabriks- og håndværksarbejdere. Trods dårligere vilkår i håndværk og småindustri foretrækker arbejderne den større frihed her. Hård disciplin på fabrikkerne.

Intet tilsvarende, men skel mellem arbejdere og mobile masser.

Regering

Ministre udpeges af kongen, men under ansvar for parlamentet.

I England var King's Privy Council og Cabinet Council blevet reduceret til levn. Der dannes under Georg den Anden et lille uformelt råd, hvor de vigtigste ministre sidder, også finansministeren! Forløber for det moderne kabinet.⁴⁹

I parlamentet 513 medlemmer for England og Wales, 43 for Skotland. Enhver freeholder (selvejer) der betaler 40 shilling i skat om året kan stemme, men en freeholder var i reglen også fæster, og altså underkastet pression (stemme-afgivningen var offentlig)⁵⁰ Store pengesummer blev brugt til at købe parlamentspladser.

Parlamentsindflydelse på regering (i sidste instans ministeransvarlighed over for parlamentet), på skattelov, på love (ikke 'demokrati'). I det engelske system indgår køb af parlaments-medlemmer, eller af de flækker hvorfra man kunne udpege disse.

Ministrene sidder relativt fast, hvis de kontrollerer parlamentet. Forholdsvis homogen regering.

Ministre udpeges af kongen. Ingen premierminister med fuldt ansvar over for kongen. Kongen og klier kan skifte dem ud uden kontrol.

Diverse råd. I Conseil d'Etat træffes de vigtigste beslutninger. Finansministeren har ikke altid sæde i statsrådet! I 1781 demissionerede Necker fordi ikke han var blevet optaget deri.⁵¹ Rivalitet imellem ministre. Parlaterne (højeste- og klageretter, især det i Paris), vil tiltage sig kontrollerende indflydelse (skal indregistrere love).

Ministrene sidder løst, i sidste instans på kongens afgørelse. Meget heterogen regering, i indre splid.

Administration	<p>Decentralt. Svag administration. Politi- og vejvæsen ofte på private hænder, især i de områder der vokser op til nye storbyer, med opr. landsby-administration. Her kan også politisk udelukkede: 'dissenters', katolikker, jøder, deltage⁵².</p> <p>Embeder i kirke, hær, retsvæsen og flåde kan fås mod politisk støtte, og tabes ved pol. opposition. Et ræsonnement lyder: at afsætte en mand af pol. grunde er ulovligt, da han jo har givet penge for sit embede.⁵³</p>	<p>Centralt. Relativ stærk administration: politimyndighed, vejvæsen. Intendant-system der overvåger provinsers og byers dispositioner.</p> <p>Mange er udelukkede fra det pol. liv.</p> <p>Embeder i hær og retsvæsen kan købes og er arvelige.</p> <p>Embeder kan ikke fratages folk i det franske formaliserede system; de var arvelige og uddeltes derfor ikke af regeringen.</p>
Religiøst	<p>Mange forskellige retninger: anglikansk kirke, forskellige former for 'dissenters'. Katolsk mindretal.</p> <p>Vækkelser. Methodisterne (Wesley) der grundlægger småborgerlig selvretfærdighed (Det går den godt som Gud er med).</p> <p>Antikatolske uroligheder 1780.</p>	<p>Meget lidt. Fald i interessen for kirken⁵⁴. Anti-klerikalisme (der dog ikke vil ødelægge kirken) hos filosoferne. I de sidste år før Revolutionen stigende anti-filosofisk polemik.⁵⁵</p> <p>Før og efter Revolutionen dog uroligheder imellem protestanter og katolikker. Senere religiøs rejsning.</p>
Opstande	<p>Mange: the mob. Kunne bruges, og blev brugt politisk.</p>	<p>Få.</p>
Borgerkrig	<p>Stuartinvasioner 1715 og 1745.</p>	<p>Ingen alternativ tronprætendent</p>
Ideologi	<p>Krig godt for England (kolonierne). Stærk kritik af forfatning og valgsystem. Denne forstummer dog et par år efter Den franske Revolution.</p>	<p>Nærmest pacifisme, men involveret på kontinentet. Engagement til to sider: oversøisk og til lands.</p>

Åndsliv

Decentralt.

Centralt i Paris og
Versailles.

AT FORTÆLLE HISTORIER

Vi har en bog fuld af sandfærdige mirakler
der trøster, styrker dem som udi troen vakler
frit efter Holberg

Hvorfor fortæller man historier? Hvorfor skriver man historie?

Som absolut lægmand skal jeg ikke berøre den metodedebat der finder sted inden for historievidenskaben som inden for de øvrige humanistiske discipliner, men blot gøre mig et par overvejelser over hvor og hvornår man fortæller historier.

Historieskrivning og litteratur har mange berøringsflader. Aristoteles fremsætter i kapitel 9 af sin *Poetik* nogle overvejelser over forholdet imellem historie og litteratur, der blev genoptaget langt op i tiden: Historien fortæller tingene som de var, og litteraturen som de kunne have været. Litteraturen er ædlere end historieskrivningen, for den beskæftiger sig med det generelle, den fremdrager de typiske træk. Man kan derfor lære mere af litteraturen end af historieskrivningen, for historieskrivningen er belemret med det tilfældige. En opgave for forfatterne (i epos, tragedie, komedie osv.) er derfor if. Aristoteles at skære stoffet til, så at det typiske fremstår klart.

Jeg skal ikke her gå ind på digtningens funktion som erkendelse, men fremdrage et andet aspekt: Der fortælles for at retfærdiggøre, for at begrunde, eller for at fordømme absolut. Den franske revolution har som få andre begivenheder været genstand for fortælling. De fleste historikere vier den en omhyggelig omtale, og den er i stand til at udløse de voldsomste lidenskaber. Den skildres som djævelens værk, som en sammensværgelse (fx af frimurerne), som borgerskabets berettigede overtagelse af magten, som menneskets frigørelse, demokratiets sejr eller den sociale retfærdigheds bebudelse, som forvarsel af socialismen, eller som den moderne autoritære stats prototype. Og mere kunne nævnes.

Næsten alle vore overbevisninger hviler på beretninger. Myten fortæller tit om stammens adkomst til sin jord og sin verden, og undertvinges stammen, omskrives og omfortolkes dens myte ofte, hvis den ellers overlever. Også de store religioner har deres bøger med ivrig trafik mellem himmel og jord, ja de er blevet kaldt bøgernes religioner⁵⁶. Under Middelalderens store historieskrivningsbølge (11. - 12. årh.), som også den danske Saxo faldt ind i, var den tydelige hensigt at følge Guds særlige begunstigeelse af dette eller hint folk og dynasti. Historieskrivningen forbliver længe en guddommelig komedie, endnu en Bossuet skildrer i slutningen af det 17. århundrede, under den mest enevældige franske konge, Ludvig XIV, Frankrigs (kongers) historie som en fuldbyrdelse af en guddommelig vilje.

Beretninger gennemsyrrer vort liv, og de har altså deres funktion. Det forlyder endog at der i de sidste år er opstået en 'narrativ teologi', måske med sans for evangeliet som en god historie.

Men samtidig gennemsyres beretningen af et sandhedskrav. Vi kender vist allesammen den situation hvor en god historie bliver ødelagt af spørgsmålet: er det nu også sandt? Den kritiske holdning til en beretning ligger altså også potentielt i beretningen selv. Myterne, de hellige bøger, folkenes nationalberetninger gør krav på sandhed. Gøres der grin med dem, kan sindene komme i kog (jf. Rushdie-affæren). I litteraturen erstattes kravet om sandhed af kravet om sandsynlighed, af at det fortalte skal være muligt, jf. ovenfor Aristoteles' ord⁵⁷.

Også oplysningstidens fremskridtstro hviler på en beretning, en beretning om Menneskehedens uendelige fremskridt, der

netop udformes, opstår i Oplysningstiden og kommer mest karakteristisk til udtryk hos en Condorcet.⁵⁸ Den er narrativt funderet som myten, så lad os først se på den.

Myten

For at stille Den store fortælling om fremskridtet i relief kan et par ord om myten, der er dens polære modsætning være på sin plads. Der findes forskellige typer af religiøse fortællinger. For myten ligger sandheden, værdierne ved tidernes begyndelse, og mytefortælling har bl.a. til funktion at benægte forandring (selv om denne naturligvis finder sted) og indgive samfundet en fornemmelse af stabilitet og dermed en sikkerhedsfølelse. Samtidig er myten lokal, bundet til et folk.

De store fortællinger har derimod deres berettigelse i fremtiden. De store religioner står således på visse punkter strukturelt i modsætning til myten. Myterne er partikulære, medens de store religioners fortællinger principielt henvender sig til alle mennesker. Dette træk har de tilfælles med emancipationsberetningerne der præger oplysningstiden.

I Cashinahua-stammens tradition for at fortælle myter kommer dette særlig godt til udtryk. Jean-François Lyotard resumerer en beskrivelse foretaget af André Marcel d'Ans⁵⁹. Den går ud på at fortælleren skal tilhøre stammen (og være en voksen mand); tilhørerne skal være mandlige eller piger før puberteten, men tilhøre stammen, og de i myten optrædende personer er også stammemedlemmer. Formaliserer vi dette får vi en kommunikationsmodel hvor afsender, modtager og budskab er det samme: A taler til A om A (A=cashinahuaindianere).

Lyotards påstand er nu at myten er totalt lukket sammen om sig selv, at den på ingen måde dialektiserer sig ud imod en større kreds, i sidste instans imod menneskeheden. Jeg tror han har ret i sin analyse af mytens strukturelle opbygning. Men myten vidner på næsten paradoksal

måde om at der finder i det mindste en overlevering sted imellem de forskellige primitive kulturer: vi finder de samme myter i forskellige kulturer, undertiden, som Lévi-Strauss har gjort opmærksom på, således at en fortælling der er myte i én kultur genfindes som eventyr i en anden. Desuden er fx skabelsesmyter så vidt jeg kan se universelt anlagt; først senere bliver guden til stammens eller folkets gud. Det sker i Det gamle testamente, hvor Gud skaber mennesket, straffer det med syndfloden osv. og først senere bliver det udvalgte jødefolks Gud. Det sker ligeledes i den regression af kristendommen som kommer til udtryk i Middelalderens store mysteriespil: mange af disse fortæller hvordan Gud forbarmer sig over den syndige menneskehed (prolog i Himlen), hvordan Jesus virker iblandt dem, hvordan menneskene/jøderne korsfæster frelseren, og tilsidst hvordan *jøderne* straffes. Gud bliver fra at være alle menneskers Gud til kristenhedens gud, men i begyndelsen af spillene er sigtet universelt.⁶⁰

De enkelte landes historie, 'fædrelandshistorierne', har mange mytiske træk. De er lukkede om sig selv, de kan ikke helt betragte modstanderne som ligeværdige mennesker, og på det felt er landenes forhold til hinanden stort set som forholdet mellem to gale der på samme anstalt begge vil være Napoleon. Hvordan kan England, Frankrig, Tyskland osv. være det bedste land i verden, når nu vi alle ved at Danmark er det! Og så skal vi endda huske at fædrelandskærlighedens forsvar for eget land står i gæld til ånden fra 1789, til ideen om en Menneskehed. Der finder dog en argumentation sted, nationalister imellem, om ret til krig, til besiddelse af omstridte områder osv., men den har det ikke godt med de almene principper; stadig lurer den mytiske selvhævdelse, der i sidste instans udelukker argumentation. Dette er tydeligt i fransk-tyske eller tysk-danske polemikker omkring omstridte områder (1864-1920).

Før den franske Revolution skete

argumentationen med traktater og fyrstelig arvefølge som argumentationsbasis. Men en vis respekt, rovdyr imellem, fandtes der blandt de største. Da nogle velmenende, måske ovenikøbet nogle humanister ville forlige den franske Frans I og Karl I, kejser over Det hellige romerske Rige, afviste Frans med ordene: "min fætter Karl og jeg er fuldstændig enige: vi vil begge have Milano".

Fortællingens argumentationsstruktur

Vil man gøre sig den argumentation klar der foregår åbent eller skjult i de fleste fortællinger, er det klogt at holde sig hovedstrukturen for øje: i en traditionel fortælling er succes = godkendelse (af den handlende, det som den handlende repræsenterer, fx et dynasti, af et underliggende værdisystem), og fiasko er tilsvarende = misbilligelse. Myterne forholder det sig lidt anderledes med, men læst i et langt perspektiv fører fx det kristne syndefald til forløsningen, altså til frelse på de og de betingelser, der i middelalderlig kristendom for det meste var en streng efterfølgelse af Guds vilje, som man også mente at kunne angive for politisk handling.

I den verdslige litteratur, eposet (Homer, Vergil, Chansons de geste) er det godes sluttelige sejr også sikret. I exemplar-litteraturen, små opbyggelige fortællinger til efterfølgelse eller afskrækkelse, går det de gode (gerninger) godt og de onde ondt. I helgenlegender sker det at man kommer så grueligt af dage, bliver korsfæstet, skudt med pile, voldtaget, radbrækket, flået, stegt, men røgen er liflig i Guds næse og en engel giver martyren - vidnet - sejrens palmer. På billeder svæver svæver engelen undertiden i øverste højre hjørne over den udåndende martyr.

Den gamle historieskrivning har som sagt haft en overvejende trang til herskerros (kongerne havde deres officielle historiografer), men fra Renæssancen og frem havde der været afvigende stemmer. Dog mener en Machiavelli at historien, trods det

at den er behersket af tilfældigheden, viser at dyd (virtù = handlekraft) er den bedste adfærd, og han fortvivler ikke med hensyn til om det er muligt - men netop kun *muligt* - at skabe et bedre samfund.

Imidlertid behøver succes og accept ikke at falde sammen. Succes'en kan henlægges til et senere tidspunkt (fremskridtstroen sikrer denne mulighed) og ofre kan skildres sympatisk. I sådanne fortællinger er læserens sympati på de lidendes eller tabendes side, og hvis de ikke munder ud i resignation kan de udløse revolte. Men naturligvis må forfatteren så *placere sympatien*, ved at skildre helten positivt. Hvis intet andet er oplyst, tolker vi nederlag som misbilligelse.

I det 18. århundrede kan en Voltaire skrive en Ødipus-tragedie⁶¹ der, modsat Sofokles, ikke maner til resignation. Han kan - også - fremstille Historien i absurd perspektiv, men han holder fast ved at fordømmenes fald i det mindste kan lindre menneskenes lod. Han tror ikke på Menneskets forbedring, eller regeneration, men nok på at de givne mennesker kunne indrette deres tilværelse på en betydelig fornuftigere måde.

Der er også en tredje mulighed: Selve beretningens udfald taber sin betydning, eller udfaldet bliver mindre væsentligt. De fremstillede begivenheder skal blot illustrere egenskaber hos en person, og dermed prise eller dadle personen. Satirer og komedier er fulde af latterlige eller usympatiske træk: havepsyge, bagtalelse, adelsgalskab for blot at nævne nogle eksempler. Omvendt i beundrende tekster: taperhed kan skildres, selv om helten går i døden (Ivar Hvidtfeldt, der lader sit skib springe i luften for at redde resten af flåden ved slaget i Køge bugt); undertiden kan det komme så vidt at beretningens slutning helt tabes af sigte. I en modreformatorisk novellesamling⁶² bliver en fangen dronning voldtaget i fjendens lejr. For at hævne sin ære opsøger hun forbryderen og dræber ham. Derefter vender hun tilbage til sin mand, en konge der også er fange. Hun

tilbyder at begå selvmord, hvis ikke hun allerede har rensset sin ære nok. Dette i en lang monolog der slutter novellen. Vi får aldrig at vide om kongen og dronningen slap ud af fjendens lejr!

Det 18. århundrede

Kort før Den franske Revolution rækker Sterne i England og Diderot i Frankrig ved selve fiktionens betingelser (the willing suspension of disbelief).⁶³ I *Jacques le Fataliste* leger Diderot frækt med den almægtige forfatter, og i en novelle som "Ceci n'est pas un conte" tager Diderot direkte fat på at kritisere beretningens argumenterende funktion.⁶⁴

Men så kommer fremskridtstroen til og med den nye, uanede muligheder for historieskrivning. Nu drejer det sig ikke om Menneskehedens vej imod Gud (hvor vejen ærlig talt ikke syntes at nærme sig målet), men om den langsomme udvikling i et åndeligt og materielt fremskridt. Condorcet kan i 1793, forfulgt af jakobinerne, i sit skjul skrive en flammende optimistisk lineær fremskridtshistorie. Endnu bedre bliver det, da Hegel får indarbejdet det negative som et positivt element i en historisk dialektik der med en let ændret Ærbødigst tillader os at sige:

Historiens lære i grunden
Er såre enkel og nem:
Jo mere det går tilbage,
Des mer går det faktisk frem.

(Mere kan dog siges i denne sag).

Perspektivdrejning

Historikerne har det på en led sværere end fiktionsforfattere: de kan ikke blot digte deres beretning. Til gengæld kan en beretning skrives på tusinde måder, og det uden at ændre hvad man eventuelt er blevet enig om at acceptere som kendsgerninger. Enhver journalist er øvet i hvad der hedder perspektivdrejning. Denne består i at give en beretning den tendens som man nu ønsker fremmet. En demonstration kan således beskrives som et forsvar for

berettigede interesser der er blevet krænkede, eller som de rene bølleoptyger, og det uden at 'fakta' behøver at blive ændrede.⁶⁵

Typer af historisk narrativ argumentation

Men historikerne har også en kæmpefordel over for litteraterne. For disse gælder det at når skyggen er ligest, da hulke de små, som stirre derpå. I Historien er alt derimod ganske sandt. Denne sandhed kan så bruges på to måder.

1) Man kan retfærdiggøre det bestående. Da det jo faktisk består, må det også være rigtigt og retfærdigt. Jeg citerer efter hukommelsen Hegels berømte ord: alt hvad der er virkeligt er fornuftigt, og alt hvad der er fornuftigt er virkeligt. Som bekendt endte Hegel med at retfærdiggøre den på hans tid bestående præjssiske stat som udtryk for verdensfornuften, og de første borgerlige historikere gjorde ligeså med Den franske Revolution. Historien beviste gennem Den franske Revolution at borgerskabet havde sin adkomst til magten. Vanskeligheden ved den slags retfærdiggørelsesforsøg er at folk trods alt godt kan se at der er mangler i det samfund de lever i, og, måske endnu mere, at de berøves ethvert fremskridtsperspektiv, hvis de får at vide at den verden de lever i er den bedste af alle mulige. Hegels efterfølgere er det bedste eksempel på at farmand ikke kan være bekendt at lukke bixsen (Verdenshistorien): hvad skal så sønniken finde på? (I faderoprørets hellige nødvendighed fandt hegelianerne da også på meget).

2) Men man kan også se Historien som en proces og i denne proces prøve at fremskrive udviklingen: "vi har erkendt hvorhen Historiens love bærer, så følg kuns os". Historien kan nu forjætte nye og gamle klasser magten. Vi kender fra vore egne dage at man ikke kan stå imod udviklingen (der bl.a. derfor bliver uimodståelig). Og som en af mine studerende engang sagde: "nå så var det altså i oplysningstiden at hele lortet begyndte!"

3) de to holdninger udelukker ikke hinanden. Borgerskabet der havde fået magten af Historien efter Den franske Revolution, lavede lynhurtigt en støtteutopi der forjættede menneskeheden etiske, politiske og materielle fremskridt (ja utopien stod parat til afbenyttelse siden Condorcets indsats).⁶⁶

4) Endelig må spørgsmålet stilles om det er muligt at skrive historie uden at fremskrive utopier eller dystopier (rædselsvisioner), om vi kan og skal skrive historie uden andre værdier end dem der forefindes hos aktørerne. For ingen af de forfattere der vil blive nævnt synes dette tilfulde at være lykkedes, omend der findes ansatser hos Tocqueville, Taine og Cochin.

Historieskrivningen har som funktion blandt andet haft at holde sammen på et folk (jf. myten) eller blot at holde sammen på folk (i samme partidannelse). Der fortælles om fortiden for at give fremtiden en retning og et mål. Litteraturen - nationallitteraturen - er længe blevet studeret for at give folket en identitet, jf. hertil diverse ældre formålsparagraffer og den nordiske mytologis funktion i tankerne omkring højskolernes grundlæggelse. Nationalhistoriens og -litteraturens kritikere har selv dannet deres modhistorie og modlitteratur - også til bekræftelse af egen identitet. Det samme gælder kvindebevægelserne. Bevægelser synes at sekretere historie som snegle sekreterer slim: den er et spor og det peger "fremad". Det er derfor nok en illusorisk puritanisme at indbilde sig at Historien kan blive afideologiseret, eller skrives med værdier alene lånt fra historiens aktører.

Derfor er der naturligvis grund til at påvise de værdier der styrer den version de moderne revisionister giver af Den franske Revolution. Uden blot at le, fordi de nu også har værdier, men også uden at erklære den sidst ærede taler værdifri, fordi han afslører de andres værdier.

Men historien er jo også en videnskab, og det selv om megen af den historie der er blevet skrevet på universiteterne i de sidste

år kan fortjene betegnelsen facadehistorie, et begreb jeg har hentet fra Cochin.⁶⁷ En sådan facadehistorie består i at overtage den studerede tids værdier og paroler.⁶⁸ som om de havde gyldighed den dag idag. Selvom de overtages 'kritisk', hjælper det ikke meget, hvis de erstattes af modparoler. Denne form for historieskrivning giver noget af mytens sikkerhed. Godt og ondt står fast; aktørerne kan vurderes: Danton eller Robespierre er gode eksempler på resultatet af denne historieskrivning. Tendensen til at vaske dem hvide eller male dem sorte (alt efter tendens) er tydelig. Og begivenhedsforløbet kan indskrives i et længere perspektiv. Det er også stort set den slags historie der hidtil er blevet skrevet på basisuddannelsen på RUC. At gøre noget andet er nemlig meget sværere. Når Den store Fortælling bryder sammen står man i et tomrum. Lad os sige at vi ikke vil drive egentlige kildestudier, men at vi kritisk har afvist samtlige overleverede beretninger om Den franske Revolution (et tænkt tilfælde, men det er godt at få forstand af). Hvordan skal vi så udvælge og organisere de begivenheder der er overleveret i overvældende mængde?⁶⁹ Tidstavlen som jeg har udarbejdet prøver i et lille bitte omfang at vise problemet, ved at tage nogle forskellige synspunkter ind.

Størstedelen af moderne litteratur fra Joyce og frem viser blandt andet at de skønlitterære forfattere er fuldt opmærksomme på hvilket kaos der lurder bag facadehistorien. Her er det endda kun så sølle en ting som et individuelt liv der forvolder problemerne. Hvordan skal man egentlig organisere og fortælle det?

Gør vi os ikke disse problemer klare, bliver vi vor tids ubevidste forkyndere: forkyndere af et eller andet som vi tager for videnskab, men som grunder på en uerkendt lidenskab. Men den slags forkyndere er der også brug for, ja de uddannes i stadig større antal, under nedprioritering af metodediscipliner. Og kritisk (et modeord) eller ikke-kritisk betyder mindre, hvis man først er lukket

inde i slagordenes cirkus. Der er brug for moderne humanistiske forkyndere der kan genfortælle fortiden som det til enhver tid er nødvendigt. Samfundets legitimationskrise er også en krise i vore fortællinger.

Den franske revolutions betydning

Den franske Revolution tilhører ikke en fjern kultur, den er ikke kun genstand for arkæologisk interesse. Den indtager en dobbeltstilling: den er på en og samme tid en af disse verdenslige legitimationsfortællinger der forjætter Menneskeheden et mål i en nær eller fjern, men jordisk fremtid, en af de "store fortællinger", som postmodernismen har villet gøre op med, og samtidig, ja sikkert af netop denne grund, har den været en af de begivenheder eller perioder som historikere og filosoffer har ofret mest opmærksomhed, hvor mest videnskabelig akribi er blevet udfoldet. Den har indtil for nylig været genstand for stridigheder, der minder om dem de troende udkæmpede i teologien i Middelalderen og under religionskrigene. Ingen var i tvivl om at den forjætter noget, men hvad? Det var stridens æble. Den bringer (eller bragte) fabel og fakta, lidenskab og videnskab sammen. Også derfor egner den sig så fortræffeligt til et interdisciplinært studium.

Og fortalt er den jo blevet på tusinde måder. Megen ny viden er også kommet til, men for ikke-historikere er det nok så interessant at studere de værdier der ligger bag de store klassiske skildringer af Revolutionen: royalistiske, borgerlige, demokratiske, folkelige, socialistiske, anarkistiske.

Jeg vil i det følgende gennemgå et par af de mest markante - uden at gøre noget krav på udtømmende behandling.

Nogle behandlinger af den franske revolution

De kontrarevolutionære

Allerede under Revolutionen får vi fra modrevolutionær side rædselsskildringer.

Revolutionen er udtryk for et komplot fra frimurerens eller oplysningsfolkens side,⁷⁰ den er Guds straf over de gudløse (Joseph de Maistre⁷¹). Hos Maistre der går ind for kristendommen findes der ikke udtryk for Guds kærlighed til menneskene. Hans opfattelse af den politiske magt rummer det interessante element at magten er bedst tjent med at blive tilhyllet i oprindelsens tåge.⁷² Jeg går ikke nærmere ind på disse kontrarevolutionære, fordi deres værdier står så langt fra vore, og fordi jeg ikke er i stand til at give dem aktuell betydning. Deres skildringer og deres frygt og væmmelse er der dog grund til at tage alvorligt. Selv argumentet at vold fra højre undertiden har dræbt lige så hensynsløst (fx efter Pariserkommunen) som det skete under den værste terrorperiode retfærdiggør ikke uden videre at demokrater gør lige så. Demokratiet skulle jo ikke blot være noget andet, men også noget bedre end de systemer det bekæmper.

Edmund Burke

Allerede i 1790 fik traditionalisterne imidlertid med Edmund Burke⁷³ en talsmand der senere har været et forbillede for konservativ tænkning. Det kan derfor være rimeligt at give ham et par ord med på vejen. Hovedtesen kan fremstilles lige så kort som klart: franskmændene ville i 1789 gøre rent bord, bygge et samfund op fra grunden af under fornægtelse af alle traditioner. Den franske Revolution er derfor en absolut modsætning til den engelske revolution fra 1688, "The Glorious Revolution", der udskiftede en konge med en anden, sikrede borgeres og parlamenters frihedsrettigheder, men, if. Burke, mere var en Restauration (genoprettelse af tidligere tilstand) end en 'revolution' i moderne betydning.⁷⁴ Burke er ikke nogen forstokket konservativ, men betoner den gradvise udvikling. Han var realpolitiker, og kunne som sådan, uden egentlig ideologisk holdning (dette modsat Thomas Paine) gå ind for de amerikanske staters selvstændighed.

Den kommunikationssituation som Burke befandt sig i er også speciel. Han var af irsk oprindelse, moderen var katolik og faderen måske kun protestant for at få et embede. Den reaktionære Burkes angreb på jakobinismen kan tolkes som en kritik af dem der er imod katolikkerne. Burke, der ellers er imod revolte, undskylder således optrækket til revolte i Irland.

Burkes hovedmodstandere er Richard Price og Priestly, folk der stod uden for den anglikanske kirke, b. a. 'dissenters' hvis modstand imod den officielle kirke også rummede en vis antikatolicisme. Især en prædiken holdt i Old Jewry d. 4. november og The Revolutionary Societys resolutioner, (et selskab der var adopteret af den franske nationalforsamling og som stod i tæt forbindelse med denne) vakte Burkes harme⁷⁵. Hans første kritik er at disse mennesker ikke har mandat til at tale på det engelske folks vegne. Desuden appellerer Burke stadig til de besiddende klasser, dvs. både det whig-oligarki og de toryer som han snart skulle gå over til. Hvis man først konfiskerer kirkegods, kan man også konfiskere privat ejendom.

Blandt væsentlige emner er fx suverænitetsideen. Burke mener at hvis folket har haft en sådan ret, så gav det engelske folk højtideligt afkald på den i 1688. De der taler i de engelske parlamenter, er ikke abstrakte individer, men udtryk for konkrete samfundsformationer, 'bodies'. En hovedkritik imod Frankrig er derfor hvordan valgene blev foretaget: i to eller tre omgange, og således at ingen kom til at repræsentere noget som helst konkret, at alle eksisterende grupper og klasser og lokale interesser blev udjævnet i et parlament hvor hver enkelt deputeret skulle tale på hele folkets vegne, en kritik der senere er blevet taget op af Augustin Cochin.⁷⁶ Burke kan også harcellere over de mange advokater der sidder i Nationalforsamlingen, og spydigt hører man ham spørge: hvem er dog disse mennesker?

Burke er stærkt følelsesladet og mener at enhver først skal være knyttet med kærlighed til familie og lokalsamfund, før han kan blive til en virkelig patriot. Han mener at samfundet er skabt til menneskets bedste: Blandt de rettigheder englænderne har vundet nævner han: lov til at leve efter loven, ret til retfærdighed, til frugten af deres arbejde, til opdragelse af deres afkom (+ arv, andetsteds), til belæring i livet og trøst i døden. De har lige rettigheder, men ikke lige gods. Blandt menneskenes behov nævner Burke også bånd på lidenskaberne. De har rettigheder, men abstrakte menneskerettigheder vil Burke ikke høre tale om. Individet er ikke udgangspunktet for Burke, men samfundet. Tradition er også vidensformidling: ingen enkeltperson kan få nok erfaring om samfundet i hele sit liv. Samfundet er mere end individet (medens individet i den franske opfattelse kan have del i samfundets grundprincipper, ja erkende dem abstrakt, er dette umuligt hos Burke).

Burke bebrejder nu sine engelske modstandere at være så abstrakte at de aldrig forsvare konkrete rettigheder, fordi de finder samfundet for ringe. Alt bliver ét for dem, målt med idealet. Vi finder her en kritik af den politiske maksimalisme: alt eller intet, først revolution, så resultater osv.

Burkes kritik kan, hvis man læser hurtigt, se ud til at foregribe hele terrorregimet: han taler om at kongen er fængslet og afsat, men mener endnu kun at kongen blev tvunget til Paris fra Versailles (denne begivenhed, der var voldelig, har været noget af et chok for Burke. En ydmyget konge og uden beføjelser er en uting; hvis Ludvig betragtedes som en tyran, var det vanvid at lade ham blive siddende; det ville have været klogere straks at have sat kongen af, men det ville folket ikke have accepteret). Han taler om at parlamentet er umyndiggjort, men tænker endnu nærmest kun på opinionens pres, og han kritiserer at genvalg er umuligt, så at ingen nogensinde bliver dygtig nok.

Burke gennemgår også mange detaljerede spørgsmål: statens finanser (assignaterne), og i det hele taget den økonomiske politik, som Burke betragter som en art tvangskonfiskation; hærens organisation og det kaos der i 1789-90 herskede i den, adels og gejstligheds status og meget mere (bogen er ikke just velkomponeret).

Hvad holder så Staten sammen, spørger Burke, og svaret lyder: konfiskation, Paris' magt og hæren. Burke indså først senere at Frankrig faktisk kunne eksistere videre under de nye forhold, og han har nok undervurderet de første års revolutionære begejstring.

Burkes bog blev en umådelig succes i hele Europa, en slags bibel for konservativ politisk tænkning.

De liberale samtidige

Også under eller umiddelbart efter Revolutionen skriver Mme de Staël (Neckers datter) og Benjamin Constant (forfatter til en lille, men betydelig kærlighedsroman *Adolphe* som hans forhold til - Mme de Staël! var en af anledningerne til) om Revolutionen og om de problemer demokratiet og friheden stiller.

Da Mme de Staël⁷⁷ i 1798 (dette skrift er det mest radikale) skulle forsvare republikken greb hun til to argumenter: despotiet var en arv fra l'Ancien Régime, og især: despotiet skyldtes ikke oplysningen men mangel på oplysning af folket. Desuden indfører hun en vigtig skelnen imellem frihed som den fandtes i Antikken (og hos Rousseau; man legede romerske republikanere under Revolutionen!) og vor tids frihed. I Antikken faldt republikkens og borgerens frihed sammen, og det vakte begejstring når den personlige interesse skulle ofres. Friheden bestod i at deltage i styret af staten. I vor tid derimod består friheden i at sikre borgerens (private) frihed overfor staten (Marx skulle gribe denne definition og give den en negativ drejning: retten til at berige sig på næstens bekostning; senere

er borgerrettigheder blevet tolket mere positivt). Også Benjamin Constant,⁷⁸ hvis politiske skrifter begynder at komme i 1796, betoner den moderne, individuelle friheds værdi. Måske er ideen hans. Marx har læst ham.

De borgerlige historikere

De liberale, der under bourbonernes Restauration (1815-1830) kæmpede for et konstitutionelt monarki, mener modsat de kontrarevolutionære at Revolutionen var berettiget og nødvendig. Den bestod i borgerskabets overtagelse af magten efter en kamp hvor konge og borgere gennem middelalderen havde bekæmpet adelen, men hvori kongen tilsidst havde skiftet parti og var blevet styrtet. Således Barante⁷⁹, Mignet og Guizot og Thierry. Augustin Thierry⁸⁰ genoptager den gamle germanertese, men med modsat fortegn: i kommunernes kamp imod adelen er det gallerne der tager revanche over germanerne.

Et særligt problem er terroren. Den forklarer de borgerlige ved presset udefra og indefra, krig og modrevolution (dette forklarer dog kun delvis terroren⁸¹). Mignet⁸² forklarer fx det revolutionære demokrati (der jo ikke var noget ønskværdigt for borgerskabet) ved pres indefra. Mignet er også inde på den tanke som Tocqueville udarbejder: at den franske adel, modsat den engelske, havde tabt enhver funktion i samfundet.

Også Guizot ser kongemagten som en faktor der har skabt lighed og brudt de adelige privilegier, medens adelen omvendt og i et dialektisk spil har bevaret frihedsrettighederne imod kongens mulige tyranni. Også gejstlighedens funktion som humaniserende faktor anerkendes. Men i det 18. århundredes Frankrig var dette sam/modspil mellem de tre kræfter hørt op⁸³. Hele denne historieopfattelse kan man forøvrigt studere i Walter Scotts romaner der, i fiktionens form, har skabt mange af de skabeloner som den franske historieskrivning arbejder med.

Den jakobinske tradition

Fransk revolutionshistorie har også sine jakobinere, således Buchez eller Louis Blanc.

Philippe-Joseph-Benjamin Buchez

Philippe-Joseph-Benjamin Buchez⁸⁴ hører til generationen lige efter Den franske Revolution. Han har været med i carbonaro-bevægelsen (ledet af Buonarroti) og senere igennem Saint-Simonismens religiøst prægede fremskridtstro. Som katolsk socialist forsøger han at forene Jakobinismen og religionen. Modstanderen bliver derfor den individualistiske ånd, som Buchez allerede finder i protestantismen og som han genfinder hos en del af oplysningsfilosofferne, især Voltaire, medens han hos Rousseau, der bekæmper individualismen, finder en fortaler for almeninteressen, ja for folket. Buchez' stilling til terror bliver derfor interessant: terror kan være af det gode, når den fremmer det organiske folks samling og modstår splittelsestendenser. Derfor forsvarer han nedslagtningerne af protestanterne i Bartolomæusnatten, og derfor kan han gå ind for Robespierres styre. Folkesuveræniteten har folket forøvrigt fået overdraget af Gud! og lighedens rige skal endnu virkeliggøres. I den polarisering som Buchez understreger så stærkt, modstilles lighed (jakobinismen) og frihed, tro og kritik, kollektiv og i n d i v i d . E n d n u i d a g h a r venstrebevægelserne problemer med individets rettigheder over for kollektivet.

Louis Blanc

Louis Blanc⁸⁵ mener blandt andet at medens Historien har virkeliggjort to principper, autoritetsprincippet og individualitetsprincippet, mangler endnu fuldbyrdelsen af et 3. princip, broderskabet. De to første principper findes i kristendommen, hhv. i katolicismen og i protestantismen. Under Den franske Revolution kommer også broderskabet på programmet: det skulle kunne forene de to

første principper. Lighed og broderskab skal realiseres gennem den stærke stat. Jakobinismen er den stærke magt til forsvar for de svage, og den byder på en (verdslig) religion: følelsen modsat det 18. århundredes kritiske rationalisme. (Louis Blancs tilhængere bliver derfor kaldt jakobinere under Pariserkommunen i 1870). Friheden kommer hos Louis Blanc i modsætning til ligheden og især broderskabet. Blancs værk indeholder en stadig polemik imod Michelet, der svarer ham i forordet til 2. udgaven af sin revolutionshistorie (1868) og siger at de tilhører to forskellige religioner. Også hos mange marxister findes hånlige udtalelser imod de kun formelle frihedsrettigheder der findes i det borgerlige demokrati, og vilje til at skabe lighed og broderskab, om nødvendigt på frihedens bekostning.

Republikanerne

Jules Michelet

Med Jules Michelets *Histoire de la Révolution française*⁸⁶ fik Frankrig den tolkning af Revolutionen der har præget den kollektive bevidsthed mest. For Michelet er folket den positive hovedaktør, og han har svært ved at tillægge folket grusomheder af nogen art. Det kan man se, hvis man nærlæser et par passager, fx. skildringen af den 2. juni 1793, da Nationalkonventet af Paris' masser tvinges til at udstøde girondinerne (der senere bliver arresteret og henrettet). Nationalkonventet er blevet indesluttet. Af hvem? ja de fleste ville sige: af Paris' sansculotter, ledet af sektionerne. I de almindelige skildringer går store dele af konventet ud, men drives af nationalgarden tilbage til mødesalen (hvorefter det bøjer sig for folkets krav). Men for Michelet ser det anderledes ud. Der er konventet også indesluttet, men af en lille skare, ledet af nationalgardens nyudnævnte general Hanriot, medens i en anden cirkel, store mængder af loyale tropper, står og tror at de beskytter konventet⁸⁷. Blot kan de stakkels parlamentarikere ikke komme i

kontakt med det brave folk. I juni 1848, da en arbejderopstand blev nedkæmpet i Paris, udbrød Michelet forfærdet: "folket skyder på folket".

For Michelet er Den franske Revolution naturligvis også en begivenhed af universel betydning, men modsat Buchez og Quinet, der ser den som en fuldbyrdelse af en kristendom, der ganske vist er vidt forskellig for de to, er Revolutionen for Michelet et brud med kristendommen. I selve den kristnes underkastelse under Guds nåde, ser Michelet en parallel til undersåttens underkastelse under den enevældige fyrstes gunst. Revolutionen derimod indvarsler demokratiets og menneskerettighedernes tidsalder (og det er da også menneskerettighederne der må holde mest for under 200-års jubilæet). Han vender sig derfor både imod traditionalister (Burke m. fl.) og imod socialister (Buchez, Blanc); begge parter kritiserer, omend på forskellige præmisser, den abstrakte lighed. Her ligger der også et problem, som Michelet delvis får tildækket ved at dyrke Revolutionen som en ny religion og ved stadig at betone folkets enhed og dets broderlighed (men ikke de sociale lighedsbestrebelse der udfoldedes fra venstrefløjten). Michelet lægger hovedvægten på Revolutionens første år, men skildrer terroren som en periode hvor folket er gået hjem (fra slutningen af 1783) og hvor en maskine, jakobinerklubben, fungerer videre og til sidst avler et diktatur. Michelet standser sin skildring ved Robespierres fald (27. juli 1794).

Edgar Quinet

Edgar Quinets *La Révolution*⁸⁸ udkommer i 1865. Også Quinet er republikaner, som Michelet modstander af Napoleon III's statskup. Han skriver sin revolutionshistorie i eksil. Medens Michelets historie er farve- og detailrig, er Quinets mere filosofisk- abstrakt, og langt mere tematisk ordnet. For Quinet er Den franske Revolution reformationens fortsættelse og dens fundamentale svigten

at den ikke var konsekvent nok, at den ikke frigjorde staten fra kirken (religionen) og dermed heller ikke fra enevælden, der også bygger på autoritetsprincippet. Det var netop dette autoritetsprincip der snigløb Revolutionen indefra under terroren. Et interessant synspunkt på lande, der pludselig befries uden at kunne gribe tilbage til tidligere traditioner for lokalt selvstyre. Dette kan synes paradoksalt al den stund katolicismen blev forfulgt under Revolutionen, men det væsentlige er at Revolutionen indførte en ny kult, et højeste væsen, med fester og ceremonier, at den altså ikke indførte en verdslig stat. Heller ikke Quinet kan acceptere socialistiske tendenser; for ham er ejendomsret og frihed snævert sammenkoblede. Han adskiller sig fra Buchez' kristelige revolutionsdyrkelse ved at hans er så tydeligt og fundamentalt protestantisk.

Typisk for forskellen mellem de to venner Michelet og Quinet er at Quinet mener at store mænd frugtbar gør tiden, medens Michelet mener at de forløser hvad der ligger i tiden. Også Quinet kræver respons fra folket, der dog betragtes som passivt-kvindeligt. For Michelet er det den drivende kraft.

De socialistisk-marxistiske historikere

I kapitlet *Paradigmeskift?* nedenfor kommer jeg ind på de fælles antagelser som forener borgerlig og marxistisk historieskrivning, samt på nogle antagelser der adskiller dem. Her kommer blot et par ord om nogle marxistiske eller marxisme-inspirerede historikere.

Karl Marx

Karl Marx selv har ikke givet en samlet fremstilling af Den franske Revolution, men nok spredte ansatser til en behandling af spørgsmålet.⁸⁹ I første omgang behandler Marx Den franske Revolution gennem Hegel. Hegel havde ment at Rousseau med sin skelnen imellem almenviljen og flertallets vilje, mellem

borgeren og undersåtten (privatmanden) ubevidst havde skildret terrorsens mønster: privatmennesket som den stadige fare der truer almenviljen og borgerne, og som de derfor stadig må overvåge og undertrykke. Han mente at han med sin statsteori havde forsonet det almene og det private. Men Marx mener tværtimod at Mennesket fremmedgør sig i staten (ligesom i religionen, jf. Feuerbach), som derfor bør dø bort⁹⁰. Med Robespierres fald genfinder privatmennesket sine rettigheder: pengenes og interessernes herredømme.

I *Deutsche Ideologie*⁹¹ er Marx kommet frem til sin historiske materialisme: at infrastrukturen, produktivkræfternes udvikling bestemmer superstrukturen. Terroren bliver nu genstand for to, ifølge Furet hinanden modsigende analyser. 1) Den er det folkelige, provisoriske middel som borgerskabet bruger til at etablere de superstrukturer der passer til den kapitalistiske produktionsmåde. 2) Den har ansatser til en (for tidlig) proletarisk revolution (Marx skelner forøvrigt ikke imellem jakobinere og sans-culottes).

Efter 1848-revolutionen skriver Marx endnu et værk om Frankrig, *Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte*, og efter kommunardopstanden *Der Bürgerkrieg in Frankreich*.⁹² I begge disse værker kommer han ind på statens funktion i en tilgang der kan minde om Toquevilles.

Jean Jaurès

Med Jean Jaurès⁹³, det franske socialistpartis navnkundige leder, får vi den første socialistiske behandling af Den franske Revolution. Ganske vist en meget selvstændig version. Jaurès hævder at Den franske Revolution er en rigdommens revolution. Han følger altså ikke den forarmelsestese der vel er dominerende i den tidligere marxisme. Det skal også ses i lyset at den samtidige socialistiske debat, hvor Jaurès går imod den i marxistiske kredse udbredte opfattelse at proletarerne kun skulle have deres lænker at tabe. Også med hensyn til menneskerettighedernes

gyldighed og med hensyn til forholdet imellem frihed (der får tillagt en væsentlig rolle) og nødvendighed er Jaurès meget selvstændig.

Albert Mathiez

Med Bolsjevikkernes overtagelse af magten i 1917 fik Den franske Revolution ifølge disses opfattelse sin opfyldelse. Den franske Revolutions historie bliver nu en hellig historie, den terror og vold som havde været et stadigt kors for frisindede borgerlige (Michelet og Quinet) bliver retfærdiggjort i den historiske nødvendigheds navn. En revolution er ikke et teselskab, som Mao sagde. Hen over hovedet på de liberalt frisindede bliver Den franske Revolution hos de konservative og kommunisterne en henholdsvis djævelsk og guddommelig komedie. Albert Mathiez vedgår selv forbindelsen til bolsjevismen med *Le Bolchevisme et le jacobinisme*⁹⁴ og hans revolutionshistorie⁹⁵ betoner klassekamperspektivet. Endnu mere doktrinær er Albert Soboul, der har behandlet Den franske Revolution i en række værker.⁹⁶ Dette dog kun i den overordnede tolkning af fænomenet. I sin behandling af sans-culottes når han derimod bl.a. frem til en nærmere bestemmelse af deres klassetilhørsforhold, der gør identifikationen med 'proletariatet' noget problematisk; dette resultat drager nogle af hans egne klassekampsteseer i tvivl og hans bog om sans-culottes benyttes flittigt af revisionisterne⁹⁷

Den betydeligste marxistiske forsker er Georges Lefebvre, der derfor vil blive omtalt under diskussionen af paradigmeskiftet.⁹⁸

Nogle outsiders

Alexis de Tocqueville

Tocqueville var som Michelet og Quinet en politiker der i revolutionen i 1848 mere eller mindre så en gentagelse af 1789. Som de nævnte trak han sig skuffet tilbage ved Napoleon III's statskup. Allerede før var han dog blevet kendt gennem sin analyse

af det unge amerikanske demokrati.⁹⁹ Tesen i *L'Ancien Régime et la Révolution*¹⁰⁰ (1856) er enkel. Man plejer at sige at Den franske Revolution skulle til for at rydde feudalismen af vejen. Imod dette synspunkt betoner Tocqueville at alle de centraliserende og uniformiserende tendenser, der kom til udtryk i Den franske Revolution, allerede havde virket under enevælden; at Frankrig i 1789 var et yderst centraliseret land, at al repræsentation af det virkelige land var ophørt, fordi kongemagten havde sat sig på alt (også Burke anede at den tradition han gjorde sig til talsmand for, ikke uden videre lod sig genoplive i Frankrig. Han tilbyder derfor franskmændene at de kunne låne de engelske traditioner. (Man kunne her indvende at hvis Frankrig skulle låne engelske traditioner ville disse tabe deres præg af at være traditioner og blive det Burke afskyr mest af alt: en vilkårlig nygrundlæggelse af det franske samfund). Den franske Revolution betegner altså for Tocqueville ikke det brud som de revolutionære talte om (de skabte skellet ved at kalde monarkiet l'Ancien Régime), men en logisk fortsættelse af samme regime. Feudalismen (Tocqueville anvender ordet i snævrere betydning som et personligt bånd der knytter folk personligt sammen) har også sine positive sider. Den skaber en frihed omend af en anden slags end den abstrakt-demokratiske. Omvendt bliver kongen mindre borgerskabets første allierede (som for de borgerlige historikere) end den der ødelægger det civile samfund ved i stadig højere grad at lade Staten gribe ind i alt (vor nutidige debat er begyndt for længe siden) og rive folk ud af deres umiddelbare sammenhænge. Ved Den franske Revolutions udbrud er franskmændene blevet nogle af de mennesker der ligner hinanden mest, men også nogle af de mennesker der er mest isolerede i små grupper der er lige glade med hinanden, eller fjendtlighedsindede over for hinanden; for det sammenbindende, den fælles lokaladministration har Staten

overtaget, adelens funktioner er blevet tomme etc., helt modsat hvad der er tilfældet i England, hvor adelen i større udstrækning er åben for borgerskabet. L'Ancien Régime har både ødelagt og forkælet den franske adel. Også de intellektuelles dominerende funktion i Frankrig forklares, bl.a. med at der er gjort rent bord og at der ikke mere findes en ledende klasse. Allerede i oplysningens ideer er der en dobbelthed. Den almene reform kan let komme til at undertrykke friheden, for en almen reform kan realiseres lige så godt af en fyrste som af den nationale suverænitet, der blot behøver at optræde en bloc, uden derfor at

Tocqueville opererer med to revolutioner; den første slutter i oktober 1789 (med kongens bortførelse fra Versailles) og er frihedens revolution; den anden er hadets og lighedens (også her ser vi altså frihed og lighed stillet op imod hinanden). Dermed er Revolutionen tilbage i enevældens skure, hvor der var lighed, men ikke frihed (jf. Quinet der arbejder med samme modsætning på en lidt anden måde). Problemet hos Tocqueville bliver således hvorfor frihedstrangen gør sig så voldsomt bemærket i nogle første hektiske måneder (ligheden havde allerede enevælden arbejdet på).

Hippolyte Taine

Hippolyte Adolphe Taine står i litteraturvidenskaben som positivismens betydeligste repræsentant. Kendt er slagordene, at et litterært værk kan forklares ud fra *race, miljø og moment + en fremherskende egenskab* (man kan dog diskutere om Taine var egentlig positivist). Også han var modstander af Napoleon III's statskup. Da han i årene 1875 til 1893 skrev *Les Origines de la France contemporaine*¹⁰¹ var det under indtryk af Frankrigs nederlag til Prøjsen i 1870-1871 og den efterfølgende borgerkrig, Kommunardopstanden i foråret 1871, der for sidste gang gentog Den franske Revolutions modsætninger og myter. Han

ønskede en redning af det franske folk (men hans determinisme stiller sig i vejen for en utopi han selv virkelig kan tro på).

Taine har læst både Burke og Tocqueville, og hans fremstilling af *l'Ancien Régime* minder meget om sidstnævntes. Blot indskyder Taine en 'årsag': *racen*, det franske folks *fremherskende egenskab*: 'den klassiske ånd', den ræsonnerende og retoriske fornuft (vi nikker genkendende til en forestilling om franskmændene - som de selv har været med til at udbrede!). *Miljøet* bliver den diskuterende litterære cirkel, salonen, "la république des lettres". Franske litterære personer har en tendens til at være abstrakte størrelser, med faste navne; Damis, Cléanthe, medens de engelske er helt anderledes konkrete, med oplysninger om personernes sociale placering. De gode, naive vilde som det vrimler med i den førrevolutionære litteratur er lige så abstrakte størrelser som deres franske pendanter. I det 18. århundrede kommer så videnskaben til, der i Frankrig bliver abstrakt, fordi den unddrager sig eksperimentalvidenskaben.

Alt hvad traditionen har overleveret analyseres og nedbrydes, religionen af Voltaire, sædvanen af encyklopædisterne og samfundet af Rousseau, hvis teorier rummer både anarki (fordi styreformen til enhver tid er underkastet det vanskelige begreb almenviljen) og despoti (fordi individerne må underordne sig kollektivet). Paradoksalt udtrykt bliver de revolutionære arvtagere efter den klassiske litteraturs teoretiker, Boileau! (ligesom de hos Tocqueville bliver det efter solkongen Ludvig XIV). *Momentet* kommer så i 1789 hvor det franske samfund restløst dekonstrueres og nivelleres.

Jakobinismen bliver indbegrebet af den nye ånd, og Taine indregistrerer manipulation af valgforsamlingerne, en inderkreds' virke (som Taine kalder banden i mængden), jakobinerklubbens pres på parlamentet og tilhørernes pres på jakobinerne, men han samler ikke disse

iagttagelser i en teori - det er vel det eneste punkt som Cochin kritiserer hos ham. Det er fordi han forklarer alt ud fra jakobinismens ånd. Der findes ikke for Taine en god og en dårlig revolution. Jakobinismen begynder den 14. juli med stormen på Bastillen. Malende er også hans beskrivelser af den vilde, frådende masse.

Derfor ser Taine - som også delvis Tocqueville og senere Cochin - bort fra de omstændigheder der kunne forklare terroren: kongens troppekonzentrationer før den 14. juli, og den 6. oktober, invasionstruslen ved kongens fald mm. Det er netop disse omstændigheder de fleste af Revolutionens forsvarere bruger som forklaring på eller undskyldning for terroren.

Taines årsagsbegreb er forøvrigt ikke strengt positivistisk. Han har fundet et princip, her 'den klassiske ånd' (det fungerer nærmest som det den positivistiske videnskabsteoretiker Auguste Comte havde kaldt en metafysisk årsag).

Taine fik på kort sigt ikke ret i sine dommedagsprofetier. Principperne fra 1789 blev accepteret i de selv samme år som han skrev sit værk (under Den tredje Republik). På længere sigt har hans diagnose dog måske gyldighed: Han har påpeget den fare der udgøres af masse mennesket revet ud af sine sammenhænge og måske spået om de voldsorgier som det 20. århundrede skulle blive vidne til.

Augustin Cochin

Denne lidt oversete forsker der døde under Den anden Verdenskrig er blevet gravet frem af Furet-skolen. Han er af katolsk tradition, men har læst Emile Durkheims sociologi. Om han er demokrat, ved jeg ikke. Dog har han en vis respekt for det repræsentative demokratis funktion, for vælgernes personlige dom, når de ikke er presset ved at skulle stå offentligt frem, stemme offentligt osv. som det var tilfældet under Den franske Revolution (også i Danmark har det været praksis). Cochin har

skrevet flere specialundersøgelser, men jeg nøjes med at nævne *L'Esprit du jacobinisme. Une interprétation sociologique de la Révolution française*¹⁰². Cochin står i traditionen: Burke, Tocqueville, Taine, ja han kom med et meget velformuleret forsvar for denne, da Alphonse Aulard angreb ham for manglende metode mm.¹⁰³

Hans forklaring af Den franske Revolutions terrorperiode tager bevidst afstand fra to hovedsynspunkter, forklaringen ud fra nødvendigheden (det udenrigs- og indenrigspolitiske pres) der serveres fra liberalt og socialistisk hold, og konplotteorien som de kontrarevolutionære straks skabte. Han påpeger, som Tocqueville, den nivellering der under Enevælden havde fundet sted i det franske samfund. Dertil føjer han en analyse af den nivellering der fandt sted ved de indirekte valg i flere omgange, og som satte de fleste traditionelle offentlige personer ud af spillet. Denne nivellering var en betingelse for den gruppe-manipulation der skulle komme.

De tre første kapitler behandler *filosofferne, valgkampagnen i 1789 i Bourgogne, og hvordan de deputerede til stænderforsamlingen blev valgt*. Før beskrivelsen af den nivellering der fandt sted under valgkampen, beskrives filosofierne eller oplysningstiden; ikke dens idéindhold, men dens selvopfattelse og gruppepraksis: den opfattede sig som en udvalgt, kæmpende skare og hvervede proselytter.¹⁰⁴

Før valgproceduren er oplysningsfolkene allerede organiserede, og under de mange udvælgelsesprocesser flertrinsvalgene medfører støtter de ved snedige kneb brødrene, bl. a. ved at udelukke (diskvalificere) andre potentielle kandidater. Dette kunne jo minde om konplotteorien, men for Cochin foregår denne proces uden central planlægning, i det mindste i begyndelsen.

Cochin er fuld af slående formuleringer: "Den menneskelighed der dræber er beslægtet med den frihed der fængsler, med

det broderskab der spionerer og med den fornuft der exkommunikerer".¹⁰⁵ Han analyserer hvordan under terroren det mytiske begreb 'folket' vinder overhånd - og tillader undertrykkelse af folk. Den diskussion der er løbet under titelen 'indoktrinering' er foregrebet hos Cochin.

Endelig fremsætter Cochin nogle meget interessante betragtninger over hvordan man kan skrive historie over en tid der styres af opinionen, dvs. netop fra den borgerlige offentligheds tidsalder (18. århundrede) og fremover¹⁰⁶. For det første er der hvad jeg ville resumere som 'façadehistorie'. Allerede i fremtrædelsesøjeblikket ved politikerne at de skal vinde opinionens bifald. De fremtræder derfor som en velbelyst og veldraperet model. Man kan umiddelbart tage stilling til deres udsagn. Det Cochin kalder "Den republikanske forsvarshistorie" overtager i stort omfang jakobinernes eller andres udsagn. En sådan historieskrivning, noterer Cochin, er vanskeligere før Oplysningstiden, hvor opinionen ikke var på tronen, hvor senere historikere derfor ikke blot kan overtage de agerendes udsagn om sig selv og hinanden.

Det er imidlertid betydelig vanskeligere at skrive en historie der ikke følger den officielle facade og følge hvordan et demokrati virkelig fungerer. Så skal man ikke spørge det om dets egen mening om sig selv. Bevidst træder Cochin ud af en debatterende historie (hvor også de fleste modrevolutionære hører hjemme).

Cochin giver bevidst fanden i omstændighederne, han giver egentlig heller ikke ideerne noget videre, studerer ikke de vanskeligheder de frembød for de mere tænksomme under Revolutionen, men reducerer dem til deres funktion i opinionen.

Cochin går som Taine og Tocqueville bag om begivenhedshistorien. Det gør marxismen som bekendt også. Men de styrende principper er for forskellige: for Taine en folkeånd, for Tocqueville en historisk proces (Enevældens nivellering),

for Cochin vel nærmest gruppeinteraktion og i marxismen er det samfundsøkonomien + determinisme og utopi. Blandt de nævnte leverer kun marxismen En stor Fortælling. Dette gør den i stand til at stå på og fortsætte den republikanske forsvarshistorie. Marxismens problemer kommer jeg nærmere ind på i næste kapitel. Her vil jeg blot nævne at marxismen har haft svært ved at analysere fænomener som opinion eller magt. De reduceres til overbygningsfænomener, og trods udkast til teorier om tilbagevirkning fra overbygningen til den økonomiske basis har de, så vidt jeg ved, sjældent fået tilkendt selvstændig værdi. Idag står vi imidlertid i en situation hvor andre faktorer, religion, nationalisme, opinion, synes at spille en selvstændig rolle. Dette blot til overvejelse.

Slutbemærkning

Som det kan ses har Den franske Revolution givet rig anledning både til forskning og til fortællende argumentation, til at ville begrunde egne standpunkter med historier eller Historien. Måske skulle jeg sige at det er der absolut ikke noget ondt i. Jeg håber også at jeg har fået grupperet standpunkterne nogenledes. En række udlændinges synspunkter er blevet forbigået (Kant, Fichte, Hegel, den amerikanske reaktion). Det brogede billede der tegner sig giver unægtelig lejlighed til nogle overvejelser i en tid der selv har erklæret at De store Fortællinger er i krise. Nogle af de begreber der er blevet nævnt vil blive behandlet mere indgående i det følgende.

PARADIGMESKIFT?

De omfortolkninger af Den franske Revolution der har fundet sted i de sidste 20-30 år kan måske kaldes et paradigmeskift. Det der står på spil er ikke mere vurderinger (god- ond), heller ikke om der skal indføres en fjerde faktor (proletariatet) eller ej, men mere generelt, om det delvis fælles grundlag for marxistisk og borgerlig historieskrivning endnu

kan holde. Men for at få det frem, må jeg begynde lidt langt borte fra det centrale.

Det har som omtalt i det foregående kapitel længe været et udbredt synspunkt, at Den franske Revolution var et udtryk for at en ny klasse, borgerskabet, kom til magten, og at dette skyldtes borgerskabets rivende udvikling fra Middelalderen og frem til 1789. I denne periode, hævdes det,

støttede det endnu svage borgerskab sig til kongemagten. I Danmark bliver enevælden således indført i 1660 ved samarbejde imellem kongen og det københavnske borgerskab. I Frankrig kæmpede kongen sammen med borgerskabet for at bryde de store lensmænds magt, fra Philippe Auguste først i det 13. århundrede til Ludvig den Fjortende der drog de store adelsmænd til sig i Versailles¹⁰⁷, men berøvede dem den politiske magt. Men efterhånden blev borgerskabet økonomisk stærkt, og det gamle samfund, et stændersamfund, stod den nye økonomiske udvikling i vejen. Borgerskabet, der allerede havde den økonomiske magt, måtte også have den politiske. Det var det der skete under Den franske Revolution.

Klassekampsynspunktet, som jeg kort har opridset ovenfor, kampen imellem adel og borgerskab, hævdedes, som nævnt, allerede af de borgerlige politikere og historikere: Barante, Guizot, Mignet, Augustin Thierry¹⁰⁸, da de efter Napoleons endelige fald i 1815 skulle retfærdiggøre borgerskabets adkomst til regeringsmagten. Den blomstrende historieskrivning tyder Midaldalderen som en kamp imellem kongen, allieret med kommunerne, og adelen¹⁰⁹. Men kongen havde ikke forstået den historiske udvikling; han havde ikke kunnet frigøre sig fra adelen, og derfor var Den franske Revolution nødvendig - terroren i 1792-94 i det mindste undskyldelig, forklarlig ud fra omstændighederne.¹¹⁰

Klassekampsidéen har marxismen således ikke patent på. Jeg skal ikke her give en indføring i marxismen. Dels besidder jeg ikke den fornødne kompetence, dels er det svært at få et entydigt svar, især på et par afgørende spørgsmål. Men ganske kort:

Marx, den ældre Marx, mener for det første at udviklingen af produktivkræfterne styrer udviklingen af alle andre samfundsformationer, af 'overbygningen', der kan deles op i en juridisk, en politisk og en ideologisk. Hvordan denne styring foregår, hvorvidt og hvordan man kan tale

om determinisme har været genstand for lang og indviklet debat.

Jeg ville mene at de borgerlige historikere i ikke helt ringe grad - dog sikkert med forbehold over for en absolut determinisme - ville kunne godtage denne første del af marxismen.

Det springende punkt bliver derfor et andet: proletariats deltagelse i klassekampen og den utopi som er klassekampens resultat: socialismens klasseløse samfund. Medens de borgerlige historikere mener at klassekampen er forbi med borgerskabets overtagelse af magten og mere vagt antyder at Menneskeheden kan nå til et højere stade gennem et stadigt fremskridt, indfører marxismen proletariats som en særlig klasse og gør denne klasse til historiens motor og forløser af menneskeheden. Dette sker endvidere ikke (kun) ved at tildele denne klasse en ideel opgave, men tilskrives på en eller anden måde Historiens lovmæssighed (en mere eller mindre nødvendig udvikling i dialektik (vekselvirkning) imellem økonomisk og politisk udvikling, hvor økonomien dominerer i sidste instans).

Jeg driller marxisterne med at de er fromme, at de har bogen fuld af sandfærdige mirakler, men dette må ikke skygges for den kendsgerning at den marxistiske historieteori er en af de dristigste der er fremsat til dato. Den har turdet komme med forudsigelser, fx. if. Lakatos om at arbejderklassen ville blive absolut forarmet, at den første socialistiske revolution ville finde sted i det mest industrialiserede samfund, at socialistiske lande ville være fri for revolutioner, at der ikke ville være interessekonflikter imellem socialistiske lande. Senere er de udeblevne forudsigelser blevet forklaret *ad hoc*, men uden at nye kendsgerninger blev forudsagt eller opdaget.¹¹¹

I stedet for at diskutere borgerlig kontra marxistisk tolkning er det vigtige i mit ærinde at fastslå fælleselementerne i de to tolkninger: at det er store, økonomiske kræfter der bestemmer og udløser Den

franske Revolution.

Den borgerlige og marxistiske opfattelse af Den franske Revolution kunne således lyde: Den franske Revolution er overgangen fra adelens styre, feudalismen, til borgerskabets styre. Marxismen forjætter desuden i et videre historisk perspektiv også proletarietets overtagelse af magten fra borgerskabet.

Den franske revolutions historie må derfor være et udtryk for denne dybere, nødvendige udvikling. Det første kapitel er de førnævnte borgerlige historikere med på. Borgerskabet havde adkomst til magten, og trods nogle beklagelige udskejelser - terroren, den stadigt virkende guillotine - så skred udviklingen fremad, og i 1830, med borgerkongen Louis-Philippes magtovertagelse, var den fuldbyrdet. Vi har altså en historie der standser i 1789, hvor de væsentlige landvindinger: lighed for loven, afskaffelse af alle privilegier, frihed (til udbygning af arbejderne skal marxisterne og andre snart tilføje) var nået.

Med Bolsjevikkernes overtagelse af magten i 1917 fik Den franske Revolution ifølge denne opfattelse sin opfyldelse. Den franske Revolutions historie bliver nu en hellig historie, den terror og vold som havde været et stadigt kors for frisindede borgerlige (Michelet og Quinet) bliver retfærdiggjort i den historiske nødvendigheds navn. En revolution er ikke et teselskab, som Lenin sagde. Hen over hovedet på de liberalt frisindede bliver Den franske Revolution hos de konservative og kommunisterne en henholdsvis djævelsk og guddommelig komedie.

Georges Lefebvre

Efter mange tilløb (bl.a. med Jaurès og Mathiez¹¹²) kulminerer den marxistiske historieskrivning i 1939 med Georges Lefebvres banebrydende bog *Quatre-vingt-neuf*¹¹³. Lefebvre var en meget betydelig historiker, der havde vundet internationalt ry ved en række monografier, der bl.a. havde

påvist bøndernes betydning i Den franske Revolution. Desuden hviler hans fremstilling på Ernst Labrousse's analyser af den økonomiske udvikling i det 18. århundrede og af krisen efter 1770 (Labrousse's resultater er endnu stort set uimodsagte)¹¹⁴.

For Lefebvre er der egentlig ikke én, men fire revolutioner:

1) en aristokratisk revolution imod monarkiet, der vil begrænse dets privilegier. Aristokratiet bliver imidlertid nødt til at appellere til borgerskabet om støtte. Der hentydes her til parlamenter og "assemblées des notables" der indkaldtes og trådte sammen i februar 1787. Regeringen søgte støtte til sine reformplaner men forsamlingen modsatte sig dem og kom i modsætning til kongen og hans ministre. Notabelforsamlingen opløses, men i september bliver kongen nødt til at love at indkalde stænderforsamlingen, dog uden at fastsætte nogen dato.

2) en borgerlig revolution: en strid om hvordan 3. stand skal repræsenteres, om antallet af deputerede og om stemmemåde (pr. hoved eller pr. stand). Borgerskabet vinder i stænderforsamlingen, der bliver grundlovgivende, men trues af kongemagten (tropekoncentrationer) og appellerer til folket for at undgå et statskup.

3) folket træder derfor ind på historiens scene, især i Paris.

4) Bønderne laver deres egen revolution imod feudalsystemet.

Lefebvres bog blev forbudt af Vichy-regimet i 1940. Ikke uden grund. Bogen er, hvad visse af dens kritikere synes at glemme, også en appel, en appel til Revolutionens ånd imod den antidemokratiske dyrkelse af ungdommen der kendetegnede fascismen og nazismen. Og selv om Lefebvre var marxist, så er netop denne bog ikke særlig marxistisk; heller ikke særlig deterministisk. Den appellerer bredt til revolutionens ånd der her ikke ses

som et oplæg til klassekamp, men til et samarbejde mellem alle demokrater der accepterer ideen om social retfærdighed.

Endnu en ting bør nævnes. 1789 er heller ikke en videnskabelig bog, hvis man ved videnskabelighed forstår mulighed for kontrol. Der er ingen noter, og sine kilder oplyser Lefebvre ikke om. Derfor henviser William Doyle da også til et andet værk fra 1951: *La Révolution française*. Her får man henvisningerne, og her trækkes de marxistiske linier tydeligere op.¹¹⁵ Til gengæld er ånden fra 1789 ofte borte, og ikke sjældent fortæller Lefebvre i telegramstil. Den kolde krig der prægede 50'erne, præger også den gamle og sikkert skuffede Lefebvre.

1789 var også et politisk symbol. Den dannede en konsensus, der først blev brudt 25 år senere, og det har været svært at få en saglig diskussion igang, dog mindre i England, hvor kritikken kommer først, end i Frankrig, hvor Lefebvre repræsenterer en nationalmyte. Først omtrent samtidig med postmodernismens opgivelse af De store Fortællinger, Historien som verdslige frelsefortællinger, er det blevet muligt i bredere kredse at røre ved myten om Den franske Revolution, og det måske kun fordi Den franske Revolution kan udbygges til en ny myte: myten om menneskerettighederne (hvis læseren her føler afsky, er det på sin plads: det gør man, når der rokkes ved en myte, og en verdslig blasfemiparagraf burde indføres, men indtil da...vil jeg blot foreløbig sige at myter måske er nødvendige, men også bør debatteres).

Kritikken af Lefebvre

Imidlertid har en række især engelske historikere rokket ved en hel række af Lefebvres antagelser: 'Den aristokratiske reaktion': fandtes den? 'Borgerskabets økonomisk ledende rolle': holder det stik? Hvor anti-feudale var bønderne? Hvilken betydning havde

oplysningstidens idéer? Var de borgerlige? Og mere generelt: hvilket skel sætter Den franske Revolution? Det politiske er alle enige om, men fandtes der noget der kan berettige til at sætte et økonomisk skel i Frankrig anno 1789?

Denne kritik finder så langsomt vej til Frankrig, hvor den kommer til udtryk især hos François Furet og hans skole, der nu har udgivet en række betydelige 'revisionistiske' værker.¹¹⁶ Jacques Solé har skrevet en bog der bærer den talende titel: *La Révolution en Questions*¹¹⁷.

Jeg har imidlertid valgt at følge William Doyle, der i første del af sin bog *The Origins of the French Revolution*¹¹⁸ giver en oversigt over diskussionen omkring Lefebvres forskellige teser, og som i 2. del selv forsøger sig med en forklaring, men som først og fremmest i sine noter er uhyre veldokumenteret og derfor også kan bruges til bibliografisk orientering. Doyle citerer som sagt flittigt, men jeg kan her ikke nævne de mange forskere han trækker på.

Tager man nyfortolkningen hos Doyle og sætter den over for Lefebvres, bliver forskellene slående. Doyle følger stort set Lefebvres nævnte firtrins opbygning: revolution hos aristokrati, borgerskab, folk og bønder, men i stedet for store, længevirkende kræfter ser vi dels en atomisering af de fire 'faktorer', dels en tilbageføring til ældre forklaringsmodeller (cykliske kriser som kendetegnende det traditionelle samfund), dels den større rolle der tilskrives samvirkende omstændigheder, og sidst og ikke mindst, enevældens fundamentale uduelighed som *system*, ikke fordi den gør det gale eller forsvarer særinteresser, men fordi den intet gør, således forstået at den ikke evner at fastholde en bestemt politik over et bestemt spænd år.

Jeg læste Lefebvres bog efter kritikken hos Doyle, og da slog det mig hvor forsigtig Lefebvre er (i 1789), hvor mange forbehold han får med. Ja at han er klar

over at kapitalismen knap nok var udviklet i 1789.¹¹⁹ Kritikken rammer derfor nok så meget den senere Lefebvre og især Soboul, der i modsætning til sin mester har forenklet den socialistiske revolutionsopfattelse. Kuriøst nok siger denne i efterordet til 1789 at kapitalismen faktisk brød igennem i 1789-1794.¹²⁰

Paradigmeskift?

Bortset måske fra royalisterne mener næsten alle at Den franske Revolution var udtryk for en historisk nødvendighed. Denne nødvendighed var måske menneskets befrielse fra ydre og indre tvang: Hegel og Quinet¹²¹, der ellers er yderst forskellige, deler begge dette synspunkt. Andre, vel de fleste anlægger et klassesynspunkt: Ved den franske revolution var det borgerskabet (eller folket) der tog magten. Denne magtovertagelse stod i pagt med en dybere historisk tendens: borgerskabets fremvækst gennem middelalderen og dets modsætning til adelen og feodaliteten. Socialisterne deler denne opfattelse, men føjer som sagt den fjerde klasse, proletariatet, til som en nødvendig forlængelse af udviklingen. Den franske Revolution skifter derfor status: for borgerskabet er den oprindelsesmyte, for proletariatet bliver den forjættelse.

Fælles for disse opfattelser er at Den franske Revolution opfattes som 'en stor historie', ikke blot i postmodernistisk forstand (altså en legitimationsfortælling), men også i snævrere historisk forstand: at det var én historie, en nødvendig historie og en historie hvis kræfter var få og klart definerbare: nogle klasser: adel, gejstlighed, borgerskab + eventuelt proletariat, nogle produktionsformer: 'feudalisme' over for 'kapitalisme', nogle ideer som oplysning, demokrati, repræsentation og om muligt et ret entydigt forhold imellem ideer, klasser og produktionsformer: kendtest er at borgerskabet skulle repræsentere oplysningen og den frembrydende kapitalisme.

Heroverfor står et nyt paradigme, en ny

forestilling om genstandsområdet, (historien), der nu ikke mere kan forklares ud fra store udviklingstendenser. Billedet bliver snarere en samling mikrosystemer, hvis bevægelser snart - og for det meste - ophæver hinanden, snart - ret uventet - frembringer vældige virkninger. Eller i mottoform: liden tue kan vælte stort læs.

Det er et spændende skift, fordi de brikker der flyttes med (stort set) er de samme. Begivenhederne står fast, det er de kræfter der frembringer dem der strides om.

Hvad er et paradigmeskift? En pædagogisk redegørelse findes hos Jens Høyrup,¹²² så her vil jeg kun drage et par enkelte momenter frem. Et moderne krav til en teori er at den selv skal anvise sine muligheder for falsifikation. Den skal være logisk sammenhængende (dette punkt lader jeg ellers ligge, men det skulle dog lige nævnes) og den skal udsige nogle empirisk efterprøvelige sætninger; falsificeres de falder teorien. I en første version (Popper) blev dette krav absolut. Modeleksemplet er den astronomiske debat om jordens bane (16.-17. århundrede): går den omkring solen, eller går solen omkring jorden ("står op" og "går ned", som vi endnu siger, og som det gamle ptolemæiske system påstod). Observationer skulle kunne afgøre dette. Det gør de bare ikke altid umiddelbart. Ganske vist var der mange observationer der ikke stemte med det ptolemæiske system, men heller ikke det nye systems teori stemte på alle punkter overens med de teoretiske forudsigelser (bl.a. fordi nogle uopdagede planeter gjorde deres skjulte indflydelse gældende).

Teorier kan altså ikke direkte falsificeres. Deres kerneantagelser, om universets beskaffenhed, eller om de kræfter der driver Historien, står ikke direkte til at kontrollere. Et paradigme falder ikke direkte; derimod skal det stadig kunne producere falsificerbare sætninger, og falsificeres der for mange af disse, ja så - ikke falder - men vakler paradigmet. Men derudover er også paradigmets frugtbarhed

en vigtig faktor: formår paradigmet at inddrage nye områder af virkeligheden, fremsætte nogle nye empiriske påstande der modstår falsifikation, afgrænse nye givtige arbejdsopgaver osv. Frugtbarhedskriteriet kommer i højsædet og dermed sammenligningen imellem forskellige teorier (eller paradigmer).

Omvendt kan et trængt paradigme blive drevet ud på epicyklernes stadium: tilhængerne af Ptolemæus' system kunne sådan set godt gøre rede for solens bane; blot blev de nødt til at forudsætte at den foruden at dreje sig om jorden bevægede sig om sig selv i kredse, og dem blev der stadig flere af¹²³.

Endnu et vigtigt moment må med. Der er endnu ikke sagt noget som helst om hvorfor paradigmer skifter, og en Kuhn (jf Høyrup) mener ikke at man kan forklare disse skift. I det tilfælde der optager os, forekommer det mig dog indlysende at sætte den historiske revisionisme i forbindelse med den generelle krise der har ramt marxismen som forjættelse, som utopi. Når den virkeliggjorte socialisme i østlandene er under fuld afvikling, kommer marxismen som ideologi også i krise (i samme art krise, om man vil, som kristendommen, når og hvor den har allieret sig med forhadte regimer). Derfra er der ikke langt til at kigge nærmere på de videnskabelige kærneantagelser. Men jeg minder om at sådanne findes i enhver teori og at de ikke umiddelbart lader sig falsificere. Hvoraf også ses at filosofien ikke er sådan at udrydde; den trives i bedste velgående, som en uundværlig komponent i enhver veludviklet videnskab.

Doyle følger i sin egen fremstilling stort set Lefebvres firtrinsopbygning og kommenterer de samme begivenheder. Men i et første kapitel gennemgår han alle de tvivl som Lefebvres og senere marxisters opfattelser har rejst.

I 1954 påviste Alfred Cobban at feudalismen forlængst var forbi (vel forstået som økonomisk og regeringssystem) og at borgerskabet ikke

var et penge-, industri-, eller handelsborgerskab. Blandt tredjestands repræsentanter til Stænder-, senere Nationalforsamlingen var 2/3 jurister og 43 % indehavere af små embeder.¹²⁴ Lefebvre nåede at svare: at feudalismen var en strid om ord og at hvis repræsentanterne ikke var kapitalister, så fremmede deres virke kapitalismen, og det var det vigtigste¹²⁵. Jeg tager denne indledende teoretiske fægtning frem, fordi det viser hvordan en trængt teori kan svare. Det forekommer mig at Lefebvre dermed opgiver en helt væsentlig forudsætning: nemlig den at Revolutionen skulle være frembragt af en ændring af produktionsforholdene. I stedet for en historisk kausalitet (causa efficiens) får vi en mystisk causa finalis uden subjekt: Den franske Revolution indtræder *for at* skabe kapitalismen.

Hertil kommer det vigtige argument at økonomien i Frankrig, forstået som produktionsapparatet - med hovedvægt på landbruget - forbliver næsten uændret,¹²⁶ og det indtil 1840'erne, altså 50 år efter den franske Revolution. Den økonomiske udvikling der skulle være drivkraft (årsag) findes ganske enkelt ikke.

William Doyle

Da Doyles bog er uhyre tæt, nøjes jeg i det følgende med at tage nogle punkter frem fra hans egen fremstilling.

1) *Om adelen.*

Først skulle der være en aristokratisk revolution. Denne skulle bl.a. have vist sig i de adelige parlamenters modstand imod reformer, men parlamenterne blev ophævede i 1771, og da de genopstod var de ikke mere noget faremoment.

Eller var adelen en lukket klasse? Ganske rigtigt blev der i 1781 stillet krav om 4 generationers adel for at kunne beklæde højere poster inden for hæren. Men denne bestemmelse omtolker Doyle til en kamp inden for adelen (mellem gammel og ny adel).

Modsetsningsforholdet imellem Parlamenter og konge omtolkes fra en kamp for privilegier til en fundamental mistillid til regeringens økonomiske politik. Calonne og Brienne falder fordi de ikke har långivernes tillid mht. de kortfristede lån. Statskassen var tom! Desuden vises det at adelen var en meget aktiv klasse i industrien, altså i den i Frankrig endnu ret uudviklede kapitalistiske sektor (der burde være borgerlig). Denne opdagelse skyldes George V. Taylor.¹²⁷ Adelen er altså med til at bære udviklingen og er ikke kun henvist til en snylterrolle. Hermed anfægtes den aristokratiske revolution, de privilegeredes rejsning for egne privilegier. Tværtimod skulle der have været en udbredt vilje til reform.

En opgørelse af indtægt fra jord viser at den udgjorde ca. 80% af al indtægt, og at adelen oppebar den væsentlige del af denne, så at talen om borgerskabets økonomiske dominans er meget overdreven. Desuden insisterer Doyle på det velkendte faktum at der var store forskelle inden for adelen, at den mægtigste og rigeste del var den mest oplyste (bærer af Oplysningstidens tanker), men at der desuden fandtes en stor gruppe adelige med beskedne indtægter, og at disse kom til at præge udviklingen netop ved valgene til provinsstænderforsamlinger og til den nationale stænderforsamling.

2) Den borgerlige revolution

Den borgerlige revolution gøres til en tilfældig begivenhed: Modsetsningsforholdet imellem borgerskab og adel fremdateres; det drejer sig ikke mere om en grundliggende modsætning imellem klasserne, men i stedet om en mere eller mindre tilfældig krise (der så ganske vist bliver fatal). Fx udløser Pariserparlamentets krav d. 25. september 1788 om at valgmaåden skal være den samme som til stænderforsamlingen i 1614 (hvor den gejstlige og Adelsstanden havde hver lige så mange repræsentanter som borgerskabet tilsammen, og hvor hver stand stemte for

sig) en borgerlig reaktion, og det gør adelens forskrækkede reaktion på den - sene - borgerlige propaganda også.

Doyle bemærker, hvad der er vand på hans mølle, at Sieyès' kampskrift *Qu'est-ce que le tiers état?* (Hvad er tredjestand? - der indeholder det berømte svar: alt! og det lige så berømte svar på spørgsmålet: Hvad har tredjestand været: intet!) først kom i januar 1789 og altså skal læses ind i en polemisk situation, ikke som udtryk for en grundliggende konfrontation imellem 2. og 3. stand.

Borgerskabet havde endvidere idealer og livsstil tilfælles med adelen, og det så vidt at målet for en borgerlig karriere var at blive adlet ved at købe et af de embeder der straks eller efter en tid adlede dets indehaver eller hans efterkommere. Handel var et nødvendigt skridt på vejen, men måtte opgives, når adlingen indtraf. Der skete ganske vist en enorm udvikling i den franske udenrigshandel, men denne udvikling var koncentreret især omkring Bordeaux og kom ikke det øvrige rige til gode. Handels- og industriborgerskab var forøvrigt underrepræsenteret på Generalstænderforsamlingen, og udgjorde ikke den ledende gruppe i borgerstanden. Desuden var borgerskabet ofte landbesiddende og havde derfor fællesinteresser med adelen.

Men det var blevet sværere at blive adlet (de embeder der gav adel er steget i pris: Et spændingsmoment i forholdet imellem borgerskab og adel tolkes altså som nag på grund af skuffede ambitioner).

Konflikten mellem adelige og borgere bliver bl.a. som nævnt udløst af begivenhederne omkring fastsættelsen af valgmaåden til Stænderforsamlingen, dvs. en politisk konjunktur, som jeg i et klassekampsperspektiv ville kalde en tilfældighed, langt mere end en klassemodsetsning. Kort sagt: konflikten mellem adel og borgerskab opstår først sent, og den var ikke latent.

Desuden betoner Doyle de momenter der skiller både inden for adel (modsetsning imellem højadel og provinsadel, ny og

gammel adel) og i borgerskabet, samt de bånd der binder på tværs af klasserne (oplysningen).

3) *Folket*

Så er det folkets tur. Klassegrundlaget er imidlertid mest håndværkere (både selvstændige og ansatte) og småhandlende, hvilket forøvrigt er vist af den marxistiske Soboul¹²⁸⁹. Det egentlige sulteproletariat, hvis antal endda var forøget, fordi mange var søgt til Paris på grund af sult, træder ikke i funktion.

Revolten er væsentligt en revolte efter Ancien Régime-mønster, dvs. uroligheder forårsaget af dyrtid og sult. Grunden var en af de værste kriser som Frankrig havde oplevet i mange år. Talende nok: brødpriserne toppede den 14. juli, dagen for stormen på Bastillen. Småårsfolkens krav er først og fremmest priskontrol på de vigtigste varer, frem for alt brød, og det er også gammelkendte krav (som enevælden ofte efterkom). Kravene rettes tiere til myndighederne end til arbejdsgiverne.

Analysen af konjunkturen afviger ikke drastisk fra Lefebvres. Den i og for sig klassiske folkerevolte vil borgerne væge sig imod. Derfor oprettes der borgermilitser i større byer; at disse militser senere kommer til at være en trussel imod kongen er en anden sag. Men i tiden før den 14. juli sidder generalstænderforsamlingen i en vanskelig situation. Dens borgerlige repræsentanter har drevet af omstændighederne, (2 måneders ørkesløs diskussion om afstemningsprocedurer) gjort noget som *var* uset i l'Ancien Régimes historie: de har tiltaget sig myndigheden på det franske folks vegne¹²⁹. Tingene er kørt fast: kongen fører en henholdende politik og trækker tropper til. Derfor er revolten i Paris i dagene op til den 14. juli ikke uvelkommen for borgerrepræsentanterne der sidder truet i Versailles.

4) *Bonderevolterne*

Også disse analyseres uden at det

foruddiskonteres hvad der senere hændte. Også bondeoprørene ligner et klassisk oprør i dyrtid. Småbønderne, og de var de fleste, var ikke selvforsynende med korn, og de var desuden afhængige af extraarbejde, især i den franske tekstilindustri (forlagssystem). Denne var i krise 1) fordi Frankrig var oversvømmet med engelske tekstiler på grund af frihandelsaftalen med England, der trådte i kraft i maj 1787. 2) Fordi de stigende brødpriser opsuger største delen af den franske befolknings købekraft. Landdistrikterne oversvømmes af vagabonder og sæsonarbejdere, der nu er arbejdsløse. Samtidig begynder i foråret 1789 valgene til generalstænderforsamlingen. Der opstår nu frygt for en aristokratisk reaktion, en undertrykkelse (begrunder i at der intet sker i Versailles i maj og juni).

De tropper der skulle udføre den ses ikke, fordi de ikke findes, men der ses mange landstrygere. Denne frygt får bønder og borgere til at bevæbne sig. Fænomenet er kendt som 'la grande peur' (den store angst). Nu angribes adelens slotte, især for at ødelægge symbolerne på adelsmagt, og først og fremmest de registre hvor de ydelser som bønderne er skyldige står optegnet.

Går man imidlertid nogle måneder tilbage, ses det at les Cahiers de doléances der stammer fra landdistrikterne (de skrivelser med ønsker om reformer som Enevælden opfordrede vælgerne til at affatte) er forbavsende tilbageholdende i deres krav om afskaffelse af feudale privilegier (de gjaldt især de irriterende eller halvsymbolske: jagtret, hoveri, forpligtelse til at lade vin perse og korn male hos herremanden, adelens juridiske beføjelser ved underretterne, men *ikke* afgiftssystemet på jorden). Dette afgiftssystem var de landbesiddende bønder også interesserede i.

Når derfor den grundlovgivende forsamling ophæver alle feudalrettigheder ved det bevægede nattemøde den 4. august

1789, skyldes det på den ene side begrundet frygt for ikke at kunne klare en situation der truede selveste ejendomsretten: optøjerne i landdistrikterne må standses, fordi de truer selve denne ret, et af de mest hellige principper i den første revolutionære fase, men tredjestand turde ikke betro kongens tropper den rolle der traditionelt tilkom dem: at nedkæmpe folkeopstande. (Jeg fremhæver her igen det konjunkturelle element: at 3. stand er afskåret fra den traditionelle løsning). Men desuden gribes den grundlovgivende forsamling af en pludselig entusiasme for ligeret, meget begrundet i oplysningstidens livsstil. Ideernes magt skal ingenlunde forklejnes. Dog bestemmes det at de fleste ophævede rettigheder skal erstattes af afgifter. Man må ikke glemme at oversat i borgerlig opfattelse var en feudal ret for det meste (bortset fra de symbolske) en *ejendom*, et *gode* der kunne handles. De kunne derfor kun ophæves formedelst erstatning. At bønderne alligevel for det meste bliver fri for mange afgifter, skyldes en senere udvikling.

Enevældens krise

Før, under og efter Revolutionen kommer dertil Enevældens (og senere den konstitutionelle monarks) manglende evne til at takle problemerne. Monarkens karakter kommer til at betyde noget, men først og fremmest systemet - der netop kræver helte (og som Brecht har sagt: ve det folk der behøver helte!). Ministre der sidder løst, der modarbejder og som spekulerer i hinandens fald, og først og fremmest en offentlig opinion, der måske bliver så meget mere indflydelsesrig som der ikke er mulighed, eller dårlig mulighed, for artikuleret henvendelse til staten. Tocqueville har således gjort opmærksom på at de fleste former for lokal repræsentation var hensygnende. Nærmere på selve Revolutionen viser kongen på den ene side manglende politisk flair, han kan ikke helhjertet støtte dem der går ind for et farbart kompromis (fx Necker, senere

Mirabeau), og på den anden side mangler han/hans ministre og generaler beslutsomhed. Således kan Doyle lakonisk fastslå at et væsentligt slag var tabt d. 12. juli 1789 om aftenen, da kongens tropper havde trukket sig tilbage: Dagen efter var Paris' masser bevæbnede til tænderne. Et andet væsentligt slag var tabt den 16. juli, da de Broglie (øverstkommanderende) uden at undersøge sagen meddelte at man ikke kunne stole på tropperne.

Oplysningen

Denne får også sin rolle som forbereder af opinionen. Men den forbeholdes ikke borgerskabet. De nye ideer trives især hos den kultiverede adel og de rige borgere. Også ideernes rolle i den samfundsmæssige udvikling har været meget omstridt. Doyle betoner, med støtte i Darntons arbejder,¹³⁰ at oplysningstidens ideer har sejret omkring 1770; de var blevet alment gods, men de gik på ingen måde ind for en venden op og ned på samfundet, eller for at trodse kongens magt, endsiges for en voldelig samfundsomvæltning. Jeg minder her om at de kendte oplysningsfilosoffer ikke ønskede revolution: Voltaire var bange for folket, Diderot forudså en lang udvikling, og Rousseau havde selv erklæret at hans Samfundspagt ikke var for de store lande.

Men i perioden 1770-89 var der if. Darnton opstået en ny generation af forfattere, der ikke rigtig kunne komme til, og som ikke havde noget nyt på sinde. Flere af dem blev forøvrigt aktive revolutionære: Danton, Brissot, Marat m. fl. De kan være interesserede i en radikaliserings. Dertil kommer at i den uventede situation der indtræder, da Ständerforsamling bliver til Grundlovgivende forsamling, står repræsentanterne på bar bund, hvad praktisk erfaring angår. Oplysningsfilosofferne bliver således leverandører af politiske tanker, på et tidspunkt, hvor det franske system må begynde at opfinde en ny styreform, hvad ingen egentlig havde forudset.

Tilbage står hos Doyle alle de væsentlige begivenheder, som Lefebvre nævner, men i en anden referenceramme. I stedet for en stor motor og stærke faktorer, bliver konjunkturen og samspil af begivenheder afgørende. I stedet for en 'mekanik', med fx kræfternes parallelogrammer (og meget lidt overladt til tilfældighederne), få vi en slags tippen over i en prekær ligevægtssituation (en slags katastrofe-paradigme). Disse omstændigheder har Lefebvre også med, men kun som udløsende for dybere kræfter.

Konklusion

Hvad er da så resultatet af den franske Revolution i Doyles fremstilling? Efter den franske Revolution grundes social rang ikke på tradition og arv, men på penge. I stedet for 'les nobles' får man 'les notables': de mange gode adelige og borgerlige der forstår at styre Frankrig¹³¹

Mange detaljer i Doyles fremstilling kan diskuteres. Han bygger på et væld af detailresultater, der naturligvis er genstand for diskussion. Det fremgår også af hans meget righoldige noteapparat¹³². Det interessante er imidlertid som sagt snarere at se hvor stor enighed der er imellem ham og Lefebvre, når det angår 'facts'. De store begivenheder: kritikken af kongens (dvs. de skiftende regeringers) ineffektivitet, strid imellem borgerskab og adel, det parisiske småfolks opstand og bøndernes 'grande peur' genfindes. Det der er uenighed om er de 'usynlige' kræfter der kan forklare det skete. Her forekommer det mig at Doyle giver en mere nuanceret forklaring.

Men at jeg eventuelt foretrækker hans, kan også skyldes at de store kræfter der bevæger historien tror jeg ikke mere på, eller rettere, jeg tror ikke mere på deres utopiske funktion. Anderledes sagt: hvis borgerskabets overtagelse af magten skal have den enestående betydning som Lefebvre tillægger den, er det fordi det bebuder proletariats komme. Proletariats kommende hovedmodstander har, if. denne

historieforståelse, som frembrydende klasse Historiens godkendelse. Og underforstået forjættets Proletariatet (der her gerne kan få et stort P) den samme rolle: også det vil kunne, ja skal blive Historiens drivkraft. Lefebvre fortæller borgerskabets historie med samme fromhed og samme afstand som en traditionel kristen forholder sig til jødefolket: en forløber der havde den foreløbige sandhed. Proletariats kirke skal fortrænge den borgerlige synagoge.

Opfølgning

Det marxistiske paradigme er imidlertid blevet fastholdt senere, dog uden at tage handsken: de nye empiriske undersøgelser, op til overvejelse. Fx kan Soboul i indledningen til sin franske Revolutionshistorie endnu i 1962 uden diskussion skrive at den franske Revolution var "le couronnement d'une longue évolution économique et sociale qui a fait de la bourgeoisie la maîtresse du monde" eller at: "...l'essentiel: que la Révolution s'explique en dernière analyse par une contradiction entre les rapports de production et le caractère des forces productives. Marx et Engels, les premiers, soulignèrent avec force dans le *Manifeste du Parti communiste*, que les moyens de production sur la base desquels s'édifia la puissance de la bourgeoisie furent créés et se développèrent à l'intérieur même de 'la société féodale'"¹³³. Og Soboul fortsætter med at hævde at ejendomsforholdene ikke mere svarede til det udviklingsstade produktivkræfterne havde nået. Jeg kan tilføje at Marx i *Deutsche Ideologie* og de andre ungdomsskrifter, hvor Den franske Revolution omtales, ikke hævder dette synspunkt og i Det kommunistiske Manifest omtaler Marx og Engels ikke specielt Den franske Revolution, og det lader Soboul ikke til at skænke nogen overvejelse.

Senere, i 1983¹³⁴ tager Soboul Palmers, Cobbans,¹³⁵ Furets og Richets¹³⁶ nytolkninger op. Lettest spil har Soboul over for Palmer, der indsætter Den franske

Revolution i en generel atlantisk revolution, begyndende i USA, fortsættende i Schweiz, Nederlandene, Irland og endelig Frankrig. Sobouls argumentationsform er dog morsom. Han bruger autoritetsargumentet (Palmer's opfattelse strider imod hvad man nu i 150 år har ment om Den franske Revolution), og han sætter Palmer i forbindelse med Atlantpagtens ånd, uden at placere sig selv i det politiske spektrum.

Imod Cobban fyres så det væsentlige argument af, lånt fra Lefebvre: Cobban skulle være en forsvarsreaktion fra de herskende klassers side, efter at disse skulle være blevet bange for den demokratiske bølge og for den russiske revolution. Cobban skulle være ude på at fornægte enhver social tolkning af revolutioner. Soboul resumerer så Cobban's tese til to punkter: han påstår at Den franske Revolution ikke var antifeudal og at den ikke var kapitalistisk (teserne findes fyldigt refereret hos Doyle). Implicit medgiver Soboul at der ikke eksisterede et feudalsystem i Frankrig lige før 1789, men han fremhæver ordets subjektive vægt for bønderne, og vægten af de ydelser som bønderne var skyldige.

Det andet argument, at Den franske Revolution ikke var kapitalistisk støtter Cobban på at modsat i England, var det franske borgerskab ikke sammensat af handlende og bankierer, manufakturere og entreprenører. I Den grundlovgivende Forsamling sad kun 13% af disse kategorier. Derimod var flertallet fra de liberale erhverv, især en mængde sagførere. Taylor udbygger argumentet med at 80% af alle indtægter i Frankrig stammede fra jordrente, og at borgerskabet ikke hentede sine indtægter fra væsentligt andre kilder end de andre befolkningsgrupper. Soboul citerer Labrousse's og Vilars indlæg fra en kongres i 1955¹³⁷, bl. a. også Vilars definition af borgerskabet: det kan 1) frit disponere over produktionsmidler, 2) anvende arbejdskraft gennem fri kontrakt (dette udelukker 'feudalbønder'), tilvende sig forskellen mellem varens og

arbejdskraftens værdi. Denne vist nok klassisk-marxistiske definition synes dog ikke at give meget. Soboul gennemargumenterer ikke dette punkt (det står noget vagt), men går over til at betone at Den franske Revolution skam har haft kapitalistiske resultater, selvom jakobinerne var præget af et ideal om selverhvervende småbønder og småhåndværkere.

Af Furet og Richets teser fremdrager Soboul to: var der tale om en eliternes revolution, og var revolutionens forløb en tilfældig udskridning (déravage)?

Til første punkt indvender Soboul med støtte hos J. Meyer,¹³⁸ at adelen ikke ville integrere de nye sociale kræfter. Her vil jeg indskyde, nej: men hvilken adel? Den oplyste var ikke i flertal, men stærk i indflydelse. Han hævder desuden at regimet kun kunne vælte til højre (dette er yderst omtvistet).

Ved det andet punkt, tilfældigheden, griber rædselen Soboul. Skulle "revolutionens demokratiske fase" (= terrorperioden) være en tilfældighed? Skal historieskrivningen overlades tilfældet og det irrationelle? Mere generelt ser Soboul, hvis man opgiver klasseteorien, kun empiri og teoriløshed (denne slutning er dog ikke på nogen måde tvingende). Han slutter af med at hævde at der ikke var 3 revolutioner, men én; en liberalt-borgerlig med folkets, især bøndernes støtte. Og terroren var en nødvendig radikaliserings.

Soboul nævner også Taylors indvendinger (jf. ovenfor) og et par andre revisionistiske forskere, men jeg standser her.

Desværre er dette det nærmeste jeg har fundet af svar på det nye paradigme, et paradigme der netop accepterer at give tilfældigheden en vis rolle.

Vi ser heraf at videnskabelige indvendinger sjældent er nok. Det er værd at erindre om spørgsmålet: hvorfor fortæller vi historier? Der står meget på spil i Historievidenskaben, tolkningen af fremtiden, meningen med vore handlinger. Og lidt samme chokvirkning kan udgå fra den nye opfattelse, som i Renæssancen da

den antagelse at jorden drejer om solen blev afvist længe, ikke af videnskabelige grunde, men på grund af den symbolværdi som det ville have at lade jorden forblive universets centrum. På samme måde er antagelser om Historiens drivkraft og retning ikke kun et videnskabeligt anliggende: der står også en forjættelse på spil. Den nye opfattelse af den franske Revolution er da også blevet udråbt som et reaktionært foretagende af flere franske skribenter.

Den videnskabsteoretiske debat: paradigmedebatten omkring den franske Revolution, kan endnu en gang forbindes med det ændrede åndelige klima i Frankrig (i England havde Den franske Revolution som allerede bemærket ikke samme symbolværdi). Men det er som nævnt sandsynligt at skiftet denne gang går noget dybere. Borgerlige demokrater og socialister og marxister har stort set været enige om at tillægge Historien en retning og en rationalitet. Denne antagelse deles ikke umiddelbart af den nye skoles historikere. Historiens retning er blevet en trossag, ikke en del af paradigmet.

Slutbemærkninger

Men som sagt indledningsvis: jeg er ikke historiker, og det er mig umuligt at dømme i en strid imellem fagfolk. Det der foruroler mig er debattens karakter: moralske indvendinger der antyder at kritikerne er ude i et ideologisk ærinde. Det er de muligvis også, men en faglig debat bør efter min mening føres fagligt. Der er ikke givet at "revisionisterne" har ret, men if. almindelig videnskabelig praksis er sandheden sandhed indtil den bliver draget i tvivl med argumenter.

Det kunne naturligvis så være på sin plads at gå efter i sømmene hvilket historiesyn der kommer til udtryk i revisionen af den franske Revolution. Muligvis vil man kunne finde postmodernistiske træk, betoning af uoverskuelighed og tilfældighed. En sådan opfattelse svarer måske ganske godt til manges livsfølelse,

og nogle vil forkaste den som reaktionær.

En anden tolkning, som 200-året lægger op til, er at betone idegodset: menneskerettigheder og demokrati (i en tid hvor både rettigheder og demokrati er ved at blive omformuleret af en massekultur, hvor den frie og uafhængige borger bliver sjældnere, og nye massesolidariteter får en væsentlig betydning).

Negativt vil terroren nok komme til at indgå som et væsentligt moment i overvejelserne.

Som egen opfattelse ville jeg dog mene, at rationel politisk handling ikke behøver at forudsætte en historisk lovmæssighed, men højst en vis forudseelighed, + en etisk overbevisning, en tro der ikke behøver bekræftelse igennem et i forvejen givet resultat. Historien som mulighed og risiko, som i Renæssancen.

Disse antydninger kun for at gøre opmærksom på at det nye historiesyn heller ikke kan blive ideologifrit. Historieparadigmet berører også, fordi det indeholder et livssyn, de problemer der behandles i filosofi og kunst.

Men tilbage til paradigmeskiftet. Vi står over for to helt forskellige måder at anskue de kræfter der driver historien på.

I stærk men tilladelig forenkling går både det borgerlige og det marxistiske paradigme ud fra at store virkninger kræver store årsager. En forklaring opererer med en slags kræfternes parallelogram, og resultatet kan altså beregnes ud fra de forskellige faktoreres styrke. Jeg skylder læseren at tilføje at denne udlægning af Doyle og Furet står for min egen regning.

Heroverfor kommer en mere kaleidoskopisk anskuelse til udtryk hos Furet og Doyle (der ellers ikke stemmer overens i alt¹³⁹). En anskuelse if. hvilken Den franske Revolution ikke var nødvendig, eller ikke var nødvendig før en række sociale og psykologiske mekanismer havde grebet aktørerne, kan man udlede af deres beskrivelser. Derfor bliver socialpsykologiske fænomener som direkte

demokrati, legitimationsgrundlag, terror mm. så vigtige, og de skal have nogle kapitler i det følgende. Hvis det stemmer at økonomien, den drivkraft som betragtes som determinerende, i Frankrig ikke ændredes væsentligt, og der, dette til trods, opstod så store virkninger med så skæbnesvangre følger for hele Europa, kan man med god grund antage en stor grad af indeterminisme i hele forløbet.

SUVERÆNITETEN OG DENS UDØVERE

Om Middelalderens statsteorier (som jeg kender dårligt) kan jeg nøjes med at sige at forestillingen om det absolutte monarki var fraværende. Hos Thomas Aquinas har folket i sidste instans suveræniteten, i de italienske bystater fandtes der forestillinger om folkesuveræniteten (men ikke om at folket var sammensat af *individer*, derimod om at folket var sammensat af de forskellige laug). Hvor kongedømmer findes er den automatiske arvefølge ikke altid helt uproblematisk, og kongens magt er begrænset af landets skik, landets 'forfatning' (i bredere betydning, overlappende sædvane og skik). Den kunne endvidere begrænses af *håndfæstninger* (der er flere af dem i Danmarkshistorien), og kongen blev undertiden afsat (fx. Christian II i 1523). Desuden var religionen en binding (som paverne ved forskellige lejligheder udnyttede; et rige kunne lyses i band, så at ingen religiøse handlinger havde værdi). I det 16. og 17. århundrede blev religionsspørgsmålet væsentligt. Både protestanter og katolikker hævdede, når det var i deres kram, at folket havde oprørsret, hvis religionen blev krænket, men var tilbøjelige til at hævde kongemagtens ukrænkelighed, hvis kongen var på deres parti.

I samme tidsrum får absolutismen vind i sejlene. De to førende teoretikere, Bodin og Hobbes mener at enevælde er til det fælles bedste. De skriver imidlertid på baggrund af religions- og borgerkrige i deres hjemlande. Enevældeteoriene opstår således i høj grad bestemt af

omstændighederne. Disse teoretikere mener at enevælde er det eneste middel der kan bringe den indbyrdes strid i et land til ophør.¹⁴⁰

Når man diskuterer enevælde, er det spørgsmål der skal besvares ikke om kongen har ubegrænset magt; det har han ikke for nogen teoretikere. I det mindste er han ansvarlig over for Gud, og han skylder for det meste også borgerne at respektere deres liv og ejendom (dette hensyn var jo grunden til at man burde overgive al magt til en enkelt). Spørgsmålet der skal stilles, når man taler om absolutisme, er om der findes menneskelige instanser der kan kræve at den enevældige konge skal stå til regnskab for dem (fx. stænderforsamlinger, rigsråd, eller parlamenter), eller om hans magt bliver *absolut*: løst fra jordiske bindinger ('absolut' af 'absolvere' 'løse').

Nogle teoretikere

Jean Bodin

Jean Bodin, (1530-96, statsteoretiker, betydelig økonom, en af de første modstandere af det nyindførte slaveri, og hekseforfølger i sin fritid!) var en af de ledende i partiet af "politiques", der under religionskrigene søgte at kile sig ind imellem katolikker og protestanter for at skaffe fred. Han anerkender som teoretisk mulighed at suveræniteten kan udøves af en klasse (aristokratiet) eller af hele folket, men i praksis ser han kun den mulighed at magten koncentrerer hos en konge, uden forbehold og uden kontrakt. Kongen skal regere, stadig efter 'forfatningen' (ar-

vefølgen, sædvaner) og naturretten (garanti for undersåtternes liv og ejendom), men han har ingen instanser at aflægge regnskab for. Hans magt er absolut og evig.

For senere suverænitetsteorier er Bodin især interessant, fordi han betoner suverænitets ubegrænsethed og udelelighed. Kongens forhold til sine undersåtter er desuden som en familiefaders til resten af familien. I dette billede ligger der et andet vigtigt element: kongen er selv folket, han står ikke i et ydre forhold til det (som ved en på visse betingelser opsigelig kontrakt, som hos naturretterikerne). Opdeling i interessegrupper, endsige repræsentation af sådanne, forudses ikke; det ville føre til det kaos som envælden netop skulle sikre imod.

Thomas Hobbes

I England skaber Thomas Hobbes (1588-1679) med *Leviathan or the Matter, Form and Power of a Commonwealth, ecclesiastic and civil* (1651) et andet grundlag for enevælden: en samfundspagt ved hvilken borgerne en gang for alle giver afkald på suveræniteten til fordel for monarken. Dette for at undgå krig og kaos og for at få tilsikret liv og ejendom. Dette kaos er udmøntet i slagord som "alles krig imod alle" eller at "mennesket er en ulv for mennesket", der malende skildrer samfundet før enevælden. Det peger fremad imod Rousseau at menneskene hos Hobbes styres af egeninteresse (Hobbes er en af de første sensualister; de styrende sansninger er lyst og ulyst), samt at de indgår en pagt indbyrdes, og ikke med kongen (han tilkaldes efter pagten).

Endelig må den danske kongelov (1665) nævnes som et af de mest radikale eksempler på formuleringen af et absolut monarki. Også den er opstået i en krisetid: nederlaget i svenskekrigene (Roskildefreden 1659) og Københavns efterfølgende belejring. Næsten eneste begrænsning i den er at kongen ikke må indskrænke sin egen magt eller dele riget

(desuden at arvefølgen skal holdes, og at religionen er lutheransk, hviler på den augsburgske trosbekendelse). Kongen har den udøvende magt, er øverste dommer (også i religiøse anliggender) uden bånd giver han love, ja han kan ophæve eller ændre enhver lov. Praksis kom ikke helt til at forme sig efter teorien, men det lader vi her ligge.

Bossuet

Hverken Bodin eller Hobbes havde tillagt Gud nogen større betydning. Med Jacques-Bénigne Bossuet (1627-1704) forlægges legitimeringen fra menneskene, samfundet, til Gud. I *Politique tirée des propres paroles de l'Écriture sainte*, påbegyndt 1678, udg. posthumt 1709, hævder Bossuet at enevælden er den bedste regeringsform, fordi kongen ligesom Gud er almægtig. Kongen står til regnskab over for Gud og fornuften, altså ikke over for menneskelige instanser. I et andet værk prøver Bossuet ligefrem at følge Guds indgriben i verdenshistorien.¹⁴¹

Bossuet skriver samtidig med at Ludvig XIV i stigende grad sætter sig ud over de gamle franske sædvaner og gennemfører den centralisering der langsomt kvæler al lokal organisering af det politiske liv; dette gør han dog uden at nedlægge de gamle institutioner, men ved at skabe nye (fx og især regeringens intendanten i provinserne, der overtager størstedelen af de gamle guvernørers beføjelser).

Locke og Grotius

Også Bossuets værk er, mere end man skulle tro efter titelen, bestemt af omstændighederne. Det er skrevet imod Hobbes, og især imod naturretsteoretikerne Grotius og John Locke. Denne sidste havde med *Two Treatises on government* (1689) begrundet den engelske revolution der i 1688 havde afsat Stuarterne (som Ludvig XIV støttede, i håb om at England atter skulle blive katolsk) og indsat Wilhelm af Oranien. Tilmed havde Locke gjort sig til talsmand for at suveræniteten ligger hos

folket (hvad der stemmer med de fremherskende meninger under Den franske Revolution), men også at menneskene har naturlige rettigheder (som de tager med ind i samfundet), at samfundspagten har til formål at sikre borgernes liv, frihed og gods, samt at almenvellet bestemmes ved hvad flertallet bestemmer. Et parlament (lovgivende magt) og en udøvende magt (gerne en konge) skal stå til ansvar over for folket, og retsstaten bliver målet. Meget adskiller Locke fra Rousseau og dermed fra den fremherskende ånd under Den fransk Revolution: folkets (relative) flerhed (partier) accepteres; Locke undgår at vikle sig ind i det uløselige problem at adskille flertallets vilje (la volonté de tous) fra almenviljen (la volonté générale), og den civile borgers tilværelse (liv, ære og gods) anerkendes uforbeholdent (hos Rousseau taber borgeren alt for derefter at få det tilbage igen).

I det mere demokratiske Holland var kontraktideen allerede blevet udformet: Hos Grotius: *De jure belli ac pacis* (1625) har menneskene visse medfødte rettigheder; derfor kan de gøre oprør imod en monark der bryder kontrakten. Grotius' tanker tages op af Pufendorf, og senere hos Holberg. Hos flere naturretstænkere får menneskene ret til oprør, hvis deres rettigheder krænkes. Naturretstænkningen udfoldes senere end enevældeteorierne, men de rummer elementer der går helt tilbage til Middelalderen, dog nu med det enkelte, isolerede menneske sat over for monarken, i stedet for Middelalderdemokratiets mangeartede sociale grupper.

I England er tanken om visse erhvervede rettigheder levende indtil Den franske Revolution (jf. Burke), og den amerikanske forfatning bryder ved uafhængigheden ikke radikalt med den; selvstændigheden erklæres på et skattespørgsmål: den engelske konge har ikke ret til at udskrive skatter i de amerikanske kolonier (USA), når disse ikke er repræsenteret i parlamentet.

Kritik i det 18. århundrede

I det 18. århundrede begynder kritikken af enevælden med at man påberåber sig de gamle sædvaner. Parlaterne (ca. et for hver region) var oprindelig højeste- og klageretter, men de (især det i Paris) havde tillige den funktion at skulle indregistrere kongens love. Under denne procedure kunne de også komme med 'bemærkninger' (remontrances) til lovene. Kongen havde det sidste ord og kunne ved personligt fremmøde (lit de justice) tvinge parlamentet til at indregistrere en lov.

Indtil over midten af århundredet beundredes den engelske forfatning og de engelske friheder. Voltaire (*Lettres anglaises* eller *philosophiques* 1733/1734) skriver begejstret om engelsk frihed, religiøs tolerance og parlamentarisme. Og parlamentarisme havde England i den forstand at en regering ikke kunne blive siddende imod flertallet i Underhuset (House of Commons). Derimod var det engelske valgsystem bestemt ikke demokratisk set med nutidens øjne, men demokrati for folket stod endnu ikke på filosofernes program. Oplysningen var overvejende elitær; den fornuft der dyrkedes mente man ikke fandtes hos masserne (at fornuftsbegrebet alligevel i længere perspektiv er demokratisk, idet det gode argument jo ikke er klassebundet, er en anden sag, der senere får stor betydning). Den franske debat får imidlertid grundigt udskreget kongens (og især hans ministres) styre som 'despotisk'. Montesquieu giver med *L'Esprit des lois* (1748, 'lovenes ånd') en teoretisering deraf. Han skelner imellem demokratisk, aristokratisk, monarkisk og despotisk styre. Medens monarken styrer efter gældende love (og selv overholder dem) styrer despoten (henlagt til Asien) efter eget forgodtbefindende. Pikant er det dog at den franske konge traf sine beslutninger med formelen: "Car tel est notre plaisir" (således er vort forgodtbefindende). Montesquieu går også efter engelsk forbillede ind for at de forskellige kræfter

skal afbalanceres i det politiske system: konge, overhus (adel) og underhus kan sikre en politisk stabilitet. Berømtest er Montesquieus krav om at der skal herske uafhængighed imellem den lovgivende, den udøvende og den dømmende magt.

Samtidig vinder kontrakttanken frem: kongen regerer ud fra en implicit kontrakt med folket (man forestiller sig at han oprindeligt blev valgt, som det skulle have været tilfældet hos de germanske franker). Denne kontrakttanke (eller bedre herskerpagt, pagt imellem konge og undersåtter) var endnu levende i de første måneder af Den grundlovgivende Nationalforsamling, repræsenteret af 'monarkikerne' (les monarchiens). Navnet skal ikke forstås således at de stod i modsætning til 'republikanerne'; disse var endnu forsvindende få, og begyndte først at få vind i sejlene efter kongens flugt (juni 1791), men de ønskede en stærk kongemagt, med blandt andet fuldt veto til kongen, tokammersystem mm. Imidlertid led de nederlag i og med at et tokammersystem og absolut veto til kongen blev afvist. I Revolutionens første tid havde Montesquieus tanker også haft en vis indflydelse, og de kom til at præge formuleringen af forfatningerne, men de var på retur, samtidig med at det engelske system tabte den anseelse det havde nydt tidligere i århundredet.

I Jean-Jacques Rousseaus (1712-78) *Du Contrat social* (1762, Samfundspagten) lyder der andre toner. Der tales om en kontrakt, men denne indgås ikke imellem borgere og kongen, men imellem borgerne indbyrdes (som hos Hobbes). *Le Contrat social* er en genial, men egentlig vanskelig bog. Den skulle imidlertid få en uhyre betydning under Revolutionen, så derfor i korthed et par ord om den. Suveræniteten ligger hos borgerne, der ved den oprindelige samfundspagt (Rousseau siger selv at dette måske er en tankekonstruktion) er gået fra naturtilstanden til kulturen. Ved denne pagt afhændede de deres egenvilje til

suverænen, lige som hos Hobbes, hvor det skete til kongen. Rousseaus tanker har således noget absolutistisk over sig, en arv fra det absolutte monarki, i forestillingen om den helt ubegrænsede og uformidlede folkevilje.

Men Rousseau tilsikrer hurtigt pagtunderskriverne liv og ejendom igen; for suverænen er dem selv: suverænen kan kun give love med alment sigte, ikke træffe beslutninger der angår bestemte personer (et princip vi endnu hylder i vor lovgivning). Det enkelte menneske optræder nu i to skikkelser: som 'borger' (citoyen) og som 'undersåt' (sujet). Den udøvende og dømmende magt samles under betegnelsen 'magistrat', og kan antage forskellige former, for så vidt også monarki. Magistraten skal jo kun regere i overensstemmelse med lovene.

Der er (mindst) to hovedproblemer i Rousseaus teori: For det første mener han, her i overensstemmelse med hvad de fleste mente om de sager, at en republik kun egner sig for ganske små lande (bystaten Genève var en model, og Rousseau var fra Genève). Dette synspunkt skærpes hos Rousseau, fordi han hævder at suverænen ikke kan uddelegere sine beføjelser, ikke kan lade sig repræsentere (ved valgte repræsentanter). Hele befolkningen skal samles på torvet for at stemme om lovene. Folkevalgte repræsentanter som lovgivere er altså en uting. Dvs. at egentligt demokrati er direkte demokrati. Vælger man repræsentanter, er borgerne kun frie det øjeblik de *afgiver* deres stemme. Det direkte demokrati blev en kilde til stadig voldsommere gnidninger i Revolutionens første år, imellem "de folkevalgte", parlamentsmedlemmerne på den ene side og på den anden side klubber, distrikter, kommunalforsamling (overvejende i Paris) og endelig folkemasser på de store revolutionære dage.¹⁴²

For det andet er suverænen (folket som lovgivende) et udtryk for almenviljen (la volonté générale). Den tillader derfor ikke fraktions- eller partidannelser, ikke en

afbalancering af interesser. Særinteresser er henvist til de enkelte borgere, og grupperer de sig, begår de et attentat imod fællesviljen. Kollektiver bliver hos Rousseau u-tænelige. Samfundet består af isolerede enkeltindivider, der kun forenes i den aktive udøvelse af suveræniteten. Disse enkeltindividers kvalitet er derfor også afgørende; deres 'dyd' er vigtig; for perverterede mennesker egner demokratiet sig ikke, og 'regeneration' af mennesket kommer på programmet.

Heraf følger at uenighed bliver svær at takle. Rousseau skriver at almenviljen ikke altid er lig med alles vilje (la volonté de tous). Nu er det imidlertid meget let at kalde en modstander repræsentant for særinteresser (og ikke se at man også selv repræsenterer sådanne). Skridtet fra modstander til fjende eller forræder bliver derfor meget lille. Og har nogle først markeret uenighed, dvs. er de først blevet forrædere, er det let at retfærdiggøre at de udelukkes eller likvideres.

Fx. kan de folkevalgte let beskyldes for at pleje særinteresser (det skal de if. vore forestillinger endog gøre i et vist omfang; men man kan hos os omvendt spørge, hvor almeninteressen bliver af). De mange pressionsgrupper, først og fremmest Paris' sektioner der møder op og lægger pres på især Nationalkonventet, har derfor deres retfærdiggørelse i og med at de kan påberåbe sig at være udtryk for almenviljen. Dette forhold anerkendes en kort tid i 1793-forfatningen.

For det tredje føres skellet imellem flertallets vilje og almenviljen helt ind i den enkelte sjæl. Det der truer er - det private. Endnu hos Rousseau (og Diderot) er dyden (det almene) eksalterende, og den giver anledning til mange lækre følelser, men senere, i Kants *Kritik der praktischen Vernunft* (1788), spaltes individet endnu mere radikalt i det moralske individ, med kun moralloven som bud (det kategoriske imperativ) og det empiriske individ.

Af interesse i vor sammenhæng er det imidlertid at se at denne spaltning af

personen bliver direkte medvirkende til terroren. Som Hannah Arendt skriver, bliver enhver mistænkelig, for man kan kun tro på, ikke bevise et rent hjerte¹⁴³. Enhver må mistænke sig selv for at kunne svigte almenvellet, og de ringe tanker man gør sig om sig selv projiceres let på andre (tyv tror hver mand stjæler). Som oplysningen bliver mistænksom over for den private sjæl, således bliver den det også over for 'privatborgeren' (i modsætning til samfundsborgeren ('citoyen'), en modsætning som marxismen uddyber og teoretiserer videre over).

Konservative teoretikere

For at vise hvor langt oplysningen var trængt frem, kan det være på sin plads kort at resumere de konservative teoretikers stilling, endskønt nogle af dem er nævnt i det foregående. Jacques Godechot skelner imellem tre holdninger.¹⁴⁴

1) *den historiske konservatisme.*

Den repræsenteres af Fénelon og Boulainvilliers¹⁴⁵. Ingen af dem er nævnt i det foregående. Et hovedelement er 'germanertesen': adelen nedstammer fra de germanere der undertvang gallerne; den har derfor erobrersens ret til sine privilegier. De ydelser som bønderne skylder betragtes således som frikøb fra trældom gående tilbage til højmiddelalderen. Desuden var germanerne jo frie mænd der hvert år i marts eller maj mødtes med kongen, der til gengæld for hyldest hørte på 'sine mænd'.

Her kan vi i forbifarten tydeligt se en funktion af at fortælle historie(r), for germanertesen holder ikke; ingen af de adelige kunne føre deres stamtræer tilbage til frankerne eller blot til Karl den Store. Det drejer sig altså om retfærdiggørelse af adkomsten til den position som adelen er i besiddelse af. Det spændende er nu at denne historiske konservatisme bruger en kontraktopfattelse (kontrakt imellem kongen og de frie mænd der senere blev til adelen) til at kræve mere magt til adelen, og at også disse teoretikere, ja måske først dem, taler om kongeligt despoti, et senere

antimonarkistisk slagord. Forøvrigt kan de konservativt-adelige i deres teorier også - sparsomt - tillægge de andre stænder beføjelser i samfundet.

Inden for samme retning, men betydelig mere moderat, står Montesquieu, der er nævnt i det foregående. Af hjerte er han monarkist. Også han accepterer germanerhistorien, men han ser at Frankrig har udviklet sig siden da. Derfor skal også kjoleadelen være med, have den dømmende magt, medens sværdadelen skal have den lovgivende. Han var en stadig inspiration for 'monarkikerne' (les monarchiens), der i efteråret 1789 kæmpede for, og ikke kom igennem med et tokammersystem og absolut veto til kongen (og som ikke skal oversættes med 'monarkisterne', for det var endnu næsten alle i 1789).

2) *den oplyste enevælde* (despotisme éclairé).

Abbé Dubos er en af de ypperste repræsentanter for denne tendens. Han skrev i 1743 en *Histoire critique de l'établissement de la monarchie française*, hvori han modbeviser germanerhistorien og fortæller en anden: gallerne tilkaldte selv frankerne (og så har frankerkongen = gallerkongen jo en gang for alle fået kongemyndigheden). For ham har kongen og borgerskabet stået sammen imod adelen fra det 13. århundrede, et synspunkt der overtages af de borgerlige historikere efter Napoleons fald. Andre navne er d'Argenson og Mably. Også Voltaire nævnes, fordi han i en *Commentaire de "l'Esprit des lois"* prøver at vise at parlamenterne (som Voltaire ofte havde kæmpet imod) var skadelige. Voltaire mener at adelen i Historiens løb uretmæssigt har tiltaget sig mange rettigheder, og at dens indflydelse derfor skal begrænses. Også fysiokraterne og encyklopædisterne (dog ikke den sene Diderot) var nærmest tilhængere af oplyst enevælde. Calonne, der måtte opgive sin reformplan i 1787,¹⁴⁶ hørte også til denne skole.

3) *den fuldstændige absolutisme* ('absolutisme intégral'). Denne skole repræsenteres af Bossuet (jf. ovenfor), og doktrinen praktiseredes af Ludvig XIV: "staten er mig" eller af Ludvig XV, der i 1766 erklærer at suveræniteten beror på hans person alene, at uddelegeret suverænitet alligevel altid forbliver hos kongen. Denne tese havde trange kår i det 18. århundrede. En næsten ukendt Jacob Nicolas Moreau¹⁴⁷ er blevet gravet frem.

Forfatninger

1791

1791-forfatningen var et kompromis: indskrænket valgret og endnu mere indskrænket valgbarhed. Men den hviler dog (mest) på antagelsen af folkesuveræniteten. Udelukkelsen af mindrebemidlede og af tjenerskab begrundes således med at disse mennesker ikke er uafhængige, men er udsat for pression (et i tiden ikke helt uholdbart argument; langt op gennem Frankrigs historie ser vi at udvidelse af valgretten i første omgang bærer i konservativ retning, jf i samtiden det danske begreb 'lakajisme': ansættelse i offentlige embeder af tro tyende).

Kongens vetoret (han kunne ikke forkaste, men udsætte en lovs ikrafttræden i to valgperioder) fortjener et ord med på vejen. Den grundlovgivende Forsamling havde afvist at give ham absolut veto. Det udsættende veto kunne tolkes og blev tolket som en anden form for varetagelse af folkesuveræniteten, for det kongen kunne gøre var jo i sidste ende at appellere til folket imod parlamentet, der kunne have taget fejl.

1793

Den forfatning, der blev vedtaget i juni 1793 (men aldrig trådte i kraft; det skulle først ske, når der var fred) rummer mange interessante ting. Forfatningen ledsages hele tiden af moraliserende kommentarer (hvem er den skrevet for? hvem henvender den sig til?). Man har fæstet sig ved at den

giver (næsten) almindelig valgret, ret til understøttelse eller arbejde¹⁴⁸, men ikke ved den splittelse mellem direkte og indirekte demokrati der kommer til udtryk i den. Ganske vist vælges de deputerede (indirekte) ved alm. valgret, men desuden beholder folket oprørsret, hvis regeringen krænker forfatningen (§33-35); det får også ret til at indlevere petitioner (§32). Det sidste kan forekomme os indlysende, men er det ikke. Det franske demokrati anerkender nemlig ikke interesser: parlamentet er ikke, som for Burke, skabt til at afveje interesser imod hinanden. Derfor hedder det at hver deputeret tilhører hele folket (§29, en bestemmelse der ikke er speciel for denne forfatning, men også findes i 1795-forfatningens §52). I det lys skal petitionsretten ses: ikke som en moderne høringsret for enkelte (interesse)grupper; en sådan ret er utænkelig i det franske direkte demokrati, men tværtimod som et (andet) udtryk for folkeviljen, for 'suverænen', der er folket. Den giver også valgforsamlingerne (der vælger de valgmænd der vælger de deputerede, cf. det amerikanske præsidentvalg) mulighed for at protestere imod love, og der skal ialt kun være ca. 5% af valgforsamlingerne imod en given lov, for at denne skal tages op til fornyet behandling (§59). De samme valgforsamlinger kan træde sammen mellem valgene (§34). Mest bemærkelsesværdig er §25-27 i menneskerettighedserklæringen. Først hvad alle forfatninger er enige om: "Suveræniteten beror hos folket; den er en og udelelig, uophævelig og uafhængelig¹⁴⁹." Men hør nu løjer: "Ingen del ('portion') af folket kan udøve hele folkets magt; men enhver part ('section') af suverænen (altså folket) skal, når den samles, nyde ret til at udtrykke sin vilje med fuld frihed". På den ene side angsten for at nogle borgere skal sætte sig ned og danne grupper, på den anden side en tilsikring af at suveræniteten findes hvor folket samles. Og for at det ikke skal være løgn siger §27: "enhver der usurperer

suveræniteten skal *øjeblikkelig* dræbes af frie mennesker" (jeg fremhæver).

Det forfatningsudkast som Condorcet lavede for girondinerne, men som ikke blev vedtaget, rummer andre opsigtsvækkende ting. Det gik ind for almindelig valgret og valgbarhed (ingen census), og det åbnede mulighed for at afholde referendum om lovforslag, samtidig med at det dog prøvede at bryde Paris' overvægt ved en art valggeometri; girondinerne havde størst opbakning i provinsen.

1795

Går man til 1795-forfatningen får piben en anden lyd. Der herskede stor rædsel for 'pariserdemokratiet' (som 'Bjerget' og 'Sletten' dog selv havde taget livet af efter juni 1794). Den indeholder paragraffer (§29, §37-39) der forbyder valgforsamlinger eller afgæede medlemmer at mødes, ja forbyder korrespondance imellem valgforsamlinger (for at undgå genoprettelse af jacobinernes landsdækkende net eller lignende organisering). Suverænen (stadig folkeviljen) er nu udtrykt gennem de to kamre, og politiske foreninger (partier) er implicit fordømt, for også de ville jo være udtryk for en særlig vilje, ikke for fællesviljen.

Men før Revolutionen var mange gået ind for en forøgelse af det lokale selvstyre; det var det man drømte om i 1788-89: al myndighed til de gamle provinser og genoplivelse af deres forsamlinger (man havde set forsøg i den retning i årene før revolutionen). Frankrig drømte om genoplivelse af det gamle lokalstyre (som det også fremgår af *Cahiers de doléances*), og det fik det mest centralistiske styre som noget land til dato havde set.

Det skulle dog blive den absolutte udelelige folkesuverænitet der kom til at løbe af med den foreløbige sejr.

Direkte demokrati under Revolutionen

Det direkte demokrati er ikke helt dødt som begreb, og i vor tid har vi indført visse af dets krav i det parlamentariske

system. Mange lande har forfatningsmæssig ret til at afholde folkeafstemning om omstridte spørgsmål, og findes en sådan ret ikke, kan man afholdet et rådspørgende referendum, som parlamentet erklærer at det vil rette sig efter. På anarkisternes ønskeseddel står at det skal være muligt at kalde mandater tilbage (hvis fx de valgte ikke menes at opfylde deres mandat; jf. Grundloven hvor de folkevalgte kun pålægges at handle efter deres samvittighed). Allerede i Paris' første kommunalbestyrelse, krævede enkelte distrikter i byen at nogle af deres valgte skulle træde tilbage og lade sig erstatte af andre, de havde udpeget.

Og i det hele taget var de demokratiske erfaringer som især pariserne gjorde i Revolutionens første år ikke kun negative, præget af mistanke, vold og terror, fængsling af mistænkte, pres på kongen, men også på egne folkevalgte (maj-juni 1793) og myrderier (september 1792). De politisk aktive gjorde erfaringer, der langt senere skulle komme til at præge det franske demokrati.

De parisiske lokalråd opstod, et i hver af de 60 distrikter der skulle vælge valgmænd til Stænderforsamlingen (altså her valg i to etaper, som vi kender det fra de amerikanske præsidentvalg). Under krisen i juni 1789 (om hvorvidt alle tre stænder skal sidde sammen eller hver for sig) beslutter valgmændene at holde regelmæssige møder. De vælger så hver 2 repræsentanter til et parisisk råd (der senere bliver kommunen). Meget hurtigt opstår der konflikter imellem distrikterne og kommunerådet (fx. mht. muligheden for at tilbagekalde valgte, jf. ovenfor). Undertiden viser det direkte demokratis ånd sig i sproget, når fx. der tales om 'mandataires' (repræsentanter med bindende mandat) i stedet for 'repræsentanter'.

Tingene lovfæstes med Den grundlovgivende Forsamlings dekret om hvordan kommunen Paris skulle organiseres. De 60 distrikter indskrænkes til 48 sektioner, som får ret til at holde

møder under særlige omstændigheder, og dem var der nok af, især efter kongens mislykkede flugt (20. juni 1791).

I de næste bevægede år holdt de mange møder, i sam/modspil med 1) parlamentet, 2) kommunalbestyrelsen og 3) klubberne, hvoraf jakobinernes hurtigt (efter juli 1791) blev den dominerende.

Det var et mindretal af borgere der mødte op: 6-14% af de aktive borgere deltog i 1790 og 1791 i at udpege valgmænd (der skulle vælge parlamentets repræsentanter), og da der i Paris med almindelig valgtret valgtes borgmester i efteråret 1792, deltog mindre end 10% af de stemmeberettigede. Det direkte demokrati, konkluderer Kåre Tønneson, som jeg har fulgt,¹⁵⁰ var altså ikke mindre repræsentativt end det indirekte.

Dette er helt forskelligt fra vore dage, hvor valgene i reglen har høje stemmeprocenter (over 70), medens kun et lille mindretal borgerne er aktive demokrater (organiserede i partier o.lign. Hvor skal forøvrigt græsrodsbevægelser, samlet om et enkelt problem, placeres?).

Alligevel har udvælgelsen været ensrettet (ikke altid i samme retning; i provinsen, ja i Paris forekommer der 'konservative' forsamlinger). Flere grunde findes dertil: retoriske evner, tid, men også senere, da alle kunne komme, fra de rigeres side afsky for sans-culotterne. Dertil kommer frygt efterhånden som stemningen bliver terroristisk, og direkte udelukkelse.

Det kunne være spændende at se hvordan diskussionerne har formet sig. Desværre er de fleste forhandlingsprotokoller brændt med rådhuset i 1871; de sidste revolutionære har slettet vidnesbyrd om de første. Man ved dog at der foregik en stærk styring, fx. ved at jakobinerne i Pariserklubben fandt frem til de paroler der skulle videregives til sektionerne - og som kom tilbage til Nationalkonventet som 'folkets' umiddelbare mening. Men til fordel for det folkelige demokrati må det også siges at da jakobinernes diktatoriske greb strammedes endegyldigt, gik folket hjem, for at sige det

med den store historiker Michelet. Ja det sultne folk kom i 1793-94 flere gange i et skæbnesvangert modsætningsforhold til de herskende jakobinere.

RUC

I RUCs bevægede dage, under de store kriser, hvor centret truedes med nedlæggelse eller total omorganisering, oplevedes også direkte demokrati, forræderipsykose, der ofte var begrundet, ledelse af masserne (lærere og studenter) ved at en lille skare mødtes, måske også en ledende klub, hvis magt dog blev brudt. Hele dette mini-forløb, såvel som den franske udvikling kan bedst studeres ud fra begreber hentet fra massepsykologi og massekommunikation.

Andre organisationsformer

En konklusion af det foregående kunne være at folkets suverænitet i revolutionsperioden kun i meget ufuldkommen grad kom til udtryk i de repræsentative organer. Ganske vist valgtes Nationalkonventet i 1792 ved almindelig valgret. Derimod trådte 1793-forfatningens almindelige valgret aldrig i kraft. Også fordi folkets suverænitet blev krænket ved pression imod dets repræsentanter - eller, set fra modsat synspunkt, fordi repræsentationen stadig risikerede at blive et bedrag imod suveræniteten: folket.

Revolutionstiden er uhjælpeligt viklet ind i spørgsmålet: hvor befinder suveræniteten sig? på en måde der måtte forekomme uløselig. De løsninger vi idag anvender har også i vidt omfang ladet spørgsmålet ubesvaret og blot organiseret praktiske former for parlamentarisk repræsentation. Og er forestillingen om almenviljen helt forsvundet, al den stund mange taler og har talt om at folket bliver vildført af propaganda, medier osv.?

Der var imidlertid andre typer af organisering i samfundet end parlament, kommunalbestyrelse og, i Paris, sektioner. To andre ting skal her fremhæves: klubberne og massen.

*Jakobinerklubben*¹⁵¹

I Revolutionens første bevægede år fandtes der mange klubber; Paris kom først, men fulgtes af provinsen. En af disse, jakobinerklubben, vil jeg kort følge indtil 1795. Ordet jakobinsk har en metaforisk betydning i moderne fransk; det står for dem der vil centralisere (nogle frygter således i det europæiske samarbejde franske "jakobinske tendenser"), for fædrelandets enhed, ja for den militære ånd der længe har besjælet store dele af den franske venstrefløj, og som vel dybest set ser Frankrig som garant for den kultur der er nedfældet i menneskerettighedserklæringen, og som venstrefløjen oprindeligt ville velsigne resten af Europa med, om nødvendigt med magt (jf. kapitlet *Krig...*).

Klubben begyndte som en diskussionsklub, "le club breton", allerede medens Generalstænderforsamlingen holdt møder i Versailles. Den bestod til at begynde med af deputerede fra Bretagne; de var meget radikale (i Bretagne var modsætningsforholdet mellem adel og 3. stand klart og skarpt). Hurtigt kom også andre til, og længe forenede den de toneangivende deputerede fra Den grundlovgivende og Den lovgivende Nationalforsamling. Da kongen blev bragt til Paris (6. oktober 1789) fik klubben mødested i et jakobinerklosters bibliotek (rue Saint-Honoré), hvoraf navnet. Det officielle navn var dog "Société des Amis de la Constitution". Fra første færd diskuteredes de spørgsmål der senere skulle afgøres i parlamentet (moderne parlamenter har ofte den slags grupper). Kontingentet var relativt højt, og i begyndelsen kom både borgerlige og liberale adelige: Mirabeau og Robespierre, La Fayette og Pétion, Duport, Barnave, Lameth. Klubben har en dobbelt front: både imod de konservative adelige og imod revolutionær overbudspolitik, og den får efterhånden filialer i de fleste større byer. Den udgiver en avis og fører korrespondance med filialerne. Det er gennem denne klub at triumviratet Duport, Barnave og Lameth

1791 vinder magten.

Efter kongens flugtforsøg (20. juni 1791) spaltes klubben. Barnave (formand for parlamentet) vil beholde kongen og opfinder en historie om at han er blevet bortført. Venstrefløjen i Den grundlovgivende Forsamling vil have kongen afsat (men endnu ikke republik!). De fleste af parlamentarikerne blandt medlemmerne forlader klubben af frygt for at denne skal desavouere den politik de har ført i parlamentet, og grundlægger en anden klub, "Société des Amis de la Constitution siégeant aux Feuillants" (et andet kloster) eller kortere: "club des Feuillants." Denne klub står for en mere tilbageholdende politik og vil afslutte Revolutionen. (Barnave overtager den politik som han fældede Mirabeau på).

Først synes provinsens sympati nærmest på "les Feuillants" side, men det lykkes den gamle klub at vinde de fleste af filialerne (500 mod mindre end 100 til les Feuillants). Efter skismaet lancerer Jakobinerklubben, nu ledet af Robespierre, en kampagne for almindelig valgret (der hidtil ikke havde stået på klubbens program).

Endnu er jakobinerne ikke almægtige. De får kun en relativ succes ved valgene til Den lovgivende Forsamling i september 1791. Klubben er endnu en diskussionsklub, men nu i modsætning til forfatningen. Kontingents størrelse bevares, men klubben åbner sine døre for tilhørere, og dermed knyttes de første kontakter til sans-culottes (de parisiske småborgere og håndværkere), der kan give deres mening tilkende ved bifald eller hyssen. Desuden bliver klubben stærkere organiseret.

Medens Den lovgivende Forsamling helt består af nye deputerede (man kunne ikke genvælges, også dette var tænkt som en garanti for folkesuveræniteten, imod klikedannelse!) sidder de gamle rotter i klubberne, og der, især i jakobinerklubben, føres de store debatter, fx for og imod krig (vinteren 1791-92).

Op imod kongens fald (10. august 1792) samler klubben den opinion der mener at kongen skal afsættes. Der er ikke bevis for at klubben har ledet selve oprøret, stormen på Tuilerierne, der førte til kongens fald, men det er sandsynligt (denne "dag" var nøje planlagt¹⁵²).

Klubben står nu stærkt, repræsenteret af "oprørspædagogen Robespierre" (Furet). Det er den der udpeger de parisiske deputerede til Nationalkonventet. Den har et net af flere tusind provinsfilialer der efterhånden kommer under Robespierres kontrol.

I klubben hersker der nu ensretning. Medlemmer udelukkes, og det er forspillet til deres fald (Brissot udelukkes fx i oktober 1792 og falder 2. juni 1793). Senere, under terrorregimet, er en udelukkelse ofte lig med anklage og dødsdom. Jakobinerne søger nu at bruge folket, der, organiseret og ensrettet, laver de "dage" der fører til Girondens fald.¹⁵³ Dog allierer jakobinerne sig ikke altid med folket. De mere radikale fraktioner bekæmpes, såvel som de moderate fra juni 93 til juli 94 (Robespierres fald). Og som Michelet skriver det, var folket allerede i 1793 gået hjem og havde overladt scenen til aktivisterne. Dette forløb kan også illustreres ud fra RUCs historie (komedien, eller den lette farce, der gentager tragedien).

Folket

Men hvor bliver *folket* af? En dialog mellem to intellektuelle hos Flaubert lyder: "folket er pragtfuldt!". "Ja, men det lugter ilde!". Hermed er to yderstandpunkter ridset op, som debatten om folkets deltagelse har haft svært ved at bevæge sig ud over. Venstrefløjen har gerne villet gøre folket til bæreren af klassekampen, og det vil i sidste instans sige den kraft der skal befri, forløse hele Menneskeheden. Da tidens fylde (industrialiseringen) endnu ikke var oprunden, begrænsedes bestræbelserne på hos bønder og pariserhåndværkere at finde forløbere for klassebevidstheden.

Højrefløjen havde på sin side fået et chok, og den har lige siden Revolutionen plejet en forestilling om de frådende, vilde masser, en forestilling der lagde sig tæt op ad det 19. århundredes forestillinger om proletariatet som de "farlige klasser". Taines fremstilling er her eksemplarisk.¹⁵⁴ Men hvad nu hvis masserne hverken var marxistiske eller frådende, men indgik i en social struktur, der først gik i opløsning i det 19. århundrede? Dette synspunkt er essensen af Colin Lucas "The Crowd and Politics",¹⁵⁵ hvorover jeg i det følgende spinder en ende.

Jeg har været inde på Muchemblems analyse af forholdet imellem masser og elite.¹⁵⁶ Dette forhold analyserer Lucas politisk socialt. Allerede omkring Den franske Revolution var det bedre borgerskab ved at afsondre sig fra masserne, men endnu fandtes der et vist samspil. Var der festi kvarteret, var det bedre at deltage. De der udsondrede sig kunne fx risikere at få deres vinduer knust.

Lucas finder nu først frem til at masserne var lokaliserede til deres kvarterer. Bastillens erobrere stammede således for størstedelen fra Saint-Antoinekvarteret. Når der var tale om større mængder, optrådte mængden opdelt efter kvarter. Forestillingen om det anonyme frådende folkehav holder således ikke. Man kendte hinanden.

Det var heller ikke særlig let at manipulere disse masser. Manipulationsteorier skal derfor mødes med varsomhed. De forklarer intet, i det mindste ikke før end sektionernes organisering var fuldbyrdet (jf. oven for). For at blive en masseleder skulle man være en af folkets egne.

Analysere man de drab og øvrige voldsgerninger der blev foretaget af masserne i Revolutionens første år, så er der en række træk der kendetegner dem: de foregår ikke i flæng, men retter sig imod personer der i massernes øjne træder frem som modstandere af dem. De voldsomme Réveillon-optøjer, hvis nedkæmpelse

kostede flere hundrede mennesker livet, var blevet udløst af at Réveillon, en af de få større fabriksejere, der fremstillede tapet mm., havde fået tillagt den udtalelse at arbejderne kunne leve for en løn på 15 sous (det er vigtigt her at fastholde at Réveillon efter alt at dømme var helt uskyldig. Han havde sandsynligvis ment at priserne skulle ned så at 15 sous kunne være nok. Han var en af de få arbejdsgivere der betalte penge til sine arbejdsløse folk, for øvrigt en mand der selv havde arbejdet sig op. Men rygter sagde noget andet, og det blev afgørende).

Et andet afgørende træk var at masserne dræbte deres ofre, ikke i bygninger, men på åben gade (De Launay, Bastillens kommandant, Flesselles, m. fl.) og ofte efter en parodisk proces, eller en skinproces.

Paris var symbolsk opdelt i tre rum: myndighedernes, det offentlige og det private. Myndighederne havde fængsler, slotte, acciseboder mm., folk havde deres boliger og værksteder, og gader og pladser var rummet for samspil og konfrontation. Samspil, når myndigheds personer ved officielle lejligheder optrådte offentligt. Her kunne "masserne" give deres holdning tilkende. Ved festlige lejligheder kunne de hylde kongen (som de første gange Ludvig XVI kom til Paris efter Revolutionen), eller de kunne møde ham med iskold tavshed, som efter flugten (det samme var tilfældet under Ancien Régime). Ved henrettelser kunne masserne bifalde eller stå mørke og tavse. Og væsentligt er det at myndighederne havde brug for en regelmæssig bekræftelse fra "folkets" side.

Dette leder Lucas til at føre massernes optræden tilbage til traditionen fra Enevælden. Når masserne blev gået for nær, kunne de rejse sig. Men forholdet til myndighederne var ikke entydigt negativt. De samme masser der rejste sig tilkaldte ofte politi, når der var tale om tyveri eller umoralsk adfærd. Spillet mellem myndigheder og masser var kompliceret. Og selv når masserne stormede fængsler og myrdede, gik det også ud over almindelige

forbrydere. Dem blev der faktisk myrdet flest af i september 1792. Man har ved samme lejlighed et eksempel på at en der stjal et lommetørklæde fra en af de myrdede selv blev 'henrettet'. Ofte blev værdigenstande bragt til myndighederne efter opstande. Masserne havde således et sæt etiske regler, der ikke helt stemmer med de officielle, og som ofte frembyder arkaiske træk. Ustruktureret var massernes optræden imidlertid ikke.

I Ancien Régime var det dog reglen at masserne atter drog hjem efter en rejsning, og at de altså ikke anfægtede myndighederne radikalt. Det ændres under Revolutionen, hvor masserne kommer til at befinde sig i et magttomrum, som de revolutionære prøver at organisere, fx. ved at gøre dem der stormede Bastillen til nationens helte. Men (jeg forenkler her kraftigt) massernes struktur bevares. De kommer også til at handle imod de nye magthavere, undertiden støttet af venstrebevægelser: enragés og babouvister. Først efter to fejlslagne rejsninger i 1794 og 1795 for at få brød (men også indflydelse) aftager massernes betydning. Strukturskiftet kommer ikke i 1789, men i 1795. Og først i 1830 bliver masserne igen politisk aktive.

De nye politikere. Et eksempel. Danton (1759-1794)

Til at illustrere de strukturer som prægede de første år af Den franske Revolution, er Dantons karriere belysende. Ikke fordi han er typisk, men netop fordi han på et par afgørende punkter adskiller sig fra de øvrige karrieremageres. Han stammer fra et mellembourgeois (fra Arcis-sur-Aube) og studerer i Troyes hos oratorianerordenen, som havde et undervisningssystem der bl.a. lagde vægt på historie, videnskab og moderne sprog. Danton læste italiensk og kunne udmærket engelsk. I hans bibliotek fandtes der mange klassikere på de levende sprog (der dengang var moderne), bl.a. mange bind af Voltaire, Rousseau, Helvetius og den provokerende abbé Raynal.¹⁵⁷ Desuden mange bind af

l'Encyclopédie og Adam Smiths *The Wealth of Nations*. Og som en kuriøsitet 8 bind Shakespeare på engelsk. Danton er altså en moderne mand, en af de få der ikke smykker sig med indlagte latinske citater og som ikke imiterer Antikken. Han undgik også at skulle bo på præstekollegiet med dets disciplin og moral (han havde et værelse på en pension i byen), og dermed har han ikke gennemløbet den primær-socialisering der har præget så mange franskmænd helt indtil vore dage.

Danton er en fascinerende og omstridt person. I revolutionshistorien skifter vurderingerne af ham: demagog, korrump, men med et stort hjerte, og inkarnationen af Den franske Revolution (Michelet). For positivisten Auguste Comte bliver han det forenende dialektiske moment, en fortsætter af Diderot, hvis filosofi (en forløber for Comtes egen, mener denne) i næsten hegelsk *Aufhebung* forener og overvinder Voltaires negative rationalisme (repræsenteret af girondinerne) og Rousseaus religiøsitet (repræsenteret af Robespierre).

Den officielle republikanske historie (Alphonse Aulard) hylder og forsvare Danton. Derfor kunne Albert Mathiez intet bedre gøre end at angribe ham og dokumentere hans korruption. Senere er vurderingerne blevet mere nuancerede. Mona Ozouf¹⁵⁸ betoner hans generøsitet og tolker hans eksistens som privatmenneskets modstand imod at blive restløst opsuget af politikens sfære, og hans forsøg på standse terroren og at skabe fred som oprigtige (og ikke helt urealistiske, som det fremgår af Hampsons slutkapitel)¹⁵⁹.

Men ak, jeg forvilder mig. Fokus er ikke på en interessant personlighed, men på det miljø der siger noget om hvordan Den franske Revolutions ledende politikere rekrutteredes.

Danton skal altså skabe sig en karriere. Han kommer til Paris som advokat på jagt efter sager (der var mange unge udundrede advokater af denne type, og de

blev senere rigt repræsenteret blandt Revolutionens' personale. Her var Danton ingen undtagelse).

Men da vi taler om samfundsstrukturer kan det være tilladt også at sige hvad Danton ikke var. Han var ikke nogen litterat. Dem var der ellers sneve på dusinet af, og de kom til Paris for at gøre karriere (en konstellation som vi endnu finder hos en Balzacs unge romanfigurer). De var hyllet i den illusion at Oplysningen var en åben lejr af lige ånder (hvad der jo fremgår af hele anlægget i de store filosofers skrifter). Men de fik andet at føle: Oplysningen havde forlængst sejret i toneangivende kredse (fra ca. 1770). Dens koryfæer var gamle (Voltaire og Rousseau dør i 1778, Diderot i 1784); de var blevet afløst af 2. generation, og de nye repræsenterede således så at sige en 3. generation. En bande fattige forsultne fyre, der hurtigt opdagede at Oplysningens ideer ikke var lette at udmønte originalt. Mange af dem blev derfor 'negre' (anonyme skribenter for fine folk der ville være forfattere).

De kunne også sælge deres pen til politiske grupper, eller til regeringen. En faktor, opinionen, var nemlig blevet betydningsfuld og havde fx stor indflydelse på ministres position: Ofte faldt de på en fjendtlig opinion. Endelig var der også pornografien tilbage, men den var i reglen dårligt betalt, for forlæggerne strøg den eventuelle profit (forfatterrettighederne kunne kun (delvis) sikres ved at få privilegium på en bog).¹⁶⁰

Endelig var der også pressen. Med den faktiske, og snart efter den formaliserede trykkefrihed skød aviserne op som paddehatte, og der blev skrevet som aldrig før. Her kunne de sultne unge mænd få afløb. Ingen tvivl om at Revolutionen også fik et skub af de udelukkede opsparede frustrationer. Og hvad offentlighedsteori angår, så står det nogenledes fast at den pludselige trykkefrihed ikke skabte vægtige værker, men indlæg i døgnets debat. Selv et skrift som Sieyès: *Qu'est-ce que le tiers état?* er teoretisk ikke velafklaret (man

sammenligne med Montesquieu eller Rousseau).¹⁶¹

Men tilbage til Danton. Han har faktisk heldet med sig og gifter sig en smuk medgift til (hvordan det lykkedes i en tid hvor der ses på bejlerens position og økonomiske status er lidt af en gåde, men Hampson udelukker ikke at kærlighed også kan have spillet ind). Han kan nu ved at optage lån købe sig en stilling som advokat ved Kongens råd. Disse advokater førte sager ved kongens råd og kommissioner. Danton blev kendt med miljøet i Versailles, begyndte at undertegne sig d'Anton; en adling var i sigte i horisonten.

Vi forlod vor helt lykkelig gift, med en sagførerbestilling (omend vi allerede nu ville blive den svar skyldig som spurgte om hvorfra d'Anton havde sine penge), vi genfinder ham den 13. juli 1789, hvor han ved et møde står og brøler på et bord i Cordelier-distriktet. Her havde Danton en fin - for dyr? - lejlighed. Kvarteret var et tilholdssted for de sultne unge karrieremagere jeg har omtalt. I juli 1790 bliver Paris' 60 valgdistrikter omdannet til 45 sektioner, bl.a. i den hensigt at få brudt de geskæftige folkeforsamlinger op, ved at fratage dem den legitimation de mente at besidde som valgdistrikter til Generalstænderforsamlingen, men en klub bliver dannet, den berømt-berygtede Cordelierklub, som Danton i disse første år havde et fast greb om.

Følger man nu Danton i de første år, så ser man at vel er han populær blandt aktivisterne (sans-culotterne) i sit distrikt og senere i klubben, men han nyder ingenlunde almindelig agtelse. Gang på gang prøver han at blive valgt til kommuneråd, kommissioner mm., men de første år mislykkes det. Mange andre kom aldrig længere end til disse fejlslagne forsøg. Fx. fik han i november 1790 49 stemmer til borgmestervalget (Bailly blev valgt med 12.550 stemmer) ja i Dantons egen sektion fik Bailly 470 af 580 stemmer; bemærk forøvrigt de lave stemmetal: Også dette forklarer, hvorfor det

direkte demokrati kunne give så voldsomme effekter. De der først blev hjemme af lede eller kedsomhed, blev senere hjemme af frygt. Danton var blevet berygtet som en opvigler af masserne.

Men Danton forstår de nye spilleregler. Blandt andet: at støtte sig til basisgrupperne, men ikke endegyldigt kompromittere sig. Og over for det officielle demokratis repræsentanter at fremstå som en kombination af en trussel fra og et bolværk imod masserne.

1790 og 1791 spiller Danton stadig det radikale kort. I oktober 1790 var der modstand imod kongens ministre i Nationalforsamlingen. Sagen diskuteredes i Paris' sektioner. Også dette træk er strukturelt. Nationalforsamlingens forhandlinger blev overvåget af Paris, og som så ofte før og senere, kom der petitioner fra sektionerne. Danton blev valgt som sekretær for den komité for Théâtre Français-sektionen (Théâtre Français var det nuværende Odéon) der skulle affatte petitionen, og han hævdede at Nationalforsamlingen havde ret til at afsætte ministrene (de var tværtimod kongens rådgivere og ansvarlige over for denne). I sin tale i Nationalforsamlingen fik Danton hjembragt et stormende bifald fra pariserne, da han hævdede at Paris havde en fortrinsstilling og så at sige repræsenterede de 83 departementer (modsatningen Paris-provins aftegner sig). Nationalforsamlingen foretog sig intet, men de omstridte ministre indgav deres afskedsbegæring nogle måneder senere. I januar 1791 lykkes det ham endelig at komme ind i departementsrådet, men noget betydeligt hverv fik han ikke der. Derimod var han i slutningen af 1790 blevet bataillonskommandant for Nationalgarden. Da kongen forhindres i at holde påske i Saint-Cloud (1792), lykkes det også Danton at føre sig frem. I jakobinerklubben giver han en ret objektiv fremstilling af forløbet (mængden spærrer for kongens karosser etc). Syv dage senere får han sin egen sektion til at tro at han har forhindret La

Fayette og Bailly i at lade Nationalgarden skyde på mængden. Denne version udbredes i manifestet fra Dantons sektion, men det lykkes ham at fralægge sig ansvaret for disse, da departementsrådet beder om en forklaring. I de dramatiske dage omkring kongens flugt (20. juni 1792) er Danton også med og forstår at pleje sit image.

Netop fordi Dantons første politiske virke ikke foregik på tinderne, er det undertiden svært at fastslå hvad han i virkeligheden sagde. Denne vanskelighed rækker helt til hans død: han var en af de få der ikke skrev sine taler og så læste dem op. Han var kendt for at improvisere.

Han var blevet optaget i den fashionable Jakobinerklub i 1790 (med højt kontingent, medens det i Cordelier-klubben var lavt) og spiller på begge medlemskaber. I Jakobinerklubben angriber han mest de moderate medlemmer. Sådan kunne man blive ved. Dantons gennembrud kommer ved kongens fald (10 august 1792). Han bliver justitsminister, og det bliver ham der længe forsøger at bilægge striden mellem Bjerget og Gironden. Endnu engang - i 1793-94 - forsøger han at standse terroren, som egentlig leder af "de forsonliges" (les indulgents) kampagne, selvom han, efter vane, længe holder sig i baggrunden, men tilsidst stikker han hovedet så langt frem at det bliver hugget af. Det er denne periode der står som den betydelige i Dantons korte politiske liv. I den her skildrede fungerer han som dokument (en habil folketribun, men der var andre af slagsen). Hans sidste år bliver et monument over Den franske Revolutions forspildte muligheder. Men det er en anden historie.

Bilde mich nicht ein, ich könnte was lehren,
Die Menschen zu bessern und zu bekehren.

Faust (Goethe)

MENNESKEHEDENS FORBEDRING ELLER REGENERATION.

En af de mest forbavsende, rørende og problematiske forestillinger som fandtes hos vore oplyste forfædre var at menneskeheden kunne, ja skulle forbedres.

At mennesket er et syndigt væsen der kun kan frelses eller forbedres ved Guds indgriben var en udbredt forestilling i katolicismen, og i protestantismen var den dominerende. I katolicismen fandtes der siden højmiddelalderen dog også den forestilling at mennesket var bestemt til at arbejde med på Guds skaberværk, men uden Gud gik det ikke. Striden mellem jesuitter og jansenister i slutningen af det 17. århundrede havde aktualiseret problemet, og Voltaires voldsomme antijansenistiske indstilling skyldes især jansenisternes manglende tro på mennesket: hvert enkelt menneske var, efter Adams synd, forudbestemt enten til frelse eller forfald (prædestinationslæren). Hos Calvin fik denne lære en endnu stærkere understregning, medens Luther ikke gik helt så vidt; dog kender vi alle et af hovedpunkterne i hans lære: frelse ved troen og ikke ved gerninger. Den moderne retning Tidehverv har inden for folkekirken lagt stor vægt på dette synspunkt, ofte med en pointe imod dem der i politisk fortravlethed tror at de grundlæggende kan ændre menneskenes vilkår til det bedre.

Nu havde menneskene på mange områder bragt det herligt vidt (som Fausts discipel Wagner siger det). Allerede i Renæssancen ser vi tilliden til Mennesket vokse (ganske vist ledsaget af en parallel betoning af dets uformåenhed eller syndighed). I det 18. århundrede er tilliden til kulturen vokset, fx hos en Voltaire, der i *Le Mondain* priser kultur og luksus og harcellerer over alle *laudatores temporis acti*. Omkring midten

af århundredet sker en ny mageløs opdagelse: Mennesket er godt (jf. Det borgerlige drama eller Rousseau i *La Nouvelle Héloïse*, 1761) Fremskridtstroen skulle lægge den sidste brik på plads: Menneskeheden kunne nu forbedres både materielt, moralsk og intellektuelt, som Condorcet formulerede det.

Når menneskehedens forbedring skal sættes i værk, tøves der lidt mellem to veje: en tilbage til det naturlige menneske, der var blevet fordærvet af kulturen (Rousseau) og en mere fremadrettet, der ikke mere drømmer om svundne kulturstadier, men som dog stadig forudsætter en fornuft og en moralsk indstilling, som Mennesket har direkte tilgang til, når blot det befries for 'fremmedgørende' elementer: nød, undertrykkelse og overtro (begrebet fremmedgørelse kommer ind senere, fra tysk tradition, og udvikles som bekendt i marxismen).

Lige som begrebet 'fremskridt' først var blevet anvendt på delområder (fx de skønne kunster) og først senere på Menneskeheden, således også med begrebet 'régénération'; det bruges om riget, om statens økonomi, om administrationen, men snart bruges det om Mennesket. En del af den katolske kirke går i Revolutionens første år ind for ideen, og ser i regenerationen en genetablering af den oprindelige, lighedsprægede urkirke.

Der findes to poler i regenerationstanken. Den ene tolker regenerationen som en pludselig, vidunderlig begivenhed. Alene det at have oplevet revolutionen har forandret franskmændene (og andre revolutionære) til et folk af helte (jeg må dog indskyde at betoningen af denne

pludselige regeneration på ingen måde udelukker et stadigt fremskridt i al fremtid, i en uendelig asymptotisk tilnærmelse til fuldkommenheden, som det fremgår af slutkapitlet hos Condorcet¹⁶²). Den anden pol er mere realistisk: regenerationen af menneskeheden er en lang og sej opgave: samfundet må renses (et andet vigtigt ord) for resterne fra fortiden, og det indre menneske må også renses for de så berømte fordomme. Det er derfor nødvendigt at overvåge hele samfundet: sproget (og man kender den revolutionære jargon: *citoyen* som tiltaleform, brugen af 'du' til at markere lighed og meget mere), skuespil (i terrorperioden forbydes eller omskrives klassikere, som under den katolske modreformation), og at skabe nye ceremonier og højtideligheder.

Revolutionens fester er et studium værd¹⁶³; deres symbolik, den måde hvorpå de fejrer gudinden Fornuften og, lidt senere, Det højeste Væsen hører til det mest karakteristiske som tiden har frembragt). Mest slående markeres nybruddet ved den republikanske kalender. Den lader år 1 begynde dagen efter republikkens indførelse, altså den 22. september 1792, og giver måneder og dage nye navne. Desuden nyinddeles Frankrig i de nuværende departementer (for få år siden har Frankrig delvis gendannet de gamle regioner ved at gruppere departementerne) Nye stednavne anvendes, Den røde frygiske hue bliver mode og den trefarvede kokarde næsten obligatorisk osv.

Imidlertid kan rensningen meget let slå over i udrensning: af de tvivlsomme samfundsmedlemmer (de mistænkelige, 'les suspects'). Terroren var (også) en villet udrensning af samfundets rådne elementer. Kun de nye generationer ansås for ubeskrevne (jf. sensualisternes *tabula rasa*), og derfor fik skolespørgsmål så stor en betydning.

Her står frihed overfor styring hos to repræsentanter for revolutionens uddannelses tanker: Condorcet og Le Peletier.

Condorcet går for de laveste trin ind for et skolesystem der er gratis, verdsligt (men ikke obligatorisk, som det blev det i 1880), ens for de to køn. Det skal også være frit for politisk indoktrinering: hverken forfatningen eller menneskerettighederne skal præsenteres som faldet fra Himlen ned; de skal kunne diskuteres. Ganske vist begrænser Condorcet senere diskussionslysten til gymnasieniveau (der ikke er gratis, men hvor pigerne stadig er med på lige fod). Altså en opdragelse til personlig myndighed til selv at træffe afgørelser. Meget smukke er også hans ideer om forholdet mellem specialister og det store flertal, mellem mere og mindre begavede. Condorcet anerkender at der findes forskelle i begavelse, men betoner at en ordentlig almenuddannelse for alle kan sikre at alle kan bedømme de lærde og specialisterne (i forholdet imellem specialister og lægmand kunne vi endnu bruge ham som inspiration).¹⁶⁴

Men Condorcet giver jo ingen sikring; hans tillid til mennesket stiller det frit. Le Peletier kommer derfor med et 'sikrere' projekt. Et femårsbarn er allerede fordærvet af ukontrollabel påvirkning. Le Peletier foreslår derfor en fuld arbejdsdag på kostskoler, hvor alt er planlagt: fritid, påklædning, ernæring og søvn. Under pres fra Robespierre vedtages Le Peletiers projekt, men tømmes hurtigt for sine mest tvangsmæssige elementer (kostskole, det obligatoriske). Dog er det forbudt for tidligere adelige (adelen var blevet ophævet) og medlemmer af gejstligheden at undervise.¹⁶⁵

Flere reformer følger, og det ender med Napoleons skole, hvor gymnasierne har uniformtvang og militær disciplin, medens almenskolen (der ikke er obligatorisk) i praksis overlades til Kirken.

Regenerationen forblev længe et stående tema i den revolutionære ideologi, en tro der flyttede bjerge (og hære), men også en motivationsfaktor for terror imod anderledestænkende. Den franske revolution har bragt væsentlige

pædagogiske problemer på bane, og den har i sin vaklen imellem frihed og tvang berørt problemer der går igen i vore egne diskussioner (indoktrinering). Dens forsøg på regeneration er blevet taget op af flere autoritære regimer (der ikke altid har haft samme forestilling om hvad mennesket er). Og udrensningen af anderledestænkende, af folk der uhjælpeligt var bundet til en uacceptabel fortid eller fordærvede ved klassetilhørsforhold, er os heller ikke ukendt.

TERROR

Et af de store problemer som Den franske Revolution stiller os overfor er terroren. Ifølge den officielle version begyndte det hele så godt, men endte så skidt. Der skelnes mellem en god revolution og en ond revolution, og skellet sættes et sted mellem kongens afsættelse (den 10 august 1792) og Girondens fald (den 31 maj til 1. juni 1793). Mere almindeligt tager de fleste afstand fra henrettelse af politiske modstandere, især når det sker massevis, eller fra masseudryddelse af en befolkning der har rejst sig (opstandene i Vendée). Der findes dog nogle 'revolutionære' der mener at de revolutionære ikke gik langt nok, at de faldt på deres ubeslutsomhed.

Det må fastholdes at det under Den franske Revolution drejer sig om statsterror, ikke om brug af terror til at bekæmpe staten. Retfærdiggørelse af statsterror har imidlertid kendt gode tider, også i vort århundrede, således i mange revolutionæres teoretiske godtagelse af et 'proletariatets diktatur'. Terroren er ligeledes blevet anvendt under stalinismen, og det er gået ud over mange millioner mennesker. Der er også mange eksempler på højreterror, men de har ikke megen *teoretisk* interesse. Højreregimer har sjældent haft menneskerettigheder eller menneskehedens forbedring på deres programmer. For dem er Menneskeheden stort set uforanderlig. Den ideologiske fernis har dér i reglen været traditionelle, ofte religiøse værdier.

Den franske Revolution stiller imidlertid det problem der også har rejst sig efter mange senere virkeliggjorte revolutioner: resultatet kom ikke til at svare til forventningerne; det blev tværtimod en dementi af de værdier som revolutionen havde på programmet (især menneskerettighederne der endnu har høj aktualitet). Men aldrig havde forventningerne måske været så store. Intet mindre end Menneskehedens frihed og lykke, en helt ny æra var blevet indvarslet.

Helt uden forbindelse med moderne terroristisk tankegang er Den franske Revolutions terror imidlertid ikke. Blandt terrorister finder man også forræderiet som tvangstanke, sammenfaldet imellem modstandere (anderledes menende) og fjender (der skal udryddes), en påberåbelse af 'folket' (dog uden at kunne sætte masser i bevægelse, men som under la Terreur uden at dette folk får lov til at komme til orde). Umberto Eco's Roman: *Il Pendolo di Foucault*¹⁶⁶ beskriver en sådan mentalitet kritisk, og Giorgio Bocca har skrevet et patetisk indlæg imod terrorens logik og imod Robespierre inspireret af erfaringerne med den italienske terrorisme.¹⁶⁷

Politikere argumenterer ofte ud fra nødvendigheden, og undertiden har de ret. Særlig klart synes landet at ligge under Den franske Revolution. Var det da nødvendigheden, fjendernes anslag imod revolutionen der bestemte anvendelsen af terror? For at få elementer til et svar kan man sammenligne en kurve over udenrigspolitisk spænding (en farekurve) med rytmen i henrettelser og masseudryddelser. Inden jeg refererer disse undersøgelser vil jeg dog gerne, da det forekommer mig vigtigt, indskyde at faremomentet for mig ikke kan berettige til udryddelser og henrettelser (derimod har enhver demokratisk stat en række nødretsbestemmelser, og fx kan internering af potentielle modstandere, så længe spændingssituationen varer, være et nødvendigt middel - der forøvrigt under 2. Verdenskrig praktiseredes af stort set alle de krigsførende).

Ingen forfatning havde som den franske fra 1791 tilsikret borgerne retsbeskyttelse. Denne forfatning var jo blevet affattet imod despotismen, der i den revolutionære bevidsthed var blevet udmalet langt uhyggeligere end den egentlig var (jf. myten om Bastillens kachotter).

Men efter kongens fald den 10. august

1792 tvinger kommunen i Paris (opstået 'illegalt') Den lovgivende forsamling til at vedtage en lov om undtagelsesret. Mistænkte arresteres, især ubeedigede præster (prêtres réfractaires), dvs. præster der havde nægtet at aflægge ed på forfatningen. Den 5. og 6. september lader 'situationens generalstab' sektionsmedlemmerne trænge ind i fængslerne, der rummede de 'mistænkte', og der blev myrdet løs, skønsmæssigt vel en 1000 mennesker. Det var et klart brud på legaliteten; drabene var ikke vedtaget af Den lovgivende Forsamling men de ledende politikere tav stille, både jakobinere og girondiner, medens der myrdedes løs. Morderne var sejrherrene fra den 10 august: småhandlende, håndværkere, nationalgardister. Myrderierne kan tolkes som et svar på hertugen af Brunswicks trussel om at ødelægge Paris. Der gik også rygter om at de fængslede ville forsøge at lave et kup og slagte patrioterne.

I foråret 1793. tages der et skridt henimod terror ved henrettelsen af Ludvig XVI (en problematisk proces: kongen nød if. forfatningen immunitet; hvem skulle dømme ham? Nationalkonventet? Mange mente da også at han skulle dræbes af udenrigspolitiske eller symbolske grunde). Den afvikledes dog med forsvar, vidneudsagn og uden tidspres).

Den 11. marts oprettes en revolutionsdomstol til at dømme de mistænkte, den 21. oprettes der overvågelseskomiteer til at holde øje med de mistænkte på lokalt plan (jf nazismens 'Blockwart'), den 28. vedtages dødsstraf for emigrerede der vender hjem, samt konfiskation af deres ejendom.

Den 5. september, stadig 1793 trænger sektionsmedlemmer igen ind i Nationalkonventet og får sat terror på dagsordenen. Arrestationen af Girondinerne var foregået på samme måde.¹⁶⁸

Der skabes en almen sikkerhedskomiteé (Comité de Sureté Générale) og i basis et net af revolutionskomiteer, der skal

overvåge og arrestere alle mistænkelige, samt udlevere borgersindscertifikater (man skal altså nu positivt gå ind for Revolutionen; det er ikke nok ikke at handle imod den. Diktaturer kræver ofte positiv tilslutning!). Domstolene er ekstraordinære. Der findes ingen appel. (Se nærmere detaljer i opslagsværker).

Den 30. oktober blev processen imod girondinerne afsluttet vilkårligt (de blev guillotineret næste dag).

En lov fra den 10. juni 1794 bringer terrorsens højdepunkt: Allerede før (april og maj) havde Revolutionsdomstolen i Paris fået enekompetence. Nu nævnes dens formål: at den er oprettet for at straffe folkets fjender. Forundersøgelser ophæves. Der anklages efter simpel anmeldelse. Den anklagede har ikke mere ret til en forsvarer, og retten behøver ikke at høre vidner, hvis der er materielle eller moralske beviser (moraliske: der hviler på overbevisning). Og Robespierre siger i Nationalkonventet bl.a.: "Denne strengthed er kun af frygt for konspiratorer og for frihedens fjender. Efter Robespierres fald blev denne lov ophævet og Revolutionsdomstolen indstillede sin virksomhed (dukker senere op igen, men i mindre kras form).

Jeg behøver ikke at kommentere denne jura nærmere. Om dens indenrigs- og udenrigspolitiske nødvendighed kan der diskuteres.

*Kurve over terroren*¹⁶⁹

I Paris falder der i marts-sept. 1793 (altså efter henrettelsen af kongen) endnu kun 5-15 dødsdomme månedlig og mange flere frikendelser, men retspraksis er allerede kendetegnet ved at valget står mellem dødsdom eller frikendelse (kun få andre straffe).

I de 2 sidste måneder af 1793 og begyndelsen af januar henrettes der 193. Endnu frikendes mere end halvdelen (blandt ofrene er Marie-Antoinette og girondinerne).

Fra marts 1794 stiger dødsdommene

drastisk. Døden er blevet alm. sanktion for politiske konflikter (dantonister, hebertister), og snart efter stiger også tallet på anklagede drastisk.

Kulminationen kommer med 700 domme i prairial og 1000 domme i Messidor (21. juni - 21. juli), hvoraf 800 henrettelser.

Ved Robespierres fald (den 27. juli 1794) er der 8000 mistænkte i de parisiske fængsler. Kun Robespierres fald redder dem. Det er hvad man kalder den store terror.

Donald Greer¹⁷⁰ opgør på landsplan tallet til 16.600 ofre (for henrettelse efter dom).

Kurven for hele landet adskiller sig fra Paris:

I foråret og sommeren 1793 er tallet lavt som i Paris

I december 1793 og januar 1794 topper det med næsten 3.500 henrettelser månedlig, medens det er meget lavere i Paris: forskellen skyldes undertrykkelsen i Vendée og i Lyon. I februar-maj 1794 falder henrettelserne til under 1000.

Tolkning

Den mindst blodige periode, forår og sommer 1793 er også den mest kritiske: De allierede magters hære trænger ind over Frankrigs grænser; Nationalkonventet dekretterer massemobilisering. Indenrigspolitisk sker der opstande i Lyon, Marseille, Toulon (der tilkalder den engelske flåde), Vendée. Terroren er altså en forsinket reaktion. Den stiger i december 1793 og januar 1794, og genoptages (mest i Paris) i foråret under Robespierres personlige diktatur. I månederne før Robespierres fald, hvor terroren topper og er ved at løbe helt løbsk trues Frankrig ikke udefra.

Eksempler

Lyon

Byen havde rejst sig imod nationalkonventet. Den indtages d. 9. oktober 1793. Den første udsending,

Couthon er moderat, men i november afløses han af Collot-d'Herbois og Fouché {Napoleons senere politigeneral}. Massehenrettelser foretages ved skydning, og man begynder at rive de riges huse ned.

Vendée

Midt i oktober 1793 er oprøret praktisk talt knust. Men terroren raser fra februar til marts 1794. I januar foreslår Barrère at ødelægge Vendée. Landsbyer afbrændes, der foretages drab på kvinder og børn. Resultatet er svært at opgøre. Antallet af dræbte skal regnes i titusinder. Vendée kommer lang tid efter til at bære spor af republikanernes hærgen.

Forklaring og forsvar

De udenrigspolitiske vanskeligheder kan altså ikke forklare alt. Det kunne derimod den kendsgerning at jakobinerne hele tiden er i mindretal i den franske befolkning. Et lille mindretal driver en revolution ud fra nogle abstrakte ideer der ikke deles af flertallet.

På den anden side er vejen tilbage afskåret for mange. Salget af Kirkens og senere de emigreredes ejendom forhindrer mange i at blive royalister. At der alligevel var en stærk royalistisk opinion ses af valgene efter Robespierres fald, samt af royalistiske revolter i Paris.

Robespierre sad støttet af gadens parlament. Men han gik kun tøvende med til at følge masserne i deres krav, hvoraf de vigtigste forøvrigt var moderate priser på fødevarer og livsnødvendigheder (det krav fik de igennem). Han kunne på ingen måde gå ind for den primitive form for socialisme som "les enragés" under ledelse af Hébert fremførte (hebertisterne blev henrettet i foråret 1794). Der er ingen grund til at antage at en venstredrejning ville kunne have reddet Robespierre.

Forsvaret for terrorismen har taget forskellige former. Det bygges på at:

- 1) de ydre omstændigheder gør et terrorregime nødvendigt (den begrundelse er senere blevet anvendt på stalinismen).
- 2) andre befolkningslag træder ind i

politik (sans-culottes; småhåndværkere og butikshandlere). De skulle være mere primitive, uden politisk dannelse og præget af Enevældens vold. Denne model genoptages endog af Mme de Staël¹⁷¹, der, forøvrigt her i overensstemmelse med Tocqueville, fremhæver hvor lidt forbindelse de forskellige klasser i Frankrig har haft med hinanden. Furet foreslår ligefrem at lighedsfanatismen kan være opstået af en ulighedspatologi (under Ancien Régime).

Samlende bemærkninger

Men som sagt, så er faren ofte forbi når terroren kulminerer. Og ikke kun folket var blodigt, men mange i Nationalkonventet (Marat, Barrère) eller ledere udenfor: Hébert.

Terroren hænger derfor sammen med andre fænomener:

Det nye menneske

Skabelsen af et nyt, revolutionært menneske, kaldet menneskets regeneration. Denne holdning findes allerede, såvel hos Rousseau (*Emile*), som i det borgerlige teater, som jeg har skrevet noget om andetsteds (Senere genfinder vi i kommunismen og dele af socialismen bestræbelsen på at nyskabe det proletariske menneske uden noget borgerligt islæt).

Suverænitetsbegrebet

Forestillingen om en absolut og udelelig suverænitæt. Denne forestilling udelukker pluralisme, flere partier. En modstander er ikke kun imod en mening, men imod selve folkesuverænitæten, og han bliver derfor til en fjende eller en forræder. Omvendt bliver modstandere drevet ud i alliance med fjenden, da de jo ikke kan komme frem med deres meninger i et andet forum. Der opstår således et ødelæggende sammenfald imellem uenighed og fjendtlighed. Forræderipsykosen bliver heller ikke lettere at udrydde, når den selv delvis skaber sine forrædere. I kampsituationer findes disse gruppepsykologiske fænomener også i

almindelige forsamlinger.

I moderne tid har Edgar Morin i sin selvbiografi¹⁷² skrevet: vi blev hurtigt klar over at partiet (det franske kommunistiske) ikke havde sandheden, men vi troede at det var sandheden (og at frafald fra det derfor var frafald fra historien). Her genfindes Den franske Revolutions holdning: patentet på sandheden, men stivet af med en anden historieteori, hvorefter 'sandheden' ikke umiddelbart indses af alle gode mennesker, men ligger mere eller mindre skjult i historiens love.

Direkte demokrati

Terrorens logik kommer derfor til at hænge nøje sammen med den horisont som det direkte demokrati afstak¹⁷³. Quinet bemærker at et demokrati i det mindste kræver en opposition. En sådan fandtes fx i England (medens man kan spørge sig selv hvormeget 'demokrati' England havde, hvis man med demokrati mener alles adgang til politisk repræsentation). Frankrig havde sikkert den bredeste folkerepræsentation, og 1793-forfatningen indeholdt almindelig valgret, men trådte aldrig i kraft. Derimod er der i fransk politisk historie få eksempler på regeringsskifte med væsentlig politisk kursændring, når der ses bort fra usædvanlige omstændigheder (i forbindelse med krig).

Under revolutionens første år sker der ganske vist væsentlige skift på lederpladserne: monarkikerne lider nederlag allerede i efteråret 1789; det være hvad det vil, men det bemærkelsesværdige er at de fleste så bliver (parlaments)politisk inaktive og eventuelt drager i eksil. Det samme sker med girondinerne (de udelukkes af parlamentet, fængsles og dødsdømmes i maj-juni 1793), derefter kommer så turen til dantonister og enragés (ca. venstreafvigere).

Mekanismen er forholdsvis klar, og den fungerer såmænd ofte nok den dag idag. Den forudsætter nogle let udvandede ideer om det direkte demokrati. Folket besidder

suveræniteten (se afsnittet *Suveræniteten*). Det uddelegerer den til et parlament. Men hvad nu hvis parlament og 'folk' ikke er enige? De forskellige parlamenter sidder efter august 1789 i Paris, udleveret til dets overaktiviserede befolkning, der i de tidligere valgkredse til Stænderforsamlingen har dannet sektioner, hvis repræsentanter ofte deltager i parlamentets debatter, hilser dem med bifald og fyråb og i givet fald selv kan 'aktionere'.

Paris, folket og parlamentet

Nu var parlamentets forhold til Paris dobbelt. Mindst to gange, den 14. juli og den 5.-6. oktober 1789, var det folkeopstande der havde sikret parlamentet imod kongens forsøg på atter at gribe magten. Den 4. august erklæres menneskerettighederne, og feudalrettighederne ophæves (de fleste dog imod økonomisk erstatning). Også denne overraskende, tildels uforberedte og uventede beslutning skyldes 'folket', denne gang bønderne der er i fuldt oprør (la grande peur). For ikke at måtte bede kongen om at lade disse opstande undertvinge af hæren (det klassiske middel imod en revolte der har klassiske træk: en landlig hungersrevolte), ja så giver Den lovgivende forsamling køb, ganske vist i begejstring for menneskerettigheder og forbrødring.

Men hoben havde foretaget sig ting som nationalforsamlingen måtte se på med dyb foruroligelse. Da kongen blev tvunget til Paris den 6. oktober var det ikke gået fredeligt til. Demonstranter var bl.a. om natten trængt ind i dronningens gemakker og havde dræbt hendes livvagt, så hun havde måttet flygte ind til kongen. På turen til Paris næste dag bar demonstranterne hovederne af to soldater på stager.

Senere begivenheder er stormen på Tuilerierne den 10. august 1792 og kongedømmets fald. Kongen blev først afsat af Nationalkonventet efter at Paris' sektioner havde overtaget byens styre

(ulovligt), taget kommandoen over nationalgarden og arresteret dens kommandant, som blev dræbt af et pistolskud undervejs til arresten. Naturligvis må man se disse begivenheder på baggrund af situationen: en truende invasion, hertugen af Brunswicks proklamation den 25. juli (om dødsstraf til dem der holdt kongen indespærret og ødelæggelse af Paris).

På den anden side er det ikke sikkert at pariserne handlede på hele det franske folks vegne: efter at hoben den 20. juni var trængt ind på Versailles og havde ydmyget kongen (stadig uden at Nationalkonventet fik skredet ind) havde der fundet støttemanifestationer sted til fordel for kongen¹⁷⁴. Men dette var sket en måned før Brunswicks proklamation. Septembermyrderierne samme år er omtalt ovenfor.

Nationalkonventet var således ikke uforberedt, da den direkte konfrontation kom med girondinernes fald tilføje i maj 1793. Denne begivenhed forløb i korthed sådan at Nationalkonventet af sektionernes repræsentanter først blev anmodet om at udelukke og fængsle (det vil på daværende tidspunkt sige: lade henrette) girondinerne, afslog, blev spærret inde, forsøgte at trænge ud, men blev truet af nationalgardens kanoner, gik ind igen og ekskluderede girondinerne.

Thermidor-folkene, den ad hoc koalition der styrtede Robespierre, fik snart deres sag for. Robespierre var blevet styrtet af en koalition imellem 'venstre' og 'højre', mellem 'bjerget' og 'sumpen', og først blev de førende 'terrorister' roligt siddende. Men folkestemningen krævede ofre, og enkelte af terrorens repræsentanter blev i efteråret guillotineret, fx en vis Carrier der var ansvarlig for undertrykkelsen i Nantes (folk blev druknet i både der sænkedes på Loire-floden). Under processen (december 1794) plæderede han kollektivt ansvar for hele Nationalkonventet og sagde bl.a. "Alle her er skyldige; selv præsidentens klokke". Han blev alligevel guillotineret den 16.

december. Ellers erstattes guillotinen for det meste af deportation, og styringsmidlerne bliver klassisk- autoritære.

Trods det blev de næste år under Direktoriets dog ikke rolige. Der var kupforsøg fra højre (royalister) og venstre. Sektionsdemokratiet led nederlag ved to lejligheder, sidste gang, da de parisiske masser (vore gamle bekendte) den 20. maj 1795 trængte ind i parlamentet. Et hoved blev her endnu en gang skåret af og båret på stage. Men en appel til de gode borgere og til de regulære tropper gav resultat; oprørerne blev trængt ud af Nationalkonventet, og senere blev Faubourg Saint-Antoine bragt under kontrol, sektionerne og nationalgarden udrenset for de fattigste elementer og befolkningen afvæbnet. Oprørerne havde krævet brød og 1793-forfatningen (der aldrig havde været i kraft) gennemført.

Men også regeringen greb til kup. Den 5. sept. 1797 havde valgene givet royalistisk flertal. Derfor annulleres valget af ca. 200 deputerede, og mange royalistiske ledere deporteres. I 1797 fik regeringen hjælp af en general, Augerau. Den 18-19 brumaire 1799 gør Bonaparte ende på republikken (hvor en ny-jacobinisme truede). Med Bonaparte erstattes (if. Marx) den permanente revolution (med tilhørende terror) af den permanente krig.

Mekanismen i hele dette forløb er klar nok; parlamentet sidder på 'folkets' støtte, dette mytiske folk der svarer til en del af Paris' småborgerskab.¹⁷⁵ Den franske Revolutions historie har længe været skrevet som en (socialistisk) accept af eller en (borgerlig) afvisning af at Revolutionen skulle støtte sig på småårsfolk. Nu var sans-culottes ikke egentlige proletarer,¹⁷⁶ så classesynspunktet bliver for det første problematisk. Men heller ikke strukturen i denne parlamentarisme har, efter en første opmærksomhed hos bl.a. Burke, været viet mere end spredt opmærksomhed. Først hos Taine eller, senere, Cochin¹⁷⁷ inddrages massepsykologien som forklaring af fænomenet, en forklaring

der tages op af Furets 'skole', og som for denne og andre lignende begivenheder måske kan forklare lige så meget som en klasseanalyse.

Eftermælet

I det 19. århundrede har demokratiet gennem sin sammenkobling med Den franske Revolution haft ry for blodsudgydelse, kaos og "anarkisme", samtidig med at monarkiet var mistænkeligt pga. l'Ancien Regime. Først i den bolsjevistiske tolkning af Den franske Revolution genfindes en fuld retfærdiggørelse af terroreren, omend der i fransk historieskrivning (se dette afsnit) findes tendenser til rehabilitering af Robespierre. Både i 1848 og i 1871 splittes de revolutionære i grupperinger efter mønstret fra 1789-92.

Også det direkte demokrati har imidlertid fundet sin fortaler og forsvarer i anarkisten Daniel Guérin.¹⁷⁸ En tænker som Castoriadis mener også at direkte demokrati, (med bundet mandat til de valgte og mulighed for at kalde dem tilbage skulle være muligt).¹⁷⁹¹⁸⁰

KRIG, BEFRIELSE, EROBRING

Den franske Revolution ville gøre alle mennesker til brødre, og den kom til at sætte hele Europa i brand i mere end 20 år (1792-1815), kun med ganske korte pauser.

Allerede i Menneskerettighedserklæringen af 26. august 1789, der senere blev anbragt som indledning til 1791-forfatningen, ligger der en anledning til strid. Den erklærer i §18:

Ethvert samfund hvori der ikke er sikret garanti for (menneske)rettighederne, og hvor adskillelsen mellem magterne (den udøvende, lovgivende og dømmende) ikke er fastsat, har ingen forfatning.

Kort sagt, resten af verdens regeringer var usurpation og despoti (med undtagelse af USA).¹⁸¹

Marx har sagt det bevingede ord at terroren kun afløstes af permanent krig. Men lad os se på forløbet.

Krigen

I begyndelsen vakte Den franske Revolution opmærksomhed og begejstring i store kredse, og mange folk var på vej til at følge det franske eksempel. Mange oppositionelle tog til Paris, nogle blev endog æresborgere, ja valgt til det franske parlament, som fx Thomas Paine, Burkes energiske modstander. Sagen syntes klar: Den franske Revolutions forfatning tilsikrede jo menneskerettigheder, og fra parlamentets talerstole lød forjættelserne om folkenes selvbestemmelsesret.

Men situationen strammede til. Adelen i Frankrig var begyndt at emigrere allerede i 1789, kongen var ikke fri og forsøgte flugt (20. juni 1791), og senere håbede han på krig; blev Frankrig besejret, ville han blive genindsat på sin trone med fulde rettigheder, og vandt Frankrig ville han stå styrket (allerede tidligt vendtes blikkene så småt imod hæren som en mulig løsningsmulighed på de politiske problemer; ikke kun kongen, men også mange generaler spekulerede på magtovertagelse, indtil det lykkedes for Bonaparte). Kongen

drev dobbeltspil: erklærede krig (den 20. april 1791), men skrev til den østrigske (tyske) kejser at han håbede på nederlag.

Det synes at være almindeligt accepteret blandt historikere at Gironden i foråret ønskede krig, medens Robespierre, den fremtidige montagnard, gik ind for fred, så at man først kunne ordne Frankrigs indre anliggender. I foråret 1793, da den skæbnesvangre krigserklæring til England blev afgivet, var tingene dog mere spegede og store dele af Gironden var snarere for fred.

Men Europas stormagter, der først havde glædet sig over forvirringen i Frankrig, så efterhånden med skepsis på Den franske Revolution. Efter Ludvig XVI's mislykkede flugt (den 20. juni 1791) havde den østrigske kejser foreslået Europas monarker at reagere, men han fik forsikringer om at kongen ville blive genindsat i sin værdighed (han var suspenderet), og ved Pilitz-konferencen trak den østrigske kejser i land over for den prøjsiske konge, der ville krig: en intervention forudsatte enighed blandt alle Europas fyrster. Derfor blev Pilitz-erklæringen (den 27. august 1791) temmelig vag. Man kan diskutere i hvilken grad den udgør en indblanding i en fremmed stats (Frankrigs) indre anliggender. Diplomatisk var den et tilbageslag. Men set fra den unge revolutions side lå nu hele det gamle Europa på lur efter det unge demokrati.

I en realpolitisk vurdering må imidlertid inddrages at både Østrig, Rusland og Prøjsen var mere interesserede i at dele Polen, der i 1790'erne blev delt to gange og (foreløbig) ophørte med at eksistere som stat. Frankrig var egentlig ikke disse *staters* hovedinteresse.

Grunden eller anledningen til krig var at emigranterne havde samlet en hær i Speyer (ved Rhinen). Nu krævede Den lovgivende forsamling (gennem kongen) at den østrigske kejser skulle påbyde kurfyrsten og ærkebispem af Speyer at opløse denne

hær; det gjorde kejseren, men udtalte samtidig at han ville forsvare ærkebispemod angreb. Ærkebispemod Paris fik dette meddelt den 21. december. Krigstruslen syntes altså at fortage sig.

Imidlertid benytter parlamentet støtteerklæringen til ærkebispemod i Speyer til at forlange at den franske konge skal kræve at kejseren skal forpligte sig til intet at foretage sig imod Frankrig. Samtidig forsøger Frankrig at få en alliance med England (eventuelt imod afståelse af Dunquerque!) og en prøjsisk neutralitet; begge dele mislykkes (februar).

Efter en regeringskrise får kongen pålagt at sende et ultimatum til kejseren (27.3.92): hvis den østrigske oprustning fortsætter, anser Frankrig det for en krigserklæring. Marie-Antoinette sender hemmelig kurer til den mere krigsbegeistrede kejser, Frans II, der havde efterfulgt den oplyste Leopold II på tronen, og forsikrer ham om at den franske befolkning vil rejse sig til fordel for tronen og støtte 'befrielse'. Det franske parlament vedtager så at erklære kongen af Ungarn og Böhmen krig (20.4). Kun syv stemte imod krigserklæringen. Prøjsen stillede sig på Østrigs side.

(I parentes bemærket: dermed udser den franske republik sig den gamle arvefjende Østrig som hovedfjenden, og slipper dermed den sene erkendelse som monarkiet var kommet til: at Prøjsen og England var de kommende stormagter og dermed hovedfjender, Østrig derimod en mulig allieret).

Nu var der krig, og den gik først dårligt for Frankrig. Tropperne flygtede eller deserterede. Den tyske general Brunswick udsendte da en proklamation der truede med at ødelægge Paris, hvis der blev krummet et hår på Ludvig XVI's hoved. Det udløste stormen på Tuilerierne, kongens fald og de (måske organiserede) septembermyrderier i Paris. Ved Valmy (den 20. september) standsedes imidlertid prøjserne. Dermed vendte krigslykken, og i begyndelsen af oktober er Frankrigs territorium frit for fjender. Basel, Mainz m. fl.

byer befries, og der oprettes republikker. Skal krigen fortsættes ud videre ud over grænserne? I Belgien er der opstande imod Østrig; det ville være nærliggende også at befri dette land.

De første af Den franske Revolutions mange slag, der fylder franske, ja engang også fyldte danske historiebøger, vindes. Dem springer vi over (Clairons und Ehrenpforte, gibt's nicht im diesem Sein) og står nu med general Dumouriez der har besat Belgien (beg. af december 1792).

Anneksion?

Så rejser spørgsmålet sig: hvad skal Frankrig gøre? Dumouriez erklærer at han respekterer Belgiens ejendom og love, han beder Nationalkonventets repræsentanter om at blive ved grænsen (for at markere Belgiens suverænitet), han pålægger sine tropper disciplin og prøver at undgå krigsskatter (at leve af landet, som det malende hedder i den udviklede franske militærterminologi).

Han underkendes imidlertid i Nationalkonventet der beslutter at indlemme Belgien (og en række andre stater, fx Savoyen). En række begrundelser:

Befolkningerne ønsker det (dette kan diskuteres ang. Belgien).

Landenes rigdom (nye assignater kan dækkes ved det belgiske kirkegods; der kan udskrives skatter).

Der kan udskrives soldater.

Frankrig kan få naturlige grænser (stemmer dette princip med folkesuverænitetsprincippet?).

Og taktisk: Revolutionen kan ikke forblive halvgjort.

"Ethvert folk der ikke vil hvad vi foreslår her, er vor fjende og fortjener at blive behandlet som en sådan", siger Cambon, et indflydelsesrigt medlem af finansudvalget.¹⁸² Beslutningen rejser en proteststorm i Belgien. Franskmandene er nu ikke kun befriere.

Oplysende er det også hvad den store republikanske nationalhistoriker Michelet siger om Belgien¹⁸³. Han benægter ikke

at der var mange belgiere som var imod den franske besættelse, ja han kalder Belgien et andet Vendée (I Vendée begyndte i foråret 1793 den blodigste indre opstand imod Revolutionen). Men hvem var 'de sande belgiere', spørger Michelet. Jo det var dem der ville Belgiens liv, dem der afsvor Belgiens historiske synder, dem der ikke så friheden i lavene, dem der også ville give den til landet (og ikke kun til byerne). Jeg lader indholdet i argumentationen ligge for at komme til et generelt træk: Michelet appellerer henover hovedet på de faktiske belgiere, eller store dele af dem, ikke kun til en anden fløj der var i mindretal, men til selve folkets egeninteresser. En sådan passage kan føres tilbage til Rousseaus skelnen imellem almenviljen (der ikke kan tage fejl) og flertallets vilje (der kan). Som stod han over for et barn, påberåber Michelet sig Belgiens egentlige vel, som de fleste belgiere altså ikke kender (men naturligvis skal man mindes at Belgien få år før havde været i en borgerkrig der var blevet afgjort ved prøjsisk intervention).

Også Belgiens strategiske position inddrages: det er indfaldsvejen til Frankrig, og desuden er belgierne aldrig enige (jf. den endnu ikke bilagte konflikt mellem flamlændere og walloner); et 'folk' vil Michelet ikke kalde dem, når de ikke engang kan lave en federation, han kalder dem et "fantomfolk".¹⁸⁴ Og han går ind for Danton og Cambon, der kræver beslaglæggelse af kirkegodset. For Michelet er assignaterne den revolutionære tros nadver (besidderne af forhenværende kirke- eller adelsgoods er gået til Revolutionens alter, de må frygte en genindførelse af monarkiet).

Michelets vurdering af general Dumouriez' mildhed bliver da også en anden. Han ses (fremdateres) som forræder; senere gik han faktisk over til fjenden.

Også i andre befriede/besatte lande (Italien, Tyskland) opstår der problemer, efterhånden som de franske skatter, militære rekvisitioner, ja plyndringer bliver

hyppigere.

I Italien er forholdene særlig grelle, fordi der her eksisterede frihedsbevægelser der sympatiserede med Den franske Revolution. Den unge Bonapartes sejrige kampagne i Italien 1796-1797 har længe stået omgivet af et heroisk skær i de franske historiebøger. Det heroiske skær skabe han delvis selv i en dygtigt ført propaganda for egne bedrifter, der skaffede ham den popularitet der 2 år efter skulle åbne ham vejen til diktatorisk magt. Fransk historieskrivning har senere taget denne myte op til revision. Jeg følger således i det følgende mest Denis Richet.¹⁸⁵

Napoleon lover sine sultne og dårligt klædte tropper "ære, hæder og rigdom". Og så snart tropperne havde gjort sig til herre over forskellige italienske provinser, tog de for sig af retterne, både de menige og Bonaparte selv, der udskrev store skatter i Italien og slæbte kunstværker og manuskripter til Paris. I det sidste havde han fuld opbakning fra Paris, bl. a. fra Carnot, for hvem Italien var en citron der skulle presses. En interessant kulturimperialistisk ordre fra Direktoret i Paris til Bonaparte fortjener referat: Italien er berømt for sine skønne kunster, men tiden er nu kommet til at de skal vandre til Frankrig for at styrke og forskønne Frihedens rige (det revolutionære Frankrig)¹⁸⁶. Økonomi og kultur (jf. Menneskehedens regeneration) flyder sammen.

Hvad der skulle ske med de erobrede provinser herskede der tvivl om. I Italien fandtes der forskellige bevægelser der spejlede Den franske Revolutions forskellige tendenser: en mere jakobinsk og en borgerlig-liberal. Italienerne oprettede selv, støttet af franskmændene, forskellige 'søsterrepublikker', en cisalpinsk (Lombardiet, Mantova, Verona, Rovigo, Modena, Massa, Carrara og dele af pavestaten), en ligurisk (Genova) og senere en romersk. Franskmændene indsatte ofte den udøvende magt og ændrede flere gange forfatningen efter forgodtbefindende. Napoleon var taktiker, og i krig støttede

han sig på folkebevægelser, hvis ikke andet talte derimod. Skulle der forhandles, kunne han se stort på de revolutionære principper. Venedig blev således nedlagt som selvstændig stat og udleveret til Østrig ved fredsslutningen. Politisk var han tilhænger af en moderat halvt aristokratisk, halvt borgerlig styreform (den Frankrig får fra 1799 til 1815), og det var denne styreform han gik ind for i Den cisalpinske republik.

Det bemærkelsesværdige er nu at ikke kun "reaktionære", men også revolutionære advarede franskmændene imod at behandle Italien som en koloni, således Buonarroti. Andre fremskridtsvenlige blev grebet af harme, som fx. den store italienske forfatter Ugo Foscolo (i *Ultime lettere di Jacobo Ortis* 1798).

Det kom til opstande i Milano og andre steder. Således blev Pavia som straf for en opstand i 24 timer udleveret til plyndring.

Hermed er flere problemer berørt, der er aktuelle endnu idag: mange lande er blevet befriet broderligt og forhindret i at lade sig forlede af farlige elementer til tage uovervejede skridt imod en alt for farlig frihed (dette gælder ikke kun Østeuropa!). Når man nu har sandheden, skal andre så ikke delagtiggøres i den? Eller omvendt: har man lov til at lade ting gå i svang, som man ikke ville acceptere hjemme, fordi alle kulturer (eventuelt) er lige gode? Postmodernismedebatten rører ved en del af disse problemer. Og her ligger et problem for den revolutionære. Økonomisk udbytning lader sig også fint forene med broderlig hjælp. Prisen for en alliance kan være økonomisk høj (både i Øst og Vest).

Et andet problem er om ikke en idé er død, hvis den bliver påtvunget med militær magt. Eller at det koster meget dyrt at drive den slags tvangspolitik. Ideologiers forhold til nationalisme kunne her undersøges. Belgien, Holland, Tyskland, Schweiz, Italien, Spanien har alle haft disse problemer i forhold til Den franske Revolution.

Beslægtet hermed er ideers forhold til politisk konfrontation. Englands forhold til

de franske ideer er her oplysende, fordi der i England fandtes en reformbevægelse med egne rødder og egne ideer, der først da den var fuldt udviklet kom i kontakt med den franske revolutionære ånd. Burkes kritik af Den franske Revolution er her karakteristisk: han ønsker ikke pludselig og total omformning, men gradvis udvikling (jeg har her skåret Burkes mere konservative træk fra). En Sheridan (også dramaforfatter) der først var radikalt kritisk over for det engelske system, tippede senere over til Burkes tanker om gradvis udvikling.¹⁸⁷^R

Det er derfor ikke sandsynligt at England under nogen omstændigheder, heller ikke hvis der havde været fred, ville have fulgt det franske eksempel, men i en fredelig konfrontation kunne de franske ideer sikkert have befordret nogle hårdt tiltrængte engelske reformer, således en reform af valgkredsene, der nu, sikkert på grund af Den franske Revolution, måtte vente til langt ind i det 19. årh.

Besættelsen af Belgien medfører forøvrigt at det meget kølnede forhold imellem England og Frankrig bryder ud i åben konflikt. Modsat ved krigserklæringen til Østrig året før er Gironden nu nærmest fredsvenlig og Robespierre går ikke imod denne skæbnesvangre krig. I foråret 1793 med henrettelsen af Ludvig XVI (den 23. januar) dannes en ny koalition imod Frankrig, nu med de fleste af Europas fyrster. Krigslykken vender igen, og Dumouriez forsøger i foråret at vende sin hær imod Nationalkonventet, men følges ikke af sine soldater. Hans forræderi og den forværrede militære situation i foråret 1793 medvirker til Girondens fald (den 2. juni) og til indledningen af den egentlige terrorperiode.

I videre perspektiv må de senere revolutionære krige betales af de besatte lande, og ofte betales dyrt, også af de fattige bønder som Revolutionen først påstod den ville bringe fred. Overalt i Europa, selv i de dele af Italien hvor begejstringen havde været størst (i

Lombardiet, hvor Den cisalpinske Republik dannes) vender stemningen, dels på grund af økonomisk udplyndring, dels fordi franskmændene ikke lader meget selvstændighed tilbage for søsterrepublikkerne, men, som i Milano, til stadighed blander sig i udformningen af forfatninger og i selve regeringsdannelsen.

FOLKEOPSTANDE

Noget der meget optager os er 'folkets' oprør imod regeringer der er indsat af 'folket'. Folk har aldrig rigtig kunnet forstå at "folket skyder på folket" (som Michelet som nævnt udbrød i juni 1848, da den republikanske regering nedkæmpede en stor arbejderopstand).

Vendée er idag et vestfransk departement. I dette samt i dele af departementerne Maine-et-Loire, Loire-inférieure og Deux-Sèvres fandt i 1793 en regulær opstand sted, der først var nedkæmpet henimod jul og som påførte republikkens hære regulære nederlag. Omkring denne egentlige opstand, der hvor republikkens hære bevarer kontrollen, finder der partisankrig sted, det såkaldte 'chouannerie'. Partisankrigen fortsætter også i Vendée, efter at de egentlige oprørshære er blevet slået.

Krigen føres med råhed fra begge sider. Efter sejren beslutter republikken at Vendée skal ødelægges (dekret af 1. august 1793): træer fældes, landsbyer brændes af, befolkningen hugges ned, Carrier foranstalter massedrukninger i Loire-floden, også på 'mistænkte' (Jf. kapitlet *Terror*).

Vendée (og chouanneriet) er noget af en gåde. Bønderne modtager revolutionen i '89 med tilfredshed, det begynder først at gå galt, da præsterne afkræves ed til Republikken (1790f), og oprøret bryder ud da der udstedes almindelige indkaldelsesordrer til hæren (marts 1793). Hvorfor rejser bønderne sig? (og hvis man finder en årsag: hvorfor gælder denne så ikke i andre områder, hvor der ingen bondeopstande fandt sted)? Vanskeligheden er, som bekendt, ikke at finde en grund,

men at finde en specifik grund der, alt andet lige, forklarer at sådan gik det i Vendée, men ikke andre steder.¹⁸⁸

Fra katolsk-royalistisk side har man digtet en smuk legende om et folk der levede forenet med sin adelsmænd og sine præster¹⁸⁹ (efter Revolutionen bliver også højadelen nemlig pludselig from og opgiver det 18. århundredes fritænkeri). Dette forklarer imidlertid ikke at bønderne modtog Revolutionen med glæde i 1789. Den dækker heller ikke helt de senere forhold. Vendée er måske mere katolsk end royalistisk. I mellemkrigstiden hælder Vendée ikke til royalisterne, og *Action Française* (ekstremistisk højrebælgelse, med racistiske tendenser imod tyskere og jøder, fordømt af paven i 1926 og 1928) vinder ikke frem på stedet¹⁹⁰. Dertil kunne man tilføje: var dette det eneste sted, hvor forholdene imellem de tre gamle stænder skulle have været så harmonisk?

Republikanerne har det ikke lettere. Man taler om "det uforklarlige Vendée". Sammensværgelsesteorien, nøje knyttet til den republikanske ideologi¹⁹¹ forsøger at yde sit: Vendée er et komplot fra præsternes og adelens side.

Michelet

Michelet, den store republikanske historiker, der har betydet så meget for Frankrigs forståelse af sig selv, ser nok at opstanden var spontan, men han tror på præsternes muldvarpearbejde. "Kvinden og præsten, deri består hele Vendée og borgerkrigen" jf. i *Die Zauberflöte: von Heuchlern ausgedacht, von Weibern aber nachgesagt*).¹⁹² André Siegfried¹⁹³

forklarer fænomenet ud fra en geografisk, ja geologisk analyse. Han modstiller den republikanske slette, med åbne marker og kalkgrund, og den granitiske 'bocage' (små marker med levende hegn). Men hvorfor kommer opstanden nogle steder og ikke andre?

Paul Bois

Paul Bois¹⁹⁴ har forsøgt med en anden deterministisk forklaringsmodel. Han analyserer departementet Sarthe (hvor der var mere 'chouannerie' end egentlig opstand). Dette departement var delt i to: en royalistisk-konservativ del og en venstreorienteret-republikansk, og sådan har det været til idag (jf. valgresultater). Mod øst findes fattige bønder på ufrugtbar jord, der ofte må supplere indtægterne ved at arbejde som vævere for borgerne i byerne. Mod vest findes rigere bønder på bedre jorder (indhegnede marker af bocage-typen) og på jagt efter jord. De kommer i modsætningsforhold til byernes borgere der - via assignaterne - har kunnet købe jord op, medens adelen er fjern, men respekteret. I øst derimod allierer bønderne, og især væverne sig med de republikanske byer. Et væsentligt element er her betonet: skuffelsen over at borgerne er løbet med jorden, og den skuffelse nærer især de bedrestillede bønder (der kunne være kandidater til jordkøb). Bois forklarer således at bønderne i første omgang var for, og senere blev imod Revolutionen. Opstanden fødes af en særlig klassebevidsthed! Sammenligner man imidlertid med Faucheux eller Sutherland¹⁹⁵, så er det hos dem de fattige bønder der rejser sig, og for Petitfrère¹⁹⁶ drejer det sig om en hær af kongetro katolikker. Disse forskere har ikke undersøgt de samme områder, men de modstridende resultater gør det vanskeligt at forsvare den tese at bønderne i Vestfrankrig rejser sig imod de ny herrer (borgerskabet).

Også i andre dele af Frankrig (Flandern, Puy-de Dôme, Lozère, Cevennerne, Rhône-dalen synes den religiøse utilfredshed hos

bønderne at spille en rolle. Men, tilføjer jeg, på disse steder kom det ikke til så voldsomme opstande: guerillakrig eller direkte befrielseskrig (som i Vendée).

Hvis vi begrænser os til Vendée-oprøret er der endnu et element der fortjener overvejelse: dette område havde i det 18. århundrede været genstand for monfortinernes missionsvirksomhed.¹⁹⁷ Midt i oplysningstiden havde de blandt analfabeter drevet en missionsvirksomhed der forenede middelalderlige temaer: lovprisning af fattigdom og foragt for verden, med modreformatoriske: dyrkelse af jomfru Maria, udryddelse af kætteri og overtro og organisering af religionen omkring faste regler og ritualer. Deres hovedsæde lå få kilometer syd for Cholet der var Vendée-oprørets kerne.

Denne mission gik videre end området for Vendée-oprøret, men man ser at missionen blev meget forskelligt modtaget i forskellige egne. Slette og 'bocage' adskiller allerede for missionærerne de kolde og hårde hjerter fra de gode og føjelige, som de senere skiller republikanske og oprørske områder. Denne mission har altså kunnet støtte sig på en 'tidligere sokkel'. Til gengæld kunne det synes at den religiøse, både klerikale og folkelige tradition ikke er så gammel som man i almindelighed antager det.

Emmanuel Todd

Her vil jeg så indskyde en helt ny og meget spændende forskning. Det drejer sig om Emmanuel Todd: *La Nouvelle France*¹⁹⁸, der giver en ny forklaring på Frankrigs politiske modsætninger. Jeg må desværre af både plads- og kompetencemangel begrænse mig til nogle antydninger. Todds tilgang til problemerne kan synes paradoksalt for dem der søger bevidste motiver, men i en tid (lad os blot kalde den postmodernistisk og systemkapitalistisk) hvor troen på en formålsrettedhed i Historien er bragt i tvivl, hvor religionen som sikring og tolkning af tilværelsen er i krise,¹⁹⁹ hvor det

isolerede individs autonomi synes at være den overvejende lov, interesserer megen forskning sig for helt ubevidste konstanter. Blot et eksempel: trifunktionaliteten, det at de allerfleste indo-europæiske mytologier rummer en tredeling i dem der beder, dem der arbejder, og dem der kæmper,²⁰⁰ som man finder citeret overalt i tide (og utide).

Samfundsanalysen

Man har længe talt om en hovedmodsatning imellem venstre og højre. Denne er reel nok, men både på venstre- og højrefløjen er de interne modsætninger slående: imellem socialister og kommunister, imellem det klassiske højre og gaullister. Nu definerer Todd venstre- og højreorientering ud fra om man tager parti for de beherskede eller for de herskende. Men hans system opererer desuden med to andre modsætninger: lighed-ulighed og liberalitet-autoritet.

Disse modsætninger arbejder især i familiestrukturen. Jeg forenkler i det følgende på kanten af det forsvarlige, men alligevel. I et centralfransk område fandtes (og findes der måske endnu) en egalitær og liberal familiestruktur. Arven deles her allerede før Den franske Revolution ligeligt imellem børnene. Båndet imellem generationerne er svagt. Familien er reduceret til en *kernefamilie*. Den overvejende produktionsform i landbruget (der omfatter over 85% af befolkningen) er storbrug med landarbejdere. Arven spiller altså for flertallet en ringe rolle.

I Sydfrankrig og Elsaß-Lothringen derimod findes meget selveje. Arven går til en søn (for det meste den ældste). Storfamilien (tre generationer der lever sammen) er fremherskende. Båndet imellem generationerne er stærkt. Familiemønstret er autoritært. Todd kalder denne familieform en *stamfamilie* (famille souche).

To andre produktionsformer findes. Fæste og 'metayage' (mezzadria). Disse er ikke fremherskende, hvor de findes, men giver en toning af det lokale liv. Fæste minder

mest om selveje. Kontrakterne er langfristede. Arven er ulige, men familiebåndene er svage. Ved 'métayage' er familiebåndene stærke, bruget udnyttes ved samarbejde Todd²⁰¹ får følgende skema frem, som jeg forsøger at oversætte:

	båndet mellem generationer	arv-type	
stamfamilie	stærkt	ulige	selveje
egalitær kernefamilie	svagt	lige	storgodser
absolut kernefamilie	svagt	ikke lige	fæste
fællesskabsfamilie	stærkt	ligelandbrugssystem	'métayage'

Dette mønster mener han kan gå helt tilbage til Romertiden (1.-4. århundrede).

Allerede nu vil jeg indskyde til debatten om Vendée og chouannerie, at i dette område fremhæver fæste. Derimod holder det yderste Bretagne, hvor man taler bretonsk, sig i ro. Her er der selveje; stamfamilien er fremherskende.²⁰² Altså ikke-autoritær familiestruktur, men ulige arv. Og der synes ikke at findes andre områder med stærkt fæste-islæt, og heller ikke andre egne der lå i langvarigt oprør

imod Revolutionen. Her er så vidt jeg kan se en spændende korrelation og altså noget at forklare (korrelationer er ikke nok: vi accepterer sætningen "når solen skinner bliver stenen varm", fordi vi har en eller anden teori om stråling). Her kunne man tænke sig at gå videre. Andre steder i bogen siger Todd at lighed-ulighedsmodsatningen dominerer over modsætningen autoritær-liberal. Men dette er jo ikke nok. Hvis man derimod accepterer at Vendée-oprøret ikke var 'royalistisk', men nok religiøst, at oprørerne hentede adelen (til ledelsesfunktioner i krigen), men ikke begyndte opstanden på grund af adelens propaganda, at lederne aldrig fik rigtig autoritet, men at bønderne selv ofte gik hjem, når de havde fået nok (den manglende organisering var en af grundene til nederlaget), så kan man måske forstå at et samfund med lighed i omgangsformerne, men med et forsvar for en arve-type som

Den franske Revolution gik imod ved at indføre lige arv til alle, også hvor dette system ikke eksisterede, kunne rejse sig imod republikken. Lighed indadtil blandt oprørerne, ulighed socialt giver if. den skitserede socialtype et afgørende modsætningsforhold til den republik der bygger på lighed, men som er, eller opleves som autoritær. Andre, bl.a. republikaneren Quinet, har netop kritiseret det autoritære element i Den franske Revolution. Der står dog mange problemer tilbage, bl.a. er der vist kun delvis sammenfald imellem Todds egalitært-ulige samfundstype og Vendée-oprørerne. Måske min idé er vanvittig, men jeg ville dog skrive den ud.

Religion

Der er imidlertid mere at sige om denne struktur, der også gælder for det øvrige Europa. Todd bemærker at de religiøse kætterbevægelser stort set falder sammen med stamfamiliens udbredelse. Det gælder både katharernes og valdensernes udbredelse (i det 12. århundrede) og senere protestantismen. Også i Nordeuropa, hvor protestantismen sejrede, skulle stamfamilien være fremherskende, medens den skulle indtage en ringe plads i Portugal, Spanien og Italien. En undtagelse: Bretagne og Vestfrankrig. Medens middelalderens kætteri kommer sydfra, fra Italien, kommer reformationen østfra. I begge tilfælde lades Vestfrankrig uberørt, fordi Centralfrankrig når at bekæmpe kætteriene.

Endnu en overraskende iagttagelse: i det 16. århundrede er det fra området omkring Paris at protestantismen bekæmpes og protestanterne langsomt reduceres til en lille minoritet (ved Nantes-ediktets ophævelse 1685 forlod flere millioner franskmænd deres fædreland). Det samme område er det stærkest afkristnede i 1789. Derimod står katolicismen efter Revolutionen stærkest i de områder der forhen var berørt af kætterbevægelserne. Det er gået katolicismen som mange partier: den har i overvejende grad udskiftet sin 'vælgerbasis'. Og Syden skulle have bevaret sin tendens til heterodoksi, men nu på det politiske område.

Afkristningen går langt hurtigst i områder med egalitær kernefamilie (mindre Gudfader hvor faderen betyder mindre?).

Dette fører til lidt teologi. Vi er opdraget i en protestantisk tradition og vant til at opfatte protestantismen som Revolutionens forløber.²⁰³ Men er dette nu helt rigtigt? Vi bliver nu ved læren: rigtigt er det så at protestantismen stiller alle lige over for Bibelen (som de gerne må læse), og dette skulle ligefrem være en af årsagerne til den større læsefærdighed i de protestantiske områder i nogle århundreder efter reformationen. Men over for Gud stiller sagen sig anderledes. Der er katolicismen egalitær: alle kan få del i Guds rige (lige som i de områder der holder ved katolicismen under reformationen alle kan få del i arven). Protestantismen og især calvinismen indfører imidlertid med stor kraft prædestinationslæren (den findes hos Augustin, 4.-5. årh., men har ikke været betonet i den fremherskende katolicisme). Hos Calvin står der ligefrem at Gud har skabt menneskene til frelse eller fortabelse (allerede før syndefaldet). Dette er den ekstreme ulighed. I lutherdommen er problemet mere speget, hvad Todd godt ved, men ikke går nærmere ind på.²⁰⁴ Senere, især i Holland og England, nedtones denne komponent i armianismen. Fra min egen historie vil jeg indskyde at

jeg aldrig har hørt tale om prædestination, fx. under konfirmationsforberedelsen, før jeg kom i gymnasiet. Protestantismen står på en måde splittet. Den vil gerne underkaste sig Guds autoritet, men ikke nogen verdslig (det problem prøvede Luther at klare med "to-regimentelæren", en skelnen imellem den verdslige øvrighed (som man har at underkaste sig) og den gejstlige: i trosspørgsmål må den enkelttemå i sidste ende selv tage ansvaret for at udlægge Guds ord, men netop denne to-regimentelære er anfægtet i protestantismen selv. Dette myndighedsproblem ser vi udfolde sig rabiart hos en Kierkegaard, vil jeg tilføje). Og mod Todd ville jeg dog anføre det almindelige mundheld (som også Kierkegaard kommenterer) at for Gud er vi alle lige.

Lighedstanken overtages nu af de revolutionære, og dermed overtager de en vigtig del af den sokkel katolicismen hviler på. Nykatolicismen derimod (efter 1789) får problemer. Dens sociale sokkel er nu inegalitær, men Kirken kan ikke få sig selv til at erklære de kristne væsentligt ulige (det viser sig som nævnt også da den fordømmer Action Françaises appel til racisme). På den anden siden slap en Joseph de Maistre i sine berømte *Soirées de Saint-Pétersbourg*²⁰⁵ godt fra at sige at han havde set franskmænd, italienere, russere, ja selv takket være Montesquieu at man kan være perser, men Mennesket har han aldrig i sit liv mødt. Fuldstændig ukristelig tale. Derimod kan kirken støtte sig på den autoritære familiestruktur.

Venstre - højre indtil 1981.

Frankrigs politiske firdeling kommer nu i nutiden til at se ud som følgende: på venstrefløjen findes der et inegalitært liberalt socialistparti, der i efterkrigstiden længe har været mindre end kommunistpartiet, et egalitært-autoritært kommunistparti, et inegalitært og autoritært klassisk højre (der betoner dyder som lydighed mm., og som støtter den

konservative republik efter at paven kort før 1900 har opfordret katolikkerne til det) og et egalitært liberalt højre (inkarneret af gaullismen, førhen bonapartismen). Socialisterne har haft vanskeligheder med det inegalitære, gaullisterne med det egalitære.

Den beskrevne struktur er delvis opløst i de sidste år. At forklare det moderne Frankrig ud fra den kan også byde på vanskeligheder, men det egalitære element i populisme lader sig vel vanskeligt fornægte, heller ikke det 'liberale', idet den slags partier trodser al *given* autoritet. Venstre-højre valget ligger som nævnt i at tage parti for de beherskede eller for de herskende. Revolutionen, for nu at vende tilbage til den, kunne således i sin højdefase kaldes både egalitær og autoritær. Den lægger vægt på ligheden, men mindre på friheden.

For dem der vil have en sober afvejning af de mange forvirrende faktorer der indgår i Vendée-oprøret kan jeg henvise til en behandling der giver en udmærket oversigt.²⁰⁶

TIDSTAVLE

En lille tidstavle kan måske gøre nytte. Tidstabellen er ikke komplet. Der findes flere brugbare tidstavler, alene på fransk, jf. boglisten før indledningen.

*Nogle få indledende bemærkninger*²⁰⁷

Den tidstavle jeg laver her bliver stærkt selektiv og noget utraditionel. Den vil lægge vægten på en række kontroversielle punkter, ikke altid på de store og farverige begivenheder. Jeg fremhæver hvad der rokker ved det traditionelle billede af Den franske Revolution. Militærhistorien indskrænkes til et minimum: dens betydning for det politiske liv. Tidstavlen er, især for perioden indtil efteråret 1789, ret kommenterende, nærmest i Doyles perspektiv,²⁰⁸ dvs. imod den opfattelse der ser Den franske Revolution indskrevet i En stor Historie med økonomiens udvikling og klassekampen som motorer. Denne Store Historie er endnu gængs og bør diskuteres. Ser man lidt nærmere efter, er der en hel række begivenheder der synes tilfældige, og det kræver *tro* at hævde at alt, selv om disse resultatet af disse begivenheder var faldet anderledes ud, alligevel havde fået det samme forløb. Jeg mærker et par tilfældigheder, et par små tuer der vælter store læs, af med ***.

Endnu en gang må jeg gentage at jeg ikke er specialist. Men jeg håber at bidrage til en frugtbar forvirring.

Befolkning og økonomi

Frankrigs befolkning var steget fra ca. 20 mill. i beg. af århundredet til 28 mill. i 1789. Efter fremgang i landbruget 1730-1770 sætter en krise der begynder ca. 1770 ind. På grund af misvækst stiger brødpriserne (brød er det vigtigste næringsmiddel), der opstår arbejdsløshed, og befolkningen rammes hårdt: fra de små bønder til arbejdere (faldende købekraft medfører faldende beskæftigelse) og sulteproletariat. 1788 havde været den dårligste høst i hele århundredet og

brødpriserne kulminerede den 14. juli 1789 (før den nye høst, der forøvrigt var god).

Optøjer på grund af brødpriserne var ikke ualmindelige: Den sidste større var "melkrigen" (la guerre des farines) fra 1775).

Kommentar: den konjunkturrelle krise kan man ikke se bort fra. Hvad med den økonomiske struktur?

Finanskrisen

Statens finanser var i uorden. Dog mindre på grund af Versailleshoffetts (reelle) ødselhed og uddeling af pensioner end på grund af den gæld som deltagelsen i Den amerikanske Frihedskrig havde kostet (1778-1783). Denne krig havde Necker finansieret med kortfristede lån, der var dyre for staten. I 1781 havde han offentliggjort sit *compte-rendu*, statens finanser udviste et lille overskud, men de ekstraordinære krigsudgifter var ikke med.

Hvert år oversteg udgifterne indtægterne, if. Calonne (finansminister) var regnskabet for 1786: udgifter 587 millioner livres, indtægter 475 millioner. Underskuddet beløb sig altså til 1/4 af årets indtægter.

Midler der kunne hjælpe på denne situation:

1) besparelser (men rentebyrden af gæld kan ikke spares væk. Det kender vi fra dansk økonomi).

2) forøgelse af skatterne, hvilket betød skattereform. Det franske skattesystem var både uretfærdigt (adel og gejstlighed delvis undtaget), kompliceret og dyrt: ved bortforpagtning af indirekte skatter tog forpagterne, 'les fermiers-généraux', sig godt betalt. Bl.a. ved dyrt og kortfristet at låne staten dens egne penge i det tidsrum de lå inde med de opkrævede beløb.

3) statsbankerot, helt eller delvis. Denne havde truet i 1770 hvor Staten havde standset sine afbetalinger på lån. Den svækkede den tillid staten nød i finans kredse.

Alle Ludvig XVI's ministre (fra 1774):

Turgot, Necker, Calonne, de Brienne og Necker søger at opretholde tilliden til statens kreditværdighed. Men statens finanskriser forværres af den generelle økonomiske krise fra 1770 og frem. Bl.a. kommer der mindre ind i skat.

Årene før 1786

20. august 1786: Finansministeren, Calonne erklærer over for kongen at statens finanser er på sammenbruddets rand. Calonne ville:

- 1) ophæve en del andre skatter (bl.a. le vingtième, en fem% skat på afkastet af ejendom), og erstatte dem med en jordskat, som alle skulle betale. Jordejerne skulle til gengæld have ret til at vælge en række forsamlinger på sogne- og provinsniveau.
- 2) stimulere økonomien, bl.a. ved at ophæve indre told
- 3) gøre kornhandelen fri. Det havde været forsøgt før, og de lavere klasser var imod. I sådanne forholdsregler fandt 'sultekomplotteorierne' (som snylterne, senere kongen tillagdes) næring.

29 december 1786: Notabelforsamlingen, en forsamling af notabiliteter (adel og højere borgerskab) sammenkaldes for at tage stilling til Calonnes projekt. Calonne får forsamlingen imod sig, især gejstligheden, men næsten alle er enige om at alle borgere bør betale skat ligeligt.

Vigtigt er det at Calonne, stillet over for forsamlingens modstand, forsøger sig med et skrift der fremhæver adelens og gejstlighedens fortrinsstilling, *men ikke får opinionen med sig!* Doyle antyder at tiden for antiadelige stemninger endnu ikke var kommet.

1787

8. april 1787: Ludvig XVI afskediger Calonne.

30. april: Ludvig XVI udnævner Loménie de Brienne som førsteminister og til justitsminister (garde des sceaux) de Lamignon, præsident for Pariserparlamentet, (som forøvrigt var tilhænger af en reform af retsvæsenet).

Brienne fortsætter, dog med nogle indrømmelser, Calonnes politik. Bl. a. fremlægger Brienne statsbudgettet. Men notabellerne kræver nu indført en slags permanent finansudvalg, der skulle kontrollere statsbudgettet. Da Ludvig XVI afviser, kræver de, som de allerede tidligere havde gjort, Generalstænderforsamlingen (les états généraux) indkaldt. Desuden var Brienne diskrediteret i offentlighedens øjne, fordi han havde været modstander af Calonne, men nu overtog dennes politik.

NB Dette er et typisk eksempel på en genfortolkning. Doyle betoner at man i notabelforsamlingens modstand ikke må se de privilegeredes modstand imod en reform. Det drejer sig if. ham om en (rimelig) kontrol og om Briennes troværdighed.

25. maj: notabelforsamlingen sendes hjem. Brienne prøver at få reformen igennem ved at lade parlamenterne indregistrere lovene. Disse accepterer meget, men modsætter sig den nye jordskat og stempelafgift. Brienne lovgiver også om provinsforsamlinger, hvor 3. stand skal have samme antal pladser som gejstlighed og adel tilsammen, og hvor der skal stemmes efter hoved. Protestanterne får borgerrettigheder.

6. august: jordskat og stempelafgift tvangsregistreres (lit de justice).

15. august: Pariserparlamentet sendes til Troyes (i Champagne) som straf for modstand. Dets medlemmer modtages som triumfatorer. Opinionen støtter parlamenterne.

august-september: i Nederlandene bryder en borgerkrig ud mellem 'patrioterne' som støttes af Frankrig, og fyrsten af Oraniens parti. England erklærer at det ikke vil tåle fransk intervention. Af mangel på penge til krig, må Frankrig finde sig i at Prøjsen undertvinger de hollandske patrioter, Frankrigs allierede.

4. september: Brienne forhandler på ny med parlamenterne. Lader jordskatten falde; vil nøjes med gamle skatter, der dog skal opkræves punktligt. Han lover så at

Generalstænderforsamlingen vil blive indkaldt i 1792.

19. november: "kongeligt møde" (séance royale) i Pariserparlamentet, for at indregistrere lån. Der stemmes ikke. Hertugen af Orléans udbryder: "Det er ulovligt," og Ludvig XVI: "Jeg er ligeglad; det er lovligt, når jeg vil det". (Det var ulovligt at forhindre afstemning, og det drejede sig ikke om en "lit de justice", en sådan forudsætter at Parlamentet har afvist en lov eller et dekret). Der tales nu om despotisme, og den antiministerielle koalition, der var ved at smuldre, tømres sammen igen.***

1788

November 1787 - maj 1788: Parlaterne bliver solidariske; de fleste erklærer at i Pays d'Etats (egne der havde provinsstænderforsamlinger) var disse udtryk for den eneste lovlige folkerepresentation; hvor der ingen stænderforsamlinger fandtes, kræves deres genoprettelse.

3. maj 1788: Pariserparlamentet offentliggør en "erklæring om rigets grundlov", der bl. a. fordømmer vilkårlig arrestation og "lettres de cachet", (disse breve tillod at holde folk vilkårligt i fængsel. De udleveredes undertiden også til familiefædre, der kunne få sønner sat i fængsel som formøblede deres formue). Det kræver at skatter skal godkendes af Generalstænderforsamlingen (dette var praktisk talt ikke nævnt før 1787 if. Doyle), erklærer det nødvendigt at beskytte de lokale traditioner, og at dommerne skal være uafsættelige.

6. maj: to meget aktive parlamentsmedlemmer arresteres.

8. maj: Regeringen genoptager Maupeous reformer fra 1770 (reform af parlaterne med begrænsning af deres magt, gennemført, men ophævet i 1774 ved Ludvig XVI's tronbestigelse). Parlaterne erstattes med 45 retter og en højesteret. Disse forholdsregler samt de afviste love tvangsindregistreres.

Hele landet rejser sig i harme. Soldaterindsats i Rennes (i Bretagne) og 7. juni: Journée des tuiles. I Grenoble rejser befolkningen sig til støtte for parlaterne. Tropper sættes ind og bombarderes med teglsten.

21. juni: i Vizille (nær Grenoble) mødes repræsentanter for de tre stænder uden kongelig tilladelse (tropperne sættes også ind i Rennes).

Politisk propaganda med temaer som: Samfundspagten er brudt. Almenviljen er hånet. Frankrig må have en ny forfatning.²⁰⁹

6. juli: dekret der praktisk talt indfører trykkefrihed.

7. juli: Brienne opfordrer landet til inden foråret 1789 at udtale sig om, hvilken form den (til 1792!) lovede generalstænderforsamling skal have. Dette er en modoffensiv fra Briennes side, der skulle splitte modstanden og vinde tid.

juli: Der mangler 240 mill. livres på 1788-budgettet. Kreditorerne vil nu ikke låne mere. Mulige motiver: de vil ikke støtte et ministerium der på længere sigt vil give afkald på deres mellemkomst. Man kunne heller ikke låne til en 'despot' (som kongen var blevet det efter statskuppet i maj).

8. august: Generalstænderforsamlingen indkaldes til den 1. maj 1789. Dermed ødelægges Brienne med et pennestrøg sin egen politik.

16. august: statskassen er tom. Staten indstiller sine betalinger. Kreditorerne får statsgældsbeviser med rente.

24. maj: Brienne afskediges.

Doyles kommentar til denne del af forløbet: Brienne falder på akut pengemangel i statskassen. (staten standsede sine betalinger og kreditorerne fik gældsbeviser i stedet for penge. Det drejer sig om en slags tvangslån). Ellers skulle han have haft gode muligheder for at komme igennem med sine reformer. Doyle anfører bl.a. at modstanden også havde været voldsom i 1770. Man kan også diskutere, hvorvidt det er rimeligt at tale om "aristokratisk revolution", som

konservative og socialister længe har været enige om at gøre det²¹⁰. Vurderingerne af Calonne og især Brienne har været meget svingende. Her opvurderes den sidste og Richet²¹¹ kalder Brienne "Frankrigs største minister i det 18. århundrede".

Valgkampen

26. august: Ludvig XVI udnævner igen Necker til minister. Dennes indsats er at holde tingene gående indtil Generalstænderforsamlingen og at forberede denne. Altså noget af et forretningsministeriums funktioner. Han fremskynder Generalstænderforsamlingens møde fra 1. maj til 1. januar 1789 (det skulle ikke blive til noget). Necker opgiver Briennes reformer, især af retsvæsenet, fordi han anser dem for uigennemførlige imod den rasende opinion (skulle ellers vidtgående have været enig i dem). De forviste parlamentsmedlemmer vender tilbage og modtages i triumf som "landets fædre".

september: Mange klubber dannes. De kommer til at præge Revolutionen.

21. september: Pariserparlamentet kræver at Generalstænderforsamlingen skal indkaldes under de former der gjaldt i 1614 (den sidste Generalstænderforsamling). Dermed er det slut med parlamenternes popularitet.***

Heri har man set et nyt element af den 'aristokratiske reaktion'. Doyle's kommentar²¹² er at parlamentet ikke vidste hvad det gjorde. I 1614 sad parlamenternes medlemmer sammen med 3. stand og blev altså betragtet som borgerlige (senere var kjoleadelen blevet dannet ved at visse embeder, bl.a. sæde i parlamenterne, medførte adling). Netop pariserparlamentet havde ofte prøvet at reducere sværdadelens, den gamle krigeradels indflydelse. Pariserparlamentet lå det derimod på sinde at valgene til Generalstænderforsamlingen skulle foregå i god orden, uden de tumulter der havde ledsaget Briennes fald. De frygtede i lige

grad ministerielt despoti og pøbelvælde. Doyle mener desuden at borgerskabet indtil da ikke havde været særlig interesseret i valgspørgsmål, men at dets fjendtlighed imod adelen blev vakt af en klub, La Société des Trente²¹³, bestående af et bredt udsnit af den intellektuelle elite (heriblandt adelige) der mente at landet radikalt skulle fornyes, og at man derfor ikke kunne bruge 1614-modellen. Regelret pressekampagne køres med borgerskabet som målgruppe. I december er denne kampagne sluppet ud af Club des Trentes kontrol. Den vækker gehør i borgerklassen, og vækker netop derfor frygt i dele af adelen. Derfor fører en kampagne for neddæmpning af standsskellet paradoksalt nok til dettes skærpelse.

2. halvdel af 1788: opinionens krav. Først og fremmest indkaldelse af Generalstænderforsamlingen, men også af provinsstænderforsamlinger, med større myndighed end den Brienne havde tiltænkt dem. Vizille (jf. d. 21. juni) dannede eksempel, men var ikke enestående ved at forene de 3 stænder. Dette var også sket i de nye provinsstænderforsamlinger, der som forsøg i perioden 1778-88 var blevet skabt forskellige steder. Det nye er at mange krav nu samles i et program.

6. november - 12. december. Notabelforsamlingen træder igen sammen, nu for at udtale sig om 54 spørgsmål, især hvor mange repræsentanter 3. stand burde have. Kun 33 af 147 stemte for at fordoble 3. stands pladser. Da forsamlingen skilles skriver 5 af 7 prinser til kongen, at den megen debat gør skade, og at Generalstænderforsamlingen bør finde sted i 1614-formerne. Det er på denne baggrund at en række pamfletter skal ses, således Sieyès berømte: *Qu'est-ce que le tiers état?*²¹⁴, der udkom i januar 1789.

5. december: Pariserparlamentet erklærer med et lille flertal at det aldrig havde villet udtale sig om de deputeredes antal eller om afstemningsmåden, men kun sige at valgkredsene burde være de samme som i

1614.

27. december: kongen erklærer at 3. stands deputerede skal fordobles, så at 3. stand får lige så mange repræsentanter som gejstligheden og adelen tilsammen.

1789

januar 1789: debatten raser nu om afstemningsmåden: skal de 3 stænder stemme adskilt i tre forsamlinger, eller i en forsamling hvor hvert hoved tæller lige meget. Kun i sidste tilfælde vil 3. stands dobbelte antal få nogen betydning. Mallet du Pan kan nu skrive: Den offentlige debat er svinget om; nu drejer den sig kun i anden linie om konge og despotisme og forfatning. Den er en krig imellem 3. stand og de to andre stænder".²¹⁵

Modsætningerne i provinsen var blevet vakt til live ved forslagene om at genoplive provinsstænderforsamlingerne. (Harmonien i Dauphiné (Vizille) dannede langt fra model overalt).

Slut december - beg. januar: I Bretagne kommer det til kampe mellem adelen og 3. stand under mødet i den bretonske stænderforsamling.

24. januar 1789: regeringen bestemmer at i 4/5 af Frankrig skal de deputerede til Generalstænderforsamlingen vælges i retskredse (nordfranske 'baillages', sydfranske 'sénéchaussées'), hver stand for sig. Derved taber striden om provinsstænderforsamlingerne noget af sin styrke (i Vizille havde de deltagende regnet med at provinsstænderforsamlingerne skulle vælge de deputerede).

Hele foråret 1789: uroligheder og opstande på grund af dyrtid, den værste siden 1709 (Godechot giver detaljer).

april: tapetfabrikant Réveillons hus raseres af masserne, fordi man mente at han skulle have udtalt at lønningerne skulle ned på 15 sous (i virkeligheden var Réveillon en god arbejdsgiver der betalte under arbejdsløshed. Flere hundrede mennesker omkom under undertrykkelsen af disse tumulter (langt flere end under stormen på Bastillen).

Foråret 1789: valg til provinsstænderforsamlinger. kompliceret valg måde. For 3. stand ofte i 2 eller 3 omgange. Primærdistrikter der udpeger til retskredsene der udpeger de deputerede. Valgret havde i 3. stand enhver 25-årig mand der betalte skat (dette er den mest liberale valglov *der har fungeret* i Frankrig indtil 1848). Der var heller ikke 'officielle kandidater' (kandidater udpeget af regeringen) eller valgpres (for regeringen vidste ikke hvad den ville).

Desuden opfordres befolkningen til at udtrykke klager, forslag og ønsker i petitioner, "Cahiers de doléances". Disse blev domineret af jurister (der kunne skrive), samt af modeller der blev sat i omløb. Alligevel kan man (især i primærkredsnes hefter) i høj grad se hvad befolkningen tænkte. Disse petitioner er vigtige for at forstå stemningen lige før Revolutionen.²¹⁶

Resultatet blev også 'revolutionært':

I 1. stand, gejstligheden, kom der en stor repræsentation af lavgejstligheden, 192 sognepræster imod 52 bisper. I mange valgforsamlinger kom det til voldsomme sammenstød imellem høj- (herunder repræsentanter for munkeordenerne) og lavgejstlige. I andre forløb alt fredeligt, og de gejstliges petitioner spejler kun afsvækket præsternes krav (en større del af afkastet af det kirkegods og den tiende der indgik til deres kirke; de fik kun en del, resten uddeltes som beneficier mm.), fri adgang til bispeværdighed, stifter styret af valgte synoder. Alle gejstlige lægger vægt på at bevare katolicismen som statsreligion, er mistroiske over for protestanterne og ønsker censuren bevaret imod "filosofferne". Lavgejstligheden regnede nok med at komme igennem med sine egne krav på Generalstænderforsamlingen.

I 2. stand, adelen, er der voldsomme modsætninger: mellem ny og gammel adel, mellem provins- og hofadel. Dog blev mange fra hofadelen valgt i hjemegnene; deres prestige var endnu stor. Kjøleadelen var mindre heldig. Kun 22

parlamentsmedlemmer kom til Versailles, men 8 gange flere fra sværdadelen. I adelen sejrer det naturlige, men indtil nu tavse flertal af fattige provinsadelsmænd, der nu vil have revanche imod dem der hidtil havde talt i adelens navn, og som var bange for de sidste 6 måneders antiaristokratiske propaganda.

Adelen var dog, stadig if. Doyle,²¹⁷ ikke fjendtligt stemt over for 3. stand. Ganske vist gik kun 8% af petitionerne uforbeholdent ind for at man skulle stemme efter hoved, og 41% ufravigeligt imod, men resten kunne gå ind for denne afstemningsmåde under visse betingelser.²¹⁸ 89% af petitionerne vil opgive skatteprivilegierne, ca. 40% fordømmer begrænset adgang til dommerembeder, 24% mener at adling bør skyldes fortjeneste og mindre end 10 ønsker forstærkelse eller bevarelse af skellene imellem stænderne. Det frontale opgør med 3. stand skulle, efter Doyles mening, endnu være til at undgå.

3. stand sendte ingen bønder eller håndværkere som deputerede. Ret få forretningsmænd: 76 købmænd, 8 fabrikanter og en bankier, ialt 13%. if. Doyle²¹⁹ en sejr til ikke-handelsborgerskabet, imod dem der var rige på penge, for jordbesiddere og embedsmænd (officiers): 10-11% angav sig som jordbesiddere, men procentallet var sikkert højere, 25% var jurister og 43% besad et embede.

I petitionerne fra sekundærkredsene blev bøndernes og håndværkernes besværinger oftest neddæmpet eller udeladt. I disse krævedes der afstemning efter hoved, regelmæssige møder i Generalstænderforsamlingen, dens samtykke til nye skatter, garanti for borgerrettigheder og oprettelse af nye provinsstænderforsamlinger. Men der var ikke enstemmighed for at afskaffe feudalrettighederne (til landejendom), køb og salg af embeder eller ophævelse af laugene, ja for konfiskation af gejstlighedens gods, for ophævelse af tienden, samt for ophævelsen af

gejstlighedens og adelens privilegier i byer og på landet kunne stemningen dårligt have været svagere.

Det der delte gejstligheden og gjorde adelen stejl var erfaringen fra maj, juni og juli måned 1789. Et eneste spørgsmål skilte 1. og 2. stand fra 3. stand: afstemning efter hoved. Man var enig om at despotismens tid var forbi, at landet skulle have en forfatning, og at folket skulle samtykke i love og skatter ved regelmæssige stænderforsamlinger. Mange gik ind for folkestyre på alle niveauer og for selvstændighed til provinserne. Borgerrettigheder accepterede alle, og kun nogle medlemmer af gejstligheden gik ind for censur og imod frihed til udøvelse af religion. I det franske folk herskede der, skriver Doyle²²⁰, før Generalstænderforsamlingen en omfattende konsensus. Men i stridens hede rejstes modsætninger og krav som ingen i foråret ville have drømt om.

4. maj: Generalstænderforsamlingen træder sammen i Versailles. 291 gejstlige, 270 adelige og 578 fra 3. stand.

NB: de følgende måneder er afgørende for forståelsen af Den franske Revolution, for hvilket paradigme man vil tilslutte sig. Tilsyneladende trivialisiteter kan i mængde gøre en situation kaotisk og uoverskuelig.

Kampen imod Enevælden

5. maj: åbningsmøde: Kongens tale gør svagt indtryk. Det vigtigste spørgsmål er om der skal stemmes efter hoveder eller efter stænder. Necker giver de 3 stænder ordre til at kontrollere mandatene (om folk er lovligt valgt) hver for sig. Samlede afstemninger kan der ikke være tale om før de 2 første stænder frivilligt har givet afkald på deres skatteprivilegier. Åbningsmødet var således en skuffelse.***

6. maj: 3. stand afviser at nedsætte sig som en adskilt forsamling og kalder sig efter engelsk forbillede 'Communes'.

7. maj: adelen afviser med 118 stemmer imod 46 en fællesforsamling af de tre

stænder. 40% af de afvisende var dog ikke helt ubøjelige.²²¹ Gejstligheden afviser med 133 imod 114, men konstituerer sig ikke og foreslår udnævnt repræsentanter for de tre stænder til fællesforhandlinger.

11. maj: adelen har konstitueret sig separat.

23.-27. maj: forhandlingerne mellem de 3 stænder bryder sammen; bl.a. afviser 3. stand at vedtage en resolution hvorefter den skulle respektere de 2 første stænders ejendom og rettigheder.

28. maj: de tre stænder accepterer kongens forslag {Godechot skriver at 3. stand afviser, men står vist alene med denne detalje} om at forhandle videre i *n æ r v æ r e l s e a f m i n i s t r e*. Kompromisforslaget: at hver stand kontrollerer sine repræsentanters mandat, men at tvivlstilfælde forelægges et fællesmøde, afvises af adelen, hvad der sparer 3. stand for at gøre det samme.

9. juni: disse forhandlinger løber ud i sandet. *Efter 1 måned er der intet sket!*

4. juni: kronprinsens død. Dette bidrager til at forklare Ludvig XVI's passivitet i de følgende dage.

10. juni: 3. stand beslutter efter forslag af Sieyès med 493 stemmer mod 41 at sende et ultimatum til de to andre stænder, samt at påbegynde mandatkontrol for alle deputerede, hvad enten de to andre stænder accepterer eller ej. Det første åbent revolutionære skridt (imod kongens pålæg om at kontrollere hver for sig). *Den dag*, skriver Doyle, *blev borgerskabet revolutionært*, og studiet af Revolutionens oprindelse kunne standse her.

12.-17. juni: 3. stand foretager mandatkontrol for alle tre stænder. Regeringen lader som ingen ting, men dette tiltag sætter bevægelse i gejstligheden. I disse dage slutter ialt 19 gejstlige sig til 3. stand.

17.juni: 3. stand tager navnet *Assemblée nationale* (nationalforsamling). Kun 89 stemmer imod. Giver provisorisk tilladelse til at eksisterende skatte opkræves og garanterer Frankrigs gæld. Kongen er ikke mere suveræn over Frankrig.

19. juni: gejstligheden vedtager med 149

stemmer imod 137 at slutte sig til 3. stand (og formelt kun for fælles mandatkontrol).

20. juni: Serment du jeu de paume (boldhuseden): Kongen har lukket 3. stands mødesal. Den går ind i et boldspilhus og aflægger ed på ikke at skilles før Frankrig har fået en forfatning.

22. juni: de 149 fra 1. stand slutter sig til Nationalforsamlingen. Dertil kommer 3 adelige.

23. juni: fællesmøde for de tre stænder, indkaldt af kongen d. 18. og afholdt under dennes forsæde.

Ideen var Neckers. Kongen skulle have fremsat et bredt reformprogram: stænderne skulle stemme sammen om alle væsentlige spørgsmål, men bevare egen identitet, de bindende mandater (fra primærforsamlingerne) skulle ophæves, der skulle ses bort fra hvad der var sket d.10.-17. juni, men Generalstænderforsamlingens møder skulle garanteres med regelmæssige mellemrum. Til gengæld skulle denne godkende de nye skatter og medvirke til at udarbejde et mere retfærdigt beskatningssystem, til nyt lokalstyre med provinsstænderforsamlinger, garantier for individets og pressens frihed. Fra den 18. til den 23. var Ludvig XVI imidlertid under pres fra sine to brødre og Marie-Antoinette Neckers program var derfor blevet så udvisket at han afholdt sig fra at deltage i mødet og indgav sin afskedsbegæring. Reformerne var dog næsten alle med, men kongen begyndte med at gentage at adskillelsen af stænderne stod ved magt, og han sluttede med, at ville Generalstænderforsamlingen ikke hjælpe ham skulle han selv drage omsorg for sit folks lykke, samt med at byde alle at gå hver til sit.

3. stand/nationalforsamlingen opfordres til at forlade salen, men Mirabeau udtaler at den er der af folkets vilje og kun vil vige for bajonetterne. Så lader kongen den blive. 24. juni: næsten hele resten af 1. stand og 47 adelige slutter sig til Nationalforsamlingen. Kongen trækker tropper til

Versailles; han vil foreløbig vinde tid.

27. juni: Kongen beordrer de sidste fra de to første stænder at slutte sig til Nationalforsamlingen (men dette er taktik fra kongens side for at vinde tid. Tropperne er på vej. Nationalforsamlingen reddes kun af folkets opstand, jf nedenfor).

april-juni: Besanval, Parisegnens kommandant, har trukket tropper til for at kunne sætte ind imod hungerrevolter. Disse manøvrer har intet med kongens troppekoncentrationer at gøre, men sættes naturligvis af folket i forbindelse med disse.^{222***}

7. juli: Nationalforsamlingen tager navn af Assemblée nationale constituante (forfatningsgivende Nationalforsamling).

24. juni: 2 kompagnier af Gardes françaises erklærer at de ikke vil gøre noget for at forhindre pariserne i at demonstrere.

27. juni: 5 kompagnier af Gardes françaises nedlægger våbnene.

Disse tropper levede ikke på kaserner, men blandt befolkningen. De havde dog været pålidelige under Réveillon-optøjerne. 11. juli: Ludvig XVI afskediger Necker.

12. juli: dette rygtes i Paris. Demonstrationer og brandtaler med opfordring til at bevæbne folket. I Tuilerierne splitter et rytterregiment mængden; mange sårede. Om aftenen trækkes tropperne bort.

Dette er for Doyle²²³ det militære vendepunkt. Han mener ikke at troppernes flertal den 12. ville have nægtet at adlyde, men officererne tvivlede derpå.

13. juli: Valgmændene (fra valgene til Generalstænderforsamlingen) beslutter at oprette en borgermilits. (Måske mere imod pøbelen end imod kongen). Mængden afbrænder acciseboderne (klassisk træk i hungerrevolte). Den plyndrer våbenbutikker (får endnu ikke mange våben). Kommandanten på Hôtel des Invalides afslår at udlevere våben.

14. juli: brødpriserne højere end de har været siden 1770.²²⁴ Hôtel des Invalides tømmes for 30-40.000 geværer, nogle kanoner mm. Pariserne er nu bevæbnede.

Bastillen stormes (der forekommer en række misforståelser og fejltagelser). Guvernøren dræbes og hans hoved sættes på en stage.²²⁵

16. juli: de Broglie (hærens øverste general) meddeler Ludvig XVI at han ikke kan stole på tropperne. Kongen kalder Necker tilbage og meddeler Nationalforsamlingen at tropperne vil blive trukket bort²²⁶.

17. juli. Kongen modtages i Paris af den nye borgmester Bailly. Han godkender oprettelsen af borgergarden (la garde nationale) og af udnævnelsen af La Fayette til dens kommandant.

Nationalforsamlingen har nu magten. Kongen har (foreløbig) måttet resignere. Dette forundrer Jefferson (amerikansk ambassadør i Paris) og forarger Burke.²²⁷

20. juli: "den store angst" (La grande Peur) begynder. Den skal ses på baggrund af den dyrtid og nød der præger året. Forestillingen om det aristokratiske komplot har grebet sindene. En del herregårde angribes og gennemses for dokumenter der indeholdt de feudale forpligtelser (der brændes). Nogle herregårde brændes, men kun enkelte adelige dræbes. Store dele af landdistrikterne griber af angst for omvandrende banditgrupper. Det der sås var ofte de bønder der gik til angreb på herregårdene. Andre bønder væbner sig, og de bevæbnede bliver af endnu andre tolket som banditter (dem var der stort set ingen af!). Der indgår tydelige elementer af massepsykose i dette fænomen. Denne breder sig efter mønstre man kan kortlægge, ud fra nogle centre der er uafhængige af hinanden.²²⁸

22. juli: intendanten Foulon og hans svigersøn Bertier hænges i Paris. De beskyldes for at have villet udsulte befolkningen (myten om hungerkomplotet, der tillægges kongen). Deres hoveder bæres rundt i gaderne på stager. Hængte i lygtepæle (les aristocrates à la lanterne!) og hoveder på stager bliver nu genkommende lokalkolorit i gaderne.

4. august: Feudalismen ophæves. Motivet

er frygten for at landdistrikternes oprør skal brede sig endnu mere. Desuden er Nationalforsamlingen afskåret fra at bede kongen undertrykke bondeopstandene (det ville have været den traditionelle løsning) da den ikke ønsker troppekonzentrationer. En pludselig begejstring griber Nationalforsamlingen, der går langt videre end de taktiske indrømmelser til bønderne der først tænkes på. Gejstlighed og adel giver afkald på deres privilegier. 5.-11. august indføres lighed i beskatning, ophævelse af tiende og hoveri, samt ophævelse af andre feudale ydelser imod økonomisk kompensation til rettighedshaverne (genkøb). Provinsernes og en række byers privilegier samt køb og salg af embeder blev også ophævet.

28. august. Menneskerettighedserklæringen. Den gælder for alle mennesker, og stater uden en sådan erklæres uden forfatning! Den oversættes til de fleste europæiske sprog (forbydes af inkvisitionen i Spanien). D. 25. september indføres en sådan erklæring i den amerikanske forfatning.²²⁹

10. september: Nationalforsamlingen afviser (med 673 stemmer imod 325) at oprette et overhus (efter engelsk forbillede, figurerende hos Montesquieu). Hermed har "monarkikerne" (tilhængerne af en stærk kongemagt, næsten alle var endnu 'monarkister') lidt et afgørende nederlag.

11. september: Kongen får suspenderende vetoret (for 2 parlamentssamlinger). Hermed er kongens absolutte veto afvist.

September-oktober: nye troppekonzentrationer foretages af kongen.

1. oktober: banket på Versailles-slottet hvorunder trikoloren trædes under fode.

Det konstitutionelle monarki

Den grundlovgivende forsamling

oktober 1789 - september 1791

5.-6. oktober: kvindernes march til Versailles for at få brød og for at tvinge kongen til at underskrive de dekretter der er vedtaget d. 6.-11. august, samt Menneskerettighedserklæringen. Man ved

ikke hvem der har planlagt dette tog, men mener at det var planlagt.²³⁰ En første kortege består af kvinder (mad var under l'Ancien Régime kvindens sag), dernæst følger 15.000 nationalgardister, som La Fayette nødtvungent stiller sig i spidsen for. Om natten trænger masserne ind på slottet. Nogle livvagter dræbes. La Fayette var gået i seng om aftenen, da han troede at alt var roligt. Dronningen må flygte. Næste dag føres kongen som fange til Paris. I optoget bæres hovederne af de dræbte vagter på stager. Kongen er nu folkets fange.

Nationalforsamlingen følger kongen til aris. Jakobinerklubben grundlægges (navn efter et kloster hvor møderne holdtes). Kontingentet var højt. Der mødtes notabiliteter af mere radikal holdning og diskuterede lovforslag før møderne i Nationalforsamlingen. Klubben udvikler sig og bliver et sæde hvor vigtige magtkampe udspilles, og senere under den begyndende terror et udvælgelses- og kontrolorgan. Denne funktion kan den varetage på grund af de flere tusind filialer fordelt over hele Frankrig.²³¹

12. oktober: Ludvig XVI skriver til den spanske konge at han giver sit samtykke under tvang. Hoffets dobbeltspil begynder så småt.

22. oktober: Nationalforsamlingen indfører skellet imellem passive og aktive borgere. For at stemme skal man betale en skat, der veksler fra egn til egn (alm. (mandlig) valgret indføres i 1793-forfatningen, men den træder aldrig i kraft).

21. oktober: de oprørske belgiere erklærer landet uafhængigt (af den østrigske kejser).

2. november: kirkegodset nationaliseres (568 stemmer mod 348) til dækning af statens gæld. Da alt godset ikke kan sælges straks, udstedes lidt senere nogle gældsbeviser (assignater) med sikkerhed i kirkegodset. Disse assignater bliver snart påtvungne som officiel valuta. De devalueres efterhånden, da der udstedes for mange, og skaber mulighed for megen spekulation. Senere forsøges der skaffet

dækning ved nationalisering af bl.a. belgisk, tysk og italiensk kirkegods. Staten overtager fattigvæsen, hospitaler og aflønning af præsterne (der i første omgang får en lønforbedring fra ca. 750 til 1200 livres).

4. november: Det engelske Revolutions-selskab (navnet fra 1688) sender en hilsen til Nationalforsamlingen.²³²

7. november. Nationalforsamlingen beslutter at ministre ikke kan vælges blandt de deputerede. Dette forhindrer at der dannes en stab af trænedede parlamentarikere og styrker desuden Nationalforsamlingens magt over for den udøvende magt.

12. november: der skabes 40.000 kommuneråd (endnu idag er der 32.000).

30. november: Corsica beslutter ved afstemning at det vil indlemmes i Frankrig. Begyndelsen til princippet folkenes selvbestemmelsesret, der senere bliver et stort problem.

1. december: flåden gør oprør i Toulon. Admiralen fængsles: han havde ladet skyde på mytteristerne (disciplinkrise i hær og flåde).

9. december: opdeling af Frankrig i departementer (næsten svarende til de nuværende).

1790

13. februar 1790. Nationalforsamlingen beslutter at munke- og nonneordener skal ophæves. Medlemmerne kan dog leve videre i klostrene.

23. februar: Nationalforsamlingen beslutter at præsterne skal oplæse love og dekretter ved prædikenen (som før 1789!). De får også lov til at kommentere dem.

8. marts: Nationalforsamlingen giver de hvide i kolonierne ret til at ophæve eller bevare slaveriet, som de ønsker det.

18. marts: de belgiske demokrater bliver besejret af de konservative.

april: Cordeliers-klubben grundlægges. Kontingent 2 sous (billigt). Til venstre for Jakobinerklubben. Ledende skikkelser Danton og Marat, og senere Hébert ('venstreafviger', henrettet med tilhængere i

marts 1794). Kontrollerer sektionerne og Pariser-kommunen. Ingen revolutionære dage uden denne klubs medvirken.

18.-20. april: antiprotestantiske tumulter i Toulouse og Nîmes. Mange protestanter var blevet valgt til vigtige hverv. (Uroen fortsætter i de kommende måneder).

19. juni: Nationalforsamlingen beslutter at ophæve den arvelige adel, ridderordener og våbenskjold (Necker er imod).

12. juli: Nationalforsamlingen vedtager Kirkens borgerlige Forfatning (constitution civile du clergé). Denne indbefatter en bisp pr. departement (før var der en bisp per stift, og der var flere stifter end departementer), samt valg af bisper og præster hvori også ikke-katolikker deltager (jf. valg til danske menighedsråd). De gejstlige bliver således funktionærer der skal aflægge troskabsed til folket, til kongen og til loven. Gejstligheden spørger efter pavens samtykke, men denne nægter. Kun 7 bisper og ca. halvdelen af præsterne aflægger eden. Dette, samt nationaliseringen af kirkegodset, driver mange præster (der før havde været Revolutionen gunstigt stemte) over i den modrevolutionære lejr. Skisma også i kirken hvor de edsvorne præster (les jureurs) står i modsætning til de ubeedigede (les réfractaires, de afvisende).

14. juli: Federationsfesten. Det var nationalgarderne i forskellige byer der var begyndt at sammenslutte sig. La Fayette, nationalgardens general, modtager kongens ed til folket og lovene. Talleyrand, den senere store diplomat, celebrerer messen (mon han kunne lade være med at trække på smilebåndet, spørger modrevolutionære).

25. juli: royalistisk opstand i Lyon.

26. juli: Marat kræver henrettelse af 5-600 aristokrater for at redde Revolutionen.

18. august: en emigranthær samles i Jalès (l'Ardèche) ledet af kongens bror, greven af Artois (allerede efter Bastillens fald var de adelige begyndt at emigrere). Opløst 27.2.91.

General Bouillé undertrykker blodigt et soldatermytteri i Nancy. Blandt

aristokraterne tager han sig ud som den stærke mand der kan standse Revolutionen (et fast ønske for de skiftende (relativt) konservative indtil 1799). Demonstrationer da det rygtes i Paris.

28. oktober: i Elsaß (Alsace) gør de tyske fyrster krav på deres (ophævede) feudalrettigheder. I en tale i Nationalforsamlingen af Merlin de Douai hævdes folkenes selvbestemmelsesret påny (dette må være problematisk for siddende regeringer).

november: Edmund Burke udgiver sine *Reflections on the Revolution in France*²³³. Forkastelse af en revolution der i fornuftens navn vil rasere alt og bygge nyt op til fordel for trofasthed over for *traditioner* og forsigtige ændringer. I 1791 forsvares Revolutionen af blandt andre Thomas Paine i *Rights of Man*.

22. november: folkepartiet og de konservative i Belgien kan ikke enes. Den østrigske hær benytter lejligheden til at besætte landet. Enkelte klubber i Liege-egnen kræver indlemmelse i Frankrig (uden resultat).

6. december: Kongen godkender gejstlighedens borgerlige forfatning og beordrer de gejstlige til at aflægge eden.

1791

19. februar: Kongens tanter vil emigrere. De bliver standset, men så ladt fri. Dette giver anledning til debat i Nationalforsamlingen om den personlige frihed.

2. marts: laugene ophæves (erhvervsfrihed i liberalismens ånd. Denne kommer ikke til at gælde for kolonierne, der stadig er bundne til kun at handle med moderlandet).

3. marts: Nationalforsamlingen beslutter at kirkernes sølvtøj skal omsmeltes.

10. marts: paven fordømmer Kirkens borgerlige forfatning og menneskerettighedserklæringen. Da det erfares i Frankrig en måned senere, trækker en del af de edssvorne præster deres ed tilbage. Skismaet skærpes.

15. marts: de diplomatiske forbindelser med pavestolen afbrydes.

2. april: Mirabeaus pludselige død. Dette

ændrer sikkert politikken (han samarbejdede med hoffet). Hans lig føres til Panthéon, der således indvies med samme funktion som Lenin-mausoleet (omdøbt fra Sainte-Geneviève, en kirke der endnu ikke var indviet).

18. april: Kongen forhindres af nationalgardister og massen i at holde påske i Saint-Cloud (som han plejede).²³⁴

april: I England forlader Burke Fox' parti (whigpartiet).

3. maj: Polen får en forfatning efter fransk mønster, i praksis dog forbeholdt adelen (bønderne forbliver livegne).

7.-15. maj: debat om slaveri og farvede. Ender med kompromis: slaveriet består. Frie farvede af frie forældre kan vælges til underordnede forsamlinger, men ikke til Nationalforsamlingen.

16. maj: Nationalforsamlingen vedtager at ingen af dens medlemmer kan genvælges ved næste valg til Den lovgivende forsamling. Forslagets stiller er Robespierre der vil af med La Fayette, samt "triumviratet" Lameth, Barnave, Duport. Denne vedtagelse fjerner muligheden for at oparbejde en gruppe erfarne parlamentarikere.

18. maj: der udstedes for 600 mill. assignater. Disse papirpenges inflation er allerede godt igang.

26. maj: Louvre grundlægges som nationalmuseum.

30. maj: Robespierre foreslår ophævelse af dødsstraffen (kun få stemmer for).

14. juni: Le Chapelier-loven forbyder arbejdersammenslutninger og dermed strejker (der jo er kollektive). Arbejderen står nu alene over for arbejdsgiveren (igen liberalisme, jf. ophævelsen af laugene).

15. juni: greven af Artois (den senere Karl IX) tager fra Torino til Coblenz, der bliver hovedkvarter for emigranthæren.

20 juni: Kongens mislykkede flugtforsøg. Han ville slutte sig til general Bouillé, men standses i Varennes. Føres tilbage til Paris. Nationalforsamlingen redder ham med den fiktion af han skulle være blevet bortført. Kongens bror, greven af Provence, den

senere Ludvig XVIII lykkes det at flygte.

juni-juli: petitioner for indførelse af en republik; blandt forslagsstillerne Condorcet.

3. juli: Nationalforsamlingen beslutter at danne bataljoner med 26.000 frivillige (følges senere op med flere).

9. juli: Nationalforsamlingen påbyder emigranterne at vende hjem inden to måneder.

16. juli: Jakobinerklubben spaltes på spørgsmålet om republik. De fleste medlemmer danner en ny moderat klub "Les Feuillants" (opkaldt efter et andet kloster). Men i de næste måneder lykkes det den gamle klub at vinde de fleste provinsfilialer med enighedspropaganda (skønt disse først nærmest tog parti for Les Feuillants). Samtidig lanceres nu en kampagne for alm. valgret.

17. juli: krigstilstand. La Fayette lader nationalgarden skyde på mængden på Marsmarken. Årsagen er at Cordeliers-klubbens petition for republik blev støttet med demonstrationer.

25. juli: flere europæiske magter begynder at forhandle om en kongres imod Revolutionen.

22. august: stort slaveoprør på San Domingo (Haiti). Øen befries af bl.a. Toussaint-Louverture og undertvinges først af Napoleon. Spiller stor rolle i de tidligere koloniers mytologi.²³⁵

27. august: Pilnitz-erklæringen. Tilstede greven af Artois og Kurfyrsten af Saxen, samt Kejseren af Østrig, Leopold II, og kongen af Preussen, Friedrich-Wilhelm II, der erklærer at "ville sætte kongen af Frankrig i stand til at befæste monarkiet". Erklæringen er vag, men vækker frygt i Frankrig.

13. september: Kongen accepterer 1791-forfatningen med menneskerettighedserklæringen som præambel: Valgret er betinget af skattebetaling. Ca. 70% af Frankrigs mandlige befolkning over 25 år har valgret. Valg holdes i to omgange. I første omgang vælges ca. 50.000 valgmænd (blandt de rigeste aktive borgere) der så vælger de deputerede. De

deputerede repræsenterer hele folket (almenviljen), ikke dem der har valgt dem. Også valgmetoden afskærer forbindelsen til primærvælgerne.

Samme dag godtager Nationalforsamlingen en anmodning fra Avignon om at forenes med Frankrig.

27.sept. Ethvert menneske der lever i Frankrig erklæres frit, men slaveriet opretholdes i kolonierne. Alle jøder får borgerret, også i Øst (Elsaß) hvor de fleste, ca. 600.000, boede. Jøder i det indre af landet havde fået den tidligere).

30. september: Sidste møde i Nationalforsamlingen. Den kan se tilbage på et stort arbejde (bl.a. også reorganisering af rets- og skattevæsen).

Den lovgivende forsamling

oktober 1791 - september 1792

1. oktober: Den lovgivende forsamling (L'Assemblée législative) træder sammen. 264 er medlemmer af foliantinerklubben (les feuillants), 136 af jakobinerklubben, og 345 er ikke i klub.

20 oktober: Brissot, girondiner, indleder sin krigspropaganda imod de magter der støtter emigranterne.

Girondinerpartiet er opkaldt efter la Gironde ved Bordeaux, skønt ikke alle tilhængere var derfra. De kaldes også 'brissotins' eller 'rolandistes' (efter lederne Brissot og Roland). Gruppen udskiller sig imod på den ene side Kongens ministre og på den anden side (senere) "Bjerget" (jf. nedenfor) og jakobinerklubben (som girondinerne forlader eller udelukkes fra).

5.-6. oktober: Den lovgivende forsamling vedtager at afskaffe tiltaleformlen "Majestæt" og "Sire" til Kongen, men ophæver så afskaffelsen.

11. november: Kongen nedlægger veto imod dekret af 31. oktober og 9. november der tvinger emigranter, deriblandt hans bror, greven af Provence, til at vende hjem, hvis de vil undgå konfiskation og dødsdom in absentia (greven dog fortabelse af arverettigheder), men Kongen opfordrer dem dog til at

vende hjem.

12. december: Robespierres første tale imod krigen. Han frygter modrevolutionen hvis krigen tabes, og sejrriige generalers modrevolutionære tiltag hvis den vindes.

1792

5. januar 1792: Barnave trækker sig tilbage og skriver *Introduction à la Révolution française*²³⁶ der analyserer de økonomiske og sociale grunde til Revolutionen.

.31. januar: assignaterne er sunket til ca. 64% af pålydende. (Ny sikkerhed kan vindes i emigranternes gods eller andre landes kirkegods).

9: februar: emigranternes gods konfiskeres.

1. marts: Kejser Leopold II af Østrig, Marie Antoinettes bror, dør. Var oplyst konge. Det er hans efterfølger Frans II ikke. Han er modstander af Revolutionen.

16. marts: Gustav III af Sverige myrdes. Indædt modstander af Revolutionen.

9.-10. marts: Kongen afskediger krigsminister Narbonne. Hele ministeriet træder tilbage efter at være blevet anklaget i Den lovgivende forsamling for ikke at have orienteret om koalitionen imellem Prøjsen og Østrig (traktat af 16. februar).

25. marts: ultimatum til Frans II der er fulgt efter Leopold II på Østrigs trone. Jf. ang. dette og det følgende kapitlet *Krig*.

15. april: Fængslede soldater der året før havde gjort mytteri i Nancy frigives og fejres i Paris.

Krig

20. april: krigserklæring til "Kongen af Ungarn og Bøhmen" (Frans II). Formuleringen bestræber sig på at holde de tyske stater udenfor.

Ludvig XVI accepterer gerne. Håber på de allieredes sejr. Krigen kommer, med enkelte korte afbrydelser, til at vare mere end 23 år, indtil Napoleons definitive fald d. 22. juni 1815. Som (næsten) eneste land holder Danmark sig udenfor indtil 1807 (englændernes angreb på København og Napoleons næsten samtidige ultimatum om at træde ind på Frankrigs side).

25. april: Rouget de Lisles 'Marseillaise' synges i Strasbourg. Navnet skyldes at den

senere, før Kongens fald, blev sunget af de meget republikanske nationalgardister fra Marseille.

29. april: de franske tropper der dagen før var gået ind i Belgien trækker sig tilbage i uorden. Generalen dræbes af tropperne, anklaget for forræderi. Stort kaos hersker, bl.a. på grund af modsætninger imellem gamle tropper og de nye frivillige. Invasionstruslen hviler de næste 5 måneder over Frankrig.

8. maj: Royal Allemand-regimentet går over til fjenden (andre regimenter følger i de næste uger).

27. maj: Den lovgivende forsamling beslutter at de ubeedigede præster skal deporteres.

29. maj: Den lovgivende forsamling opløser Kongens garde, der anses for antirevolutionær (6.000 mand).

8. juni: Den lovgivende forsamling indkalder 20.000 federerede (nationalgardister fra departementerne) der skal vogte Paris (andre trænedede tropper til fronten).

11. juni: kongeligt veto imod dekretterne af 27. maj og 8. juni.

12. juni: Kongen afskediger ministrene Roland, Servan og Clavière (Roland er gået imod vetoet).

20. juni: en oprørskomiteé oprettes. Mængden trænger ind på Tuilerierne og presser Kongen til at ophæve sit veto og afskedige de nye ministre. Han nægter, men drikker folkets skål og bærer den røde hue (trængt op i en vinduesåbning).

21. juni: monarkistisk petition der kræver at demonstranterne fra dagen før retsforfølges får 20.000 underskrifter.

28. juni: La Fayette kræver at demonstranterne og især jakobinerne retsforfølges.

29. juni: Det lykkes ikke La Fayette at tage magten. Lejligheden var en revy over Nationalgarden, men Pétion, Paris' borgmester, aflyser revyen. Dagen efter drager La Fayette til sin hær.

1. juli: Den lovgivende forsamling beslutter at alle offentlige organer skal holde

offentlige møder (direkte demokrati, jf. RUC før og nu).

2. juli: Den lovgivende forsamling omgår det kongelige veto ved at indkalde de federerede til festen den 14. juli.

11. juli: De fjendtlige hære nærmer sig. Den lovgivende forsamling erklærer fædrelandet i fare. Mange frivillige indskriver sig i hæren.

15. juli: Der indkommer i de følgende dage flere anmodninger om at afsætte Kongen (Robespierre d. 29. juli, 47 af 48 parisersektioner d. 9. august).

15. juli: Den lovgivende Forsamling fjerner linietropperne (de normale) fra Paris.

28. juli: Brunswicks manifest bliver kendt i Paris. Brunswick, den øverstkommanderende over de allierede styrker, truer Paris med hævn, hvis det ikke underkaster sig Kongen. Det udløser frygt og vrede og er medvirkende årsag til Kongens fald og den første terror.

30. juli: en oprørskomiteé dannes.

august: Girondinerne forsøger en tilnærmelse til Kongen (efter at have deltaget i organiseringen af d. 20 juni-dagen!).

9.-10. juli: Paris' sektioner er i forvejen blevet overtaget af de passive borgere (dem uden stemmeret), der repræsenterer sektionerne, mødes på rådhuset, danner en oprørskommune og forjager det gamle kommuneråd. Nationalgardens kommandant tilkaldes, afsættes (og myrdes) og erstattes af Santerre. Denne åbner vejen til Tuilerierne.

Næste dag angriber to kolonner af småborgere og federerede. Kongen søger tilflugt i Den lovgivende forsamling. Der kæmpes i Tuilerierne, og oprørerne vinder over schweizergarden og adelsmændene. Kongen suspenderes under pres fra sektionerne. Han og hans familie interneres på krav af pariserne i Le Temple.

Republikken

september 1792 - juli 1794.

11. august: en eksekutivkomiteé dannes med stort flertal af girondiner. Danton er

justitsminister. Monarkister og højreorienterede (foliantinere) forlader Den lovgivende Forsamling.

14. august: de emigreredes jord og fælledeerne sælges.

Det mislykkes for La Fayette at drage sine tropper imod Paris.

Præsterne afkræves ny ed på frihed og lighed.

17. august: Pariserkommunen kræver oprettelse af folkedomstol. Den lovgivende Forsamling, der d. 15. har afslået, giver køb.

19. august: den østrisk-prøjsiske fremmarch begynder. Succes, men en vis tøven indtil 20. september (flere byer indtages).

21. august: guillotinen tages i brug.

Pariserkommunen kræver tiltalen 'Monsieur' erstattet med 'citoyen' (vinder frem indtil Robespierres fald), sammen med brug af 'du' i stedet for 'De'. ('du'-formen bruges endnu mindre i Frankrig end i Danmark).

22. august: Første rejsninger i Vendée og Bretagne (endnu ikke borgerkrig).

september: frygten for den fremgangsrigt fjende stiger. Nogle deputerede forslår at forlade Paris. Danton modsætter sig dette. Han bliver forsvarsviljens symbol. 600 'mistænkelige' (begrebet får succes) arresteres af Pariserkommunen. Den lovgivende Forsamling beslutter at opløse denne. Den nægter. Kløften mellem jakobinere og girondinere uddybes. Der går rygter om et komplot (genkommende forestilling) blandt fangerne i fængslet gående ud på at dræbe 'patrioterne'.

2.-5. september: ca. 1300 fanger myrdes, ca. halvdelen af dem der var i fængslerne. Organiseringen må tillægges Pariserkommunen, sejrherrene fra d. 10 august. Intet belæg for overordnet manipulation. Stilen har Ancien-Régime-træk.²³⁷ Marats ansvar er mindre belagt (opfordringer til mord var trivielle i hans blad *L'Ami du peuple*). Den lovgivende Forsamling reagerer ikke, hverken girondinerne, jakobinerne eller Danton.

9. september: første dekret om regle-

mentering af kornhandel og maksimalpriser derpå.

20 september: træfning ved Valmy. Prøjserne trækker sig tilbage. Den franske sejr er mere moralsk end militær. Senere skriver Goethe (der var til stede) at han straks forstod at en ny tidsalder var begyndt.

Sidste møde i Den lovgivende Forsamling. Der indføres skilsmisse og civilt folkeregister.

Nationalkonventet

21. september. "La Convention" (Nationalkonventet) træder sammen. Navnet er lånt fra engelsk og angiver en forsamling med grundlovgivende bemyndigelse og foreløbig beføjelse til at udøve suveræniteten. Valgene var foregået ved almindelig stemmeret, men de havde i praksis udelukket monarkister og foliantinere. I Paris forbød man underskrivere på royalistiske petitioner at deltage. Meget ringe valgdeltagelse.

Sammensætning: næsten 250 af 749 er jurister. Mange er trænede fra lokaladministrationerne. 96 har siddet i Den grundlovgivende forsamling, 189 i Den lovgivende Forsamling. Endnu sidder både girondinere og Bjergets repræsentanter. De nye opdelinger er: girondinerne (ca. 200, de går også under navnene 'brissotins' og 'rolandistes', efter lederne Brissot og Roland). Bjerget ('la montagne') ca. 100 (leder Robespierre, navnet skyldes at de sidder til venstre på de øverste bænke), og flertallet "la plaine", egentlig, sletten, men blandt modstandere oftest kaldet "sumpen". Der foregik systematisk valgmanipulation med udelukkelse af modstandere i Paris.²³⁸ De følger oftest girondinerne når det drejer sig om frihed og ejendomsret, men i pressede situationer, når statens sikkerhed forekommer dem på spil, følger de Bjerget. Hovedfjenden er kont-rarevolutionen.

september og frem: fremgang i krigen. Oprettelse af diverse søsterrepublikker og indlemmelser af vundet territorium (Nizza,

Savoyen, Basel, Rhinlandet, Belgien). På profransk modtagelse følger ofte antifranske demonstrationer.²³⁹

21. september: Kongedømmet erklæres afskaffet. En ny forfatning skal udarbejdes og godkendes ved almindelig valgret.

22. sept: Officielle akter dateres: "1. år af Den franske Republik".

27. september: Danton udtaler at Den franske Republik har udløst en bevægelse der driver alle folk til oprør imod deres konger.

oktober: Danton foreslår enighed, men gironden vil Pariserkommunen til livs. Nationalkonventet afslår at lade Nationalkonventet få en garde af federerede (imod befolkningen); det lykkes at få valgt ny kommune, men flertallet er stadig på sans-culotternes side.²⁴⁰ Sans-culotterne var især det parisiske småborgerskab: håndværkere og handlende. Navnet skyldes at de ikke gik med knæbukser og hvide strømper.

13. november: diskussionen om Kongens proces begynder. Nationalkonventet beslutter at være domstol selv. Tre teser: Ludvig XVI er konge, altså fjende. Derfor kan han ikke dømmes. Ludvig XVI er beskyttet af sin forfatningsmæssige immunitet. Ludvig XVI skal dømmes for eksemplets skyld.

19. november: Nationalkonventet lover hjælp og bistand til alle folk der vil vinde deres selvstændighed. Begyndelsen på interventionspolitik.

20 november: på Tuilerierne opdages der et jernskab med dokumenter der afslører at Ludvig XVI har samarbejdet med fremmede magter imod Frankrigs officielle politik, altså (i ny begrebsforståelse) forræderi.

27. November: Savoyen tilknyttes Frankrig (efter anmodning).

6. december: Marat får gennemført at alle afstemninger under Ludvig XVI's proces skal foregå åbent ved navneopråb (dette får sikkert dødsdommen tilfølgende. Endnu et eksempel på direkte demokrati).

27 december: det foreslås at lade folket

dømme Ludvig XVI, men dette afvises d. 4. januar.

1793

12. januar 1793: demonstrationer for Kongen i anledning af opførelsen af Layas *L'Ami des lois*.²⁴¹

16.-17. januar: Kongen erklæres skyldig med 707 stemmer imod 0. Dødsstraffen vedtages med 361 stemmer imod 360 (heraf 26 for dødsstraf med udsættelse/betinget dødsstraf).

21. januar: Ludvig XVI henrettes. Dette vækker voldsom opsigt og harme i Europa. Vendepunkt for Revolutionens omdømme. Foråret: indædt kamp imellem Gironden og Bjerget. Gironden står svagt på grund af de militære fiaskoer. Desuden skaber Vendée-oprøret en presset atmosfære. Gironden får uønsket støttet af royalister, der bl. a. tager magten i Lyon. De kan derfor propagandistisk beskyldes for at ville 'federere' Frankrig (dvs. opløse staten). Girondinerne, der ønsker at komme presset fra sans-culotterne i sektionerne tillivs, bliver forhadte i Paris, men har stor opbakning i provinsen.

Social uro. Krav om maximum på brød fra sans-culotterne. Disse krav afvises først af et enigt borgerskab (jakobinerne og Gironden). Senere begynder jakobinerne at give indrømmelser: i marts begyndende terrorlovgivning (hos de fattige har komplotteorier altid haft god grobund) og i april-maj sociale indrømmelser (faste brødpriiser, fast kurs på assignaterne og tvangslån hos de rige).

31. januar: Nizza annekteres på forslag af byens lille franske mindretal. Danton taler om Frankrigs naturlige grænser (dvs. anneksion af Belgien, der sker 1. marts; ingen af de to belgiske partier ønsker den. Den sker uden samtykke. Nationalisering af kirkegods, store skatteudskrivninger og troppernes plyndring i de besatte/annekterede områder. Hermed er den selvbestemmelsespolitik der prægede debatterne i efteråret 1792 skrinlagt).

1. februar: Frankrig erklærer England og statholderen over Holland krig. Krigen med

England bliver på langt sigt afgørende. Denne gang synes både girondinerne og Danton at have været imod, medens Robespierre havde opgivet sin forsigtighed fra året før. Stemningen driver måske Nationalkonventet frem. I England havde henrettelsen af Kongen givet anledning til udvisning af den franske repræsentant og hofsorg.

24 februar: Nationalkonventet beslutter at indkalde 300.000 nye soldater. Denne beslutning udløser (og begrundes måske) det egentlige Vendée-oprør og andre rejsninger. I foråret har oprørerne held med sig. Republikkens hære lider nederlag, eller det lykkes dem kun at standse oprørerne og forsvare visse større byer (Nantes, Granville).

25.-26. februar: parisiske kvinder plyndrer urtekræmmernes butikker. Opstanden nedkæmpes af Nationalgarden. I Pariserkommunen forsvares oprørerne af Varlet og Jacques Roux (en 'enragé').

Marts: de franske hære lider nederlag.

11. marts: Revolutionsdomstol oprettes til at dømme "mistænkelige".

23. marts: Overvågningskomiteer i alle kommuner oprettes.

april: assignaterne er nu nede på 47% af pålydende.

1. april: Danton angribes af girondinerne for sine forbindelser med forræderen Dumouriez. Han der gik ind for national forsoning går derfor over til jakobinerne.

3. april: Robespierre kræver alle Dumouriez' medskyldige sat under anklage, herunder Brissot.

4. april: General Dumouriez' begår åbent forræderi. Han prøver efter nederlag at vende sine tropper (nordhæren i Belgien og Holland) mod Nationalkonventet i Paris (jf La Fayette året før). Dumouriez går over til østrigerne.

5. april: fra jakobinerklubben udsender Marat et cirkulære der opfordrer alle provinsfilialer til at kræve tilbagekaldelse af de deputerede der havde villet redde Ludvig XVI ved at foreslå appel til folket. D.13. får Gironden sat Marat under anklage

for dette cirkulære, men han frifindes d. 24. og genindtager med triumf sin plads i Nationalkonventet.

6. april: Et Velfærdsudvalg (*le comité de salut public*) oprettes. Den overtager efterhånden den faktiske ledelse. Det er domineret af 'Sletten', centrister.

9. april: Nationalkonventet udpeger repræsentanter ved hærene med ubegrænsede beføjelser (af mistillid til generalerne. jf. de sovjetiske folkekommissærer).

29. maj: opstand i Lyon mod Bjerget og arrestation af jakobinere. I Marseille oprettes en antijakobinsk komite.

12. maj: Nationalkonventet opretter på forslag af girondinerne en komité på 12 medlemmer der skal undersøge Pariserkommunens forhold. Denne komité nedlægges, genoprettes og nedlægges endeligt d. 31. maj.

31. maj-2. juni: Girondinerne udelukkes af Nationalkonventet. Efter en mislykket aktion fra Pariserkommunen, omringes d. 2. maj Nationalkonventet sal (i Tuilerierne). Forsamlingen forsøger at komme ud, men stillet over for Nationalgardens kanoner, lusker den ind igen og udelukker selv de medlemmer som er blevet udpeget. Robespierre synes til det sidste kun at have ønsket en "moralsk revolution", et moralsk pres, ikke fysisk tvang. Girondinerne sættes i husarrest (mange flygter). Resultatet er et åbent brud med det repræsentative demokrati, med Nationalkonventets selvstændighed. Egentlig opposition i Nationalkonventet finder nu ikke mere sted før efter Robespierres fald.

6. juni: Marseille, Toulouse, Nîmes (+ førhen Lyon) rejser sig imod Nationalkonventet.

9. juni: Vendée-oprørernes storoffensiv begynder. Opstand i Calvados. NB: opstandene her forener sig ikke med Vendée-oprørerne der er kontrarevolutionære. De oprørske områder er desuden skilt fra hinanden af republikanske områder.

13. juni: møde i Caen mellem repræsentanter for de oprørske departementer

(ca. 60).

23. juni: de franske tropper i Mainz kapitulerer. De kan drage til Frankrig, og disse kampvante tropper får senere krigslykken i Vendée til at skifte side.

24 juni: "1793-forfatningen" vedtages og suspenderes straks indtil der er fred. Den indeholder ret til undervisning og arbejde, samt ret til opstand, hvis regeringen krænker folkets rettigheder (her ligger et juridisk problem!). Før vedtagelsen har Robespierre fået afvist forbud imod børsspekulation, hamstring og prisstigning (sans-culotternes og de yderliggåendes sociale forestillinger er traditionelle).

Frafald blandt modstanderne af Nationalkonventet.

13. juli: den royalistiske Charlotte Corday myrder Marat.

1. august: Mainz-garnisonen sendes til Vendée og får ordre til at anvende den brændte jords politik over for oprørerne.

Metersystemet indføres.

Kongegravene åbnes og profaneres i Saint-Denis.

4. august: forfatningen vedtages ved folkeafstemning. 1.810.910 for; 11.610 imod. men 4.300.000, der afholder sig fra at stemme.

10 august: kongedømmets fald fejres. Mange uerstattelige dokumenter brændes.

23. august: ny massemobilisering.

25. august: Det oprørske Marseille indtages.

27. august: Englænderne kaldes til det oprørske Toulon.

30 august: i Nationalkonventet kræves terroren sat på dagsordenen.

5. september: Nationalkonventet invaderes af sans-culotterne. Under pres fra dem vedtages arrestation af mistænkelige, oprettelsen af en parisisk revolutionær hær og tvangslån.

17. september: Loven imod de mistænkelige der skal arresteres. Mistænkelige er bl.a. tilhængere af tyranni og federalisme (læs Gironden), de der ikke har fået et borgerdydscertifikat, funktionærer der er afskedigede eller suspenderede, de tidligere

adelige, emigranternes familie og de ubeedigede præster. Herfra dateres den egentlige terror. NB. Af franskmændene kræves nu positivt samtykke (og ikke blot at afholde sig fra bestemte handlinger).

29. september: maximumpriser på brød, men også på maximum for lønninger.

5. oktober og resten af året. Den republikanske kalender sættes i kraft. Vintermånederne "Nivôse (sidste tredjedel af december-første 2/3 af januar osv.), pluviôse, ventôse", forår: "germinal, floréal, prairial". sommer: "messidor, thermidor, fructidor". efterår: "vendémiaire, brumaire, frimaire". Også ugedagene får nye navne, eller rettere ugerne erstattes af 10-dages perioder (dekader). Der ryger altså en hviledag pr. måned!

Afkristningsbølge, med allegorisk dyrkelse af Fornuftens Gudinde (ikke at forveksle med Det højste Væsen). På kirkegårde skrives: "Døden er en evig søvn". Deisten Robespierre dæmper denne bølge.

10. oktober: Lyon kapitulerer. D. 12. Vedtages ødelæggelse af de riges huse. Byen kaldes Ville-Affranchie (den befriede by). Nationalkonventet erklærer at regeringen vil forblive revolutionær indtil freden.

17. oktober: Krigslykken vender. Første store republikanske sejr i Vendée. Efter en offensiv nord for Loire-floden og flere nederlag ødelægges den sidste Vendée-hær d. 23. december. Partisankrig, "la chouannerie", fortsætter.

30. oktober. De girondinske deputerede dømmes til døden, heriblandt Brissot og Vergniaud.

23. oktober: Dronning Marie-Antoinette dødsdømmes og henrettes.

16. november: massedrukninger af kontrarevolutionære (i pramme hvis bundventiler åbnes) begynder i Nantes.

20. november: Danton der har levet tilbage trukket begynder en kampagne for national forsoning og overbærenhed, "indulgence". (nogle af hans tilhængere er arresterede, indblandet i en finansskandale).

Robespierre støtter sig dog nærmest på Danton indtil midt i januar og fører offensiv imod hebertister og sans-culottes. Robespierre vil redde sit eget flertal (72 deputerede der har protesteret imod den 2. juni er blevet arresteret), han vil standse afkristningen og han vil, muligvis, søge fredsforhandlinger (dette anses for urepublikansk før en endelig sejr).

23. november: Pariserkommunen lukker alle kirker.

4. december: foreløbig organisation af styret. To komiteer: Velfærdskomiteen (Le Comité de salut public) der under sig har hæren og departementerne (der nu kontrolleres kraftigere) og Sikkerhedskomiteen (Le Comité de sûreté générale, oprettet d. 2. oktober) der under sig har revolutionsdomstolen. Efterhånden stilles der færre og færre krav til forsvar og bevisførelse. Dommen bliver døden eller frikendelse.²⁴²

19. december: Toulon indtages.

1794

Årsskiftet: Militær fremgang. Vendée-oprøret er også nedkæmpet.

10 januar: spændingen imellem de milde og ultraerne (under ledelse af Hébert, udgiver af en bramfri og hetzende avis):

17. januar 1794: Helvedeskolonner organiseres i Vendée; de afbrænder landsbyer og afgrøder, dræber voksne og slæber kvinder og børn bort, hvis disse ikke også dræbes. Fransk-fransk folkedrab. Ca. 120.000 ofre. Landskabet i Vendée bærer den dag i dag spor af opgøret.

4. marts: Hebertisterne prøver at få Pariserkommunen med imod Nationalkonventet. Det mislykkes.

13. marts: Hebertisterne arresteres og dødsdømmes (d. 24.). Deres tilhængere rører ikke på sig).

28. marts: Condorcet arresteres og dør i fængsel, rimeligvis af hjertesvigt.

29. marts: 'de forsonlige', deriblandt Danton arresteres. De har ført fredspropaganda, og Robespierre må stå på krigspartiets side, imod folk der spiller

sammen med forrædere. De dødsdømmes d. 6. april. Midt under processen har Saint-Just fået vedtaget at anklagede der angriber retsvæsenet kan fratages taleretten. Danton fratages derfor taleretten og kan ikke forsvare sig sig. Status: nu har jakobinerne, Robespierre og Saint-Just gjort rent bord til venstre og til "højre". Folket er blevet passivt. Det er gået hjem, som Michelet siger.

7. maj: På Robespierres forslag vedtager Nationalkonventet at det franske folk anerkender "Det højeste Væsens" eksistens.

12. maj: I England arresteres jakobinersympatisører.

20 maj: de franske hære befrier Savoyen.

29. maj: Den franske hær besætter Dinant i Belgien (den militære fremgang fortsætter).

4. juni: Robespierre vælges enstemmigt til præsident for Nationalkonventet.

Abbé Grégoire holder sin rapport om udryddelse af de reaktionære dialekter; hans mål er at gøre fransk til eneste sprog. Hans sprogpolitik følges af de følgende regimer.

10. juni: "Loi de prairial" der forstærker terroren og ophæver de sidste retsgarantier, bl.a.: den anklagede har ikke mere ret til en forsvarer, og retten behøver ikke at høre vidner, hvis der er materielle eller moralske beviser (moraliske: der hviler på overbevisning. Jf kapitlet *Terror*). Robespierre kræver loven vedtaget straks og enstemmigt. Henrettelserne tager herefter fart.

26 juni: Sejr ved Fleurus der fører til at hele Belgien og en del af venstre Rhinbred (gen)indtages. Fædrelandet er nu ikke mere i fare, men terroren forstærkes.

5. juli: Pariserkommunen vedtager nyt maximum for løn. Arbejderne utilfredse med denne forringelse af deres købekraft.

1. juli: Robespierre angribes i Velfærdskomiteen.

12. juni: På krav af Robespierre og Couthon ophæves den sikkerhed for Nationalkonventets medlemmer at Nationalkonventet skulle bifalde deres arrestation, som var blevet vedtaget dagen før.

13 juli: Velfærdskomiteen tilskriver kommissærerne ved hærene at de skal sætte sig i besiddelse af kunstgenstande og genstande der vedrører videnskab i de besatte områder og sende dem til Paris. Hensigt: at gøre Paris til verdens kulturelle hovedstad. Denne politik fortsætter indtil 1814.

26 juli: I dagene forud for den 26. juli forsoningsforsøg ved fællesmøder mellem Sikkerhedskomiteen og Velfærdskomiteen. På dagen: Robespierres sidste tale i Nationalkonventet. Han siger at han vil trække sig tilbage fra Velfærdskomiteen. Voldsom tale hvori han kræver straf over "forræderne" og udrensning i Velfærds- og Sikkerhedskomiteen uden at nævne navne. Mange føler sig truet, og der dannes en alliance mellem deputerede der ellers var politiske modstandere.

27. juli: Nationalkonventet beordrer Robespierre, Saint-Just med flere arresterede. Saint-Just er først blevet frataget ordet i Nationalkonventet. De befries af Pariserkommunen, men Nationalgarden fra de borgerlige kvarterer trænger ind på rådhuset og arresterer dem. Næste dag henrettes de.

Nationalkonventets sidste år.

august 1794 - oktober 1795

August: Frankrig ånder op efter terroren. Snart følger der masseløsladelser fra fængsler. I den følgende tid stiller der sig et problem: Hele Nationalkonventet har stemt for terrorlovene. Hvem skal straffes (eller kastes som offer til opinionen)? Nogle bliver efterhånden stillet for domstol og guillotineret (eller deporteret).

De fattige fratages den beskyttelse som priskontrollen var.

De rige (deriblandt en ny klasse af rige ved spekulationer i leverancer til hæren, assignater mm.) fremviser deres luksus. Der danses. Vold imod sans-culottes.

5. okt. Babeuf udgiver *Le Tribun du peuple* hvori han går ind for en slags kommunisme (han var imod terroren).

Sidst i oktober: nye militære sejre.

december: amnesti til Vendeanere og Chouans der nedlægger våbnene. Endelig fred d. 9. februar. De overlevende girondinere får atter plads i Nationalkonventet.

1795

8. februar 1795: Marat fjernes fra Panthéon (jf Lenin-mausolæet).

14. februar: Hvid terror (mod jakobinerne) i Lyon.

1. april: sans-culotte-opstand.

5. april: fred med Prøjsen. Hele Nordtyskland er nu neutralt. Venstre Rhinbred (derunder Holland) overlades til Frankrig, dog med forbehold over for endelig fredstraktat.

20. maj: sans-culottes sidste opstand. De trænger ind i Nationalkonventet under råbene: Brød og 1793-forfatningen. En deputeret dræbes og hans hoved sættes på en stage. For første gang undertrykkes en opstand af de regulære tropper. Det parisiske småfolk forholder sig nu i ro indtil 1830.

22. august: Ny forfatning. Kun skatteydere har stemmeret. Tokammersystem. Mindst 2/3 af de nye medlemmer skal vælges blandt Nationalkonventets medlemmer. Staten ledes af et direktorium.

23. september: Denne forfatning vedtages med 1.057.390 stemmer imod 49.978, men mere end 5 mill. stemmer ikke. Dekretet om de 2/3 vedtages med kun 205.498 imod 107.794. Folk er trætte af de gamle "terrorister" (selvom flere af de mest markante er guillotinerede eller deporterede).

5 oktober: første royalistiske opstand imod dekretet. Nationalkonventet lader opstanden nedkæmpe af hæren. Bonaparte er den mest aktive general. Ca. 300 falder for hans kanonskud.

21. oktober: Valgsejr for højre, men dekretet om 2/3 virker (94 vælges af de gamle medlemmer og ikke af vælgerne).

Det første Direktoratium

november 1795 - november 1799

1795: de første 5 direktører har alle stemt for Ludvig XVI's død (Barras, La Réveillère-Lépeaux, Reubell, Letourneur, Sieyès (der erstattes med Carnot).

16. november: Babeuf grundlægger Club du Panthéon, socialistisk. Den fortsætter efter at Babeuf har måttet gå under jorden. Buonarroti (italiensk socialist, betydningsfuld i carbonaro-bevægelsen i næste århundrede) deltager.

1796

21 januar: Dagen for Ludvig XVI's henrettelse fejres. Symbolik der opretholder kontinuiteten.

19. februar: udstedelsen af assignater standses. De er helt i bund.

31. marts: Bonaparte indleder sit italienske felttog. Han lover sin sultne hær ære og bytte (jf. kapitlet: *Krig og erobring*). I de næste år undertvinges Norditalien i et felttog hvor Bonaparte plejer sit image i Frankrig ved skillingstryk med skildringer og farverige afbildninger af vigtige (iscenesatte) episoder fra felttoget. Hans legende er allerede nu under udarbejdelse. Jeg springer felttoget over. Det hører (eller hørte?) med til franske skolebørns nationalmytologi. Kunstskatte føres til Frankrig. Store skatter udskrives. Bonaparte støtter sig snart på venstreorienterede (jakobinere), snart (og helst, som han senere skulle gøre det i Frankrig) på notabiliteter af mere traditionel holdning. Antifranske rejsninger er ikke sjældne.

18. april: Stor royalistisk valgfremgang.

10. maj. De sammensvorne babouvister arresteres. Babeuf henrettes den 26. maj 1797.

10 december: Bonaparte modtages i triumf af Direktoratet.

19. december: Indledte forhandlinger med England afbrydes: England havde krævet rømning af Holland, Frankrig afslår.

1797

8. august: Den bataviske republik (Holland) forkaster ved afstemning et forfatningsforslag.

4. september: Nyt royalistisk par-

lamentarisk fremstød nedkæmpes ved kup med militær støtte. De royalistiske deputerede udrenses.

5. september: Antiroyalistiske love. Genoptagelse af antikirkelig politik.

17. oktober: freden i Campo-Formio (allerede tidligere forberedt). Østrig får Venedig

der nedlægges som stat og dets besiddelser indtil Adige (Etsch), Frankrig får Belgien, Venstre Rhinbred, de joniske øer, og de franske lydstaten (den cisalpinske republik mm.) bevares)

1798

11. februar: den franske hær marcherer ind i Rom. Senere oprør i hæren og vild forvirring.

11. maj 1798: 106 jakobinske deputeredes valg forkastes (kaldes undertiden også et statskup).

19. maj: Bonaparte drager til Ægypten.

14. juli: irsk oprør mod England nedkæmpes. 30-40.000 ofre. Det var begyndt fordi irlænderne troede at Bonaparte var på vej til Irland, og ikke til Ægypten.

1. august. Bonaparte er marcheret til Aleksandria, som han har taget. Nelson ødelægger den franske flåde ved Abukir. Den franske ekspeditionshær er fanget i Ægypten.

12. oktober: belgisk bondeoprør.

6. december: Kong Carlo Emanuele forjages fra Piemonte.

1799

23. januar: Napoli besættes. Kortvarig republik, derefter undertrykker Kongen blodigt de fåtallige napolitanske jakobinere; han støttes af et bonde- og folkeoprør.

8. februar: Piemonte indlemmes ved folkeafstemning i Frankrig. Men 'patrioterne' er imod. Disses oprør undertvinges senere. Tanken om Italiens enhed er begyndt at spire.

2. marts: Direktoriet ruster imod Østrig, der dog endnu ikke har tilsluttet sig den 2. koalition imod Frankrig mellem England, Rusland, Tyrkiet og kongen af Napoli.

Krigserklæring den 12.

marts-april: Bonaparte har vanskeligheder i Palæstina (pest i hæren). Franskmandene lider nederlag i Italien, der går tabt.

18. juni: jakobinerne har flertal i rådene. De vil gøre op med den moderate fløj (pga. nederlag og manglende støtte til italienske jakobinere). De tvinger med troppebevægelser to moderate direktører til at nedlægge hvervet.

juni: i Italien massakrer (Toscana) og dødsstraffe (Napoli, fremtvunget af Nelson) på italienske jakobinere.

23. august: Bonaparte forlader sin hær. Det lykkes ham at komme til Frankrig på en fregat.

september: fransk sejr i Schweiz.

9. november (18. brumaire). Bonapartes statskup. Det følges af flere. Kejser i 1804. Frankrig organiseres autokratisk. Folkerepræsentationen indskrænkes fortløbende. Pressefriheden undertrykkes. Staten gennemorganiseres. Krigen fortsættes.

NOTER

1. PUF, Paris 1951. Jeg citerer 1968-udgaven s. 94. Teksten er revideret af Albert Soboul. Oversættelsen er min.
2. Royalistisk bl.a. Pierre Gaxotte: *Louis XV*. Fayard/ Livre de poche, Paris 1933 (1961). L. Laugier: *Un ministre réformateur sous Louis XV: Le Triumvirat*. Introduction de P. Gaxotte. Paris 1975; eftermarxistisk bl.a.
Denis Richet: *La France moderne. L'Esprit des institutions*. Champs, Flammarion, Paris 1973. Richet omtaler Calonnes ministerperiode (1783-1787) som "autoritær reformisme".
3. Jean-Antoine-Nicolas Caritat de Condorcet: *Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain 1795*. genoptrykt Georg Olms Verlag. Hildesheim New York, og Flammarion Paris 1988.
4. Det er forøvrigt muligt at forestillingen om den 'absolutte' kongemagt er gået over i (fransk) teori om demokrati: folket bliver i sin magt ubundet af vane og partikularismer. Det kan derfor fare frem - imod sig selv! - med samme voldsomhed som den enevældige monark. Rousseaus *Du Contrat social* (Om Samfundspagten 1762) skelner således imellem borgeren (citoyen) og undersåtten (egentlig den der er sat under, sujet, subjectus). Det autoritære findes midt i det franske demokratiideal. Heroverfor er Burkes betoning af vanen, af skik og brug karakteristisk for engelsk demokratisk tradition, og det helt ud over værkets konservative ånd - eller den konservative brug man har gjort af det. En anden interessant parallel imellem enevælde-teori og 'absolut demokrati', altså det franske, er magtens, suverænitets udelelighed. Kongens magt må ingen usurpere, står der i den danske kongelov. Og majestæten er forpligtet på egenhændig underskrift af love og forordninger. Også begrundelserne for at give Den franske konge (udsættende) vetoret i 1789 er interessante. De spiller bl.a. på at han jo kan repræsentere folkeviljen (en og udelelig) over for parlamentet, folkets repræsentanter!
5. Roger Muchembled: *L'Invention de l'homme moderne*. Fayard, Paris 1988.
6. Således Michel de Montaigne i essayet "Des Coches", *Essais* III,6.
7. Cf. *Discours de la méthode* (1636) kap. 2.
8. Tidens videnssokkel eller episteme (dvs. fælles erkendelsesgrundlag) er beskrevet af Michel Foucault i *Les Mots et les choses*, Gallimard, Paris 1966 og andre værker.
9. Jf. Denis Diderot: *Mémoires pour Catherine II*, ed. P. Vernière, Garnier, Paris. 1966, s. 21.
10. Daniel Roche: *Les Républicains des lettres*. Fayard, Paris 1988.
11. G.F. Grendler: *Critics of the Italian world 1530-1560*. A.F. Doni, Nicolò Franco & Ortensio Lando. Madison/I 1969.
12. jf. Daniel Roche: *Les Républicains ...*
13. Vi kan her se bort fra Rusland der kun langsomt træder ind på den europæiske scene, og som kulturelt helt er domineret af fransk og tysk kultur (Oplysningsfolk som Lomonossov m. fl.).

14. Paul Hazard: *La Crise de la conscience européenne 1680-1715*. Fayard, Paris 1961.
15. Med Hegel genindføres sæders og skikkes betydning.
16. Jf. *Enquiry concerning Human Understanding* og *On the Standard of Taste*. Jeg har omtalt Humes æstetik i "L'Evaluation littéraire". *Communications relatives aux groupes de travail*)». 9e Congrès des Romanistes scandinaves. Publications du Département des Langues Romanes 5. Université de Helsinki 1985 pp. 117-128.
17. Cf. Diderot: "Réfutation suivie de l'ouvrage d'Helvétius intitulé *L'Homme*." i Denis Diderot: *Oeuvres complètes 33 vol.* ed. H. Diekmann, J. Proust, J. Varloot, R. Mauzi . CNRS, Hermann 1975ff. Væsentlige uddrag i: *Oeuvres philosophiques* ed. P. Vernière. Garnier, Paris 1956.
18. Jf. artiklen "Egalité" i *Dictionnaire Philosophique* ed. J. Benda & R. Naves. Garnier, Paris 1961. Hos Rousseau får ræsonnementet en tand til. Slaveriet berøves enhver begrundelse, og slaven gør vel i at underkaste sig -indtil han kan gøre oprør eller flygte cf. *Du Contrat Social* I,IV.
19. Alexis Tocqueville: *L'Ancien Régime et la Révolution*, 2 vol.. Gallimard, Paris 1952-53 og 1964 (éd.revue) & billigudgave: Préface de Françoise Mélonio. GF-Flammarion, Paris 1988.
20. William Doyle: *Origins of the French Revolution*. Oxford University Pres, 1980, 1988, fransk oversættelse: *Des Origines de la Révolution Française*. Calmann-Lévy, Paris (oktober) 1988.
21. F. Crouzet: "Angleterre et France au XVIIIe siècle. Essai d'analyse comparée de deux croissances économiques". *Annales E.S.C.* mars-avril, p. 254-291. 1966 og *De la Supériorité de l'Angleterre sur la France*. Perrin 1985.
22. *England in the Eighteenth Century*. The Pelican history of England. Harmondsworth 1986 (1950).
23. Doyle s.33, fr.ov. s.52.
24. jf. Plumb s.209f.
25. J.C. Toutain: "Le Produit de l'agriculture française de 1700 à 1958". *Cahiers de l'Institut de Science économique appliquée* 1961.
26. Michel Morineau: *Les Faux-Semblants d'un démarrage économique. Agriculture et démographie en France au XVIIIe siècle.. Cahiers des Annales* 30 1970.
27. Roger Price: *The Economic Modernization of France (1730-1780)*. London 1975.
28. E. Labrousse: *La Crise de l'économie française à la fin de l'Ancien Régime*. Paris 1943. E. Labrousse: "How Revolutions are born". in Crouzet, F., Chalonier, W.H. & Stern, W.M.: *Essays in European Economic History 1789-1914*. p.9, 1948, 1969.
29. Georges Lefebvre: *Quatre-vingt-neuf*. Paris 1939 .

30. Doyle s.180, fr. ov. s.235s.
31. Plumb s.26.
32. Plumb s.81.
33. jf. Doyle, s. 181, fr. ov. s. 237, samt O. Hufton: "Towards an Understanding of the Poor of Eighteenth Century France". in Bosher 1973 1973.
Georges Rudé: *La Foule dans la Révolution française*. Maspero, Paris 1982 (1959).
Engelsk version: *The Crowd in History. A Study of Popular Disturbances in France and England 1730-1848* . New York 1964.
34. Plumb s.26.
35. Doyle s.181, fr. ov. s.236.
36. Plumb s.42ff.
37. forbedres 1768, jf Doyle s.86, fr.ov. s.118.
38. Doyle s. 53ff, fr. ov. s.79ff.
39. Plumb s.85.
40. Doyle s.125ff, fr.ov. s.168ff.
41. Plumb s.86.
42. Plumb s.87.
43. Doyle s.130, fr.ov. s.173
44. Doyle s.130, fr.ov. s.174.
45. Doyle:178 og George Taylor: "Revolutionary and Nonrevolutionary Content in the *Cahiers* of 1789: An Interim Report". *French Historical Studies* VII.479-502 1972.
46. Plumb s.78
47. Plumb s.88.
48. Plumb:91ff.
49. Plumb s.49.
50. Plumb:37.
51. Doyle s.58, fr.ov. s.85.
52. Plumb.86.
53. Plumb s.45.

54. Michel Vovelle: *Piété baroque et Déchristianisation en Provence au XVIIIe siècle*. Seuil, Paris 1978.

J.M. Roberts: "The Origins of a Mythology: Freemasons, Protestants and the French Revolution" *Bull I Hist.R.* XLIV, s.78-97; *The Mythology of the Secret Societies*. 1972; The "The French Origins of the Right" *Transactions of the Royal Historical Society* XXIII 1973, s.27-53.

M. Agulhon: *Pénitents et Francs-Maçons de l'ancienne Provence*. Paris 1968.

55. François (ed.) Furet: *Livre et société dans la France du XVIIIe siècle* I-II. Paris 1965, 1970. I:18-22.

56. Buddhismen indtager i visse former en særstilling. I Zen-buddhismen ser det ud til at enhver skal lægge læren bag sig på vejen imod en indsigt, en oplevelse der egentlig kun kan opleves. Naturligvis forhindrer det ikke at mange også inden for buddhismen tager patent på, lader sig autorisere af disse oplevelser - og fortæller om dem.

57. Den franske forfatter Alain Robbe-Grillet kritiserer også pornoen, fordi den kræver virkelighedsillusion. Det tillader ham at 'afsløre' den ved at iscenesætte den urealistisk.

58. Jf. *Esquisse...*

59. I *Le Différend*, Minuit 1984 og *Le Postmodernisme expliqué aux enfants*, Galilée, Paris 1986, oversat: *Postmodernismen forklaret for børn*, 1987. Jf d'Ans: *Le Dire vrai des hommes*, Paris 1978.

60. Det var Jens Høyrup der gjorde mig opmærksom på, hvad det betyder at myter vandrer.

61. trykt i Jacques Truchet: *Théâtre du XVIIIe siècle* bind 1. Pléiade, Paris 1972.

62. Sebastiano Erizzo: *Le Sei Giornate*. ed. Renzo Bragantini. I *Novellieri Italiani*, vol. 35. Salerno editrice, Roma 1977, nouvelle 33.

63. Fiktion henviser ikke direkte til virkeligheden. Dens primære udsagn er derfor hverken sande eller falske, men netop fiktive. Når vi læser fiktion suspenderer vi spørgsmålet om sandt eller falskt. Begrebet 'the willing suspension of disbelief' er skabt af Wayne Booth: *The Rhetoric of fiction*, Chicago 1961. Denne havde allerede Sterne og Diderot rokket ved i hhv. *The Life and Opinions of Tristram Shandy* og i *Jacques le Fataliste*.

64. i Denis Diderot: *Oeuvres*, ed. André Billy. Pléiade, Paris 1951 eller *Oeuvres romanesques* ed. H. Bénac, Garnier, Paris 1959.

65. Jf. Arne Olsen: "Tre kik i perspektivkassen". i Kjølner, Klaus: *Analyser af sprogbrug. Perspektiv*. Borgen 1976.

66. jf. MENNESKEHEDENS FORBEDRING...

67. jf. sidst i dette kapitel.

68. Det er svært at skrive den før oplysningstiden, bortset fra dialektiske historiebetragtninger der kan springe imellem værdier fordi disse er bestemt til at gå op i en højere enhed (Hegel er et godt eksempel).

69. Jeg ville ikke råde nogen til at kaste sig ud i et sådant projekt, men snarere i givet fald at tage udgangspunkt i en person eller begivenhed og så se hvordan vurderingerne veksler, alt efter det anlagte synspunkt.

70. Jf. fx. Abbé Barruel: *Mémoires pour servir à l'histoire du jacobinisme*. ? 1797-1798.

71. Joseph de Maistre: *Considérations sur la France* ed. R. Johannet & F. Vermale. Vrin, Paris 1936 (1797). *Considérations sur la France* ed. Jean-louis Darcel. Slatkine, Genève 1980 (1797). *Du Pape. Les Soirées de Saint-Petersbourg et autres textes (extraits)* ed. E.M.Cioran. Pauvert, Paris 1957.

72. Man kan i Maistre eventuelt se en forløber for Carl Schmitts decisionisme, der udvikledes i Nazityskland.

73. Edmund Burke: *Reflections on the Revolution in France*. Penguin classics, Harmondsworth 1987 (1968). I det følgende støtter jeg mig på Connor Cruise O'Briens indledning.

74. man bør i denne sammenhæng gøre opmærksom på at ordet 'revolution', før den franske, netop betød tilbagevenden (som et himmellegeme i sin bane). Betydningen knyttede sig til det cirkulære historieførløb som man finder udbredt (kulturer og stater fødes og forgår som mennesker). Derfor havde ordet 'revolution' også en bibetydning af 'uimodståelig bevægelse'.

75. jf. J.H. Plumb: *England in the Eighteenth Century*. The Pelican history of England. Harmondsworth 1986 (1950), s.134).

76. jf. sidst i dette kapitel.

77. Mme de Staël: *Des Circonstances actuelles qui peuvent terminer la Révolution et des principes qui doivent fonder la république en France*. Første gang udg. i 1906 og nu: ed. Lucia Omacini, Droz, Genève 1979. *Considérations sur la Révolution française*. udg. posthumt og nu: ed. Jacques Godechot, Tallandier, Paris 1983.

78. Jeg har brugt: *Ecrits et discours politiques*, éd. O. Pozzo di Borgo, 2 vol.. Pauvert, Paris 1964. Udførlig bibliografi i *Dict. Crit.*

79. Prosper de Barante: *Histoire des ducs de Bourgogne de la maison de Valois, 1364-1477*. Paris 1824.

80. Augustin Thierry: *Lettres sur l'histoire de France*. Paris 1820-27. *Dix ans d'études historiques*. Paris 1834.

81. jf TERROR.

82. François Mignet: *Histoire de la Révolution française*. Paris 1824.

83. Jacques-Antoine-Hippolyte, comte de Guizot: *Histoire de la civilisation en Europe*. ed. Pierre Rosanvallon, Pluriel, Paris 1985 (1828). *Histoire de la Révolution d'Angleterre*. Paris 1826.

84. Philippe-Joseph-Benjamin Buchez: *Histoire parlementaire de la Révolution Française*, 40 vol.. Paris 1834-38.

85. Louis Blanc: *Histoire de la Révolution Française*. Librairie du Progrès, Paris 1968 (1847-1862).
86. Jules Michelet: *Histoire de la Révolution Française*. Bouquins, Laffont, Paris. 1979 (1847-1853).
87. jf.s.438.
88. Edgar Quinet: *Philosophie de l'histoire de France*. Paris 1854). *Le Christianisme et la Révolution française*. réed Patrice Vermeren, Fayard, Paris 1984 (1845). *La Révolution*, ed. Claude Lefort. Belin 1987.
89. François Furet har udgivet de vigtigste tekster og kommenteret dem i: *Marx et la Révolution française*, suivi de textes de Karl Marx, réunis, présentés et traduits par Lucien Calvié. Flammarion, Paris 1986.
90. Karl Marx: *Die Heilige Familie oder Kritik der kritischen Kritik. Gegen Bruno Bauer und Konsorten* . *Marx-Engels Werke* vol. 2. 1972 (1844).
91. Karl Marx: *Die Deutsche Ideologie*. *Marx-Engels Werke* vol. 3. 1973 (1845-1846).
92. Karl Marx: *Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte*. *Marx-Engels Werke* vol. 8 1975 (1852). *Der Bürgerkrieg in Frankreich*. *Marx-Engels Werke* vol. 17 1973 (1845-1846).
93. Jean Jaurès: *Histoire socialiste de la Révolution Française*.. Préf. d'E. Labrousse. Ed. Sociales, Paris. 1968 (1901-1904).
94. Albert Mathiez: *Le Bolchevisme et le jacobinisme*. Paris 1920.
95. Albert Mathiez: *La Révolution française I-III*. Médiations, Denoël, Paris 1985 (1922).
96. Albert Soboul: *Précis d'Histoire de la Révolution française*, Ed. sociales, Paris 1962. Ny forøget udgave med titelen *Histoire de la Révolution Française*, 1-2, Gallimard, Idées, Paris 1964.
97. Albert Soboul: *Les Sans-culottes parisiens en l'an II, histoire politique et sociale des sections de Paris, 2 juin 1793 - 9 thermidor an II*. La Roche-sur-Yon 1958.
98. jf dette kapitel.
99. Alexis de Tocqueville: *De la Démocratie en Amérique* 1-2. ed. F. Furet. Garnier-Flammarion, Paris 1981 (1835-1840).
100. Alexis de Tocqueville: *L'Ancien Régime et la Révolution*. Préface de Françoise Mélonio. GF-Flammarion, Paris 1988.
101. Genoptrykt: *Les Origines de la France contemporaine*. Laffont, Paris 1986.
102. PUF, Paris 1979.
103. Augustin Cochin: *La Crise de l'histoire révolutionnaire: Taine et M. Aulard*. Paris. 1909, genoptrykt i *L'Esprit du jacobinisme*.

104. At oplysningsfilosofferne også blev opfattet på denne måde af den næste generation af forfattere viser Robert Darnton i *The Literary Underground of the Old Regime*. Harvard UP 1982. Den generation der prøvede at gøre sig gældende stod imidlertid over for "den høje oplysning" der lovede broderskab og fri kommunikation til alle, men som ikke åbnede visdommens tempel for de ukendte fattige djævle, der tilsluttede sig ideer der allerede var alment accepterede i ledende kulturelle kredse. Deraf en voldsom aggressivitet. Mange af disse forfattere genfinder vi senere i jakobinerklubben!

105. s.128

106. s.111ff

107. Bygget 1661-1686

108. Barante, Guizot, Mignet, Augustin Thierry. Præsentation med tekstuddrag i Marc Gauchet (ed) : *Philosophie des sciences historiques*. P.U. de Lille 1988.

109. *PROJEKTEMNE*. Et oplagt emne for sammenlignende litterære studier kunne være de historiske romaner i Danmark(Ingemann), England (Walter Scott), Frankrig (Hugo, men også Vigny og Dumas m. fl.) og Italien (Manzoni). Tyskland og andre lande kunne inddrages). Det vil tydeligt fremgå at de forskellige folk fremdrager forskellige momenter i deres historie, alt efter hvilken aktuel politisk situation de befinder sig i.

110. Jf.TERROR.

111. Imre Lakatos: "Introduction: Science and Pseudoscience" i *The methodology og scientific research programmes. Philosophical Papers* vol. I. ed. John Worral & Gregory Currie. Cambridge UP 1978, s.5f.

112. Jean Jaurès: *Histoire socialiste de la Révolution Française..* Préf. d'E. Labrousse.ED. Sociales, Paris. 1968. Albert Mathiez: *La Révolution française* i-III. Médiatons, Denoël, Paris 1985 (1922).

113. Georges Lefebvre: *Quatre-vingt-neuf*. Paris 1939 .

114. E. Labrousse: *Esquisse du mouvement des prix et des revenus en France au XVIIIe siècle*. Paris 1932. Jf. også *La Crise de l'économie française à la fin de l'Ancien Régime*. Paris 1943.

115. PUF, Paris 1951, revideret udg. v. A. Soboul 1962. S. 1-2 og 113-153 svarer til det tidsrum som 1789 dækker.

116. F. & Richet, D. Furet: *La Révolution Française*, 2 vol.. Hachette,Paris 1965-1966. Dansk oversættelse: *Den franske Revolution* 1-2. Oversat af Birgit Schlifer. Forum, København, 546s. kr. 485 1989.

117. Jacques Solé: *La Révolutions française en questions*. Seuil, Points-Histoire, Paris 1988.

118. Oxford University Press, 1980, paperb.1988, fransk ov.: *Des Origines de la Révolution Française*. Calmann-Lévy,Paris (oktober) 1988.

119. s. 243.

120. s.249.

121. jf. ovenfor AT FORTÆLLE...

122. *Om videnskabelig erkendelse: Dens art og dens udvikling*. Institut for uddannelsesforskning, medieforskning og videnskabsteori, Roskilde universitetscenter 1984. Jf. også Lakatos fremragende diskussion: "Methodology of Scientific Research Programmes" i Lakatos, Imre & Musgrave, Alan: *Criticism and the Growth of Knowledge*. Cambridge UP 1970, s. 91-195.

123. Tilsvarende kan visse marxister redde den tilsyneladende vanskelighed der opstår når småborgerskabet, der if. Marx skulle være forsvundet, stadig lever. Småborgerskabet repræsenterer, dels kapitalister, dels proletarer, men de levende mennesker ved det ikke (det vidste de i småborgerskabets storhedsdage). Der skelnes som hos Poulantzas imellem strukturer og klasser, strukturerne lever næsten et selvstændigt teoretisk liv. Jf. Nicos Poulantzas: *Pouvoir politique et classes sociales*. Maspero, Paris 1968, s. 68f og *Les Classes sociales dans le capitalisme d'aujourd'hui*. Maspero, Paris 1974.

124. *The myth of the French Revolution*. London 1955. In 1968: *The social interpretation of the French Revolution*, Cambridge University Press, 1964.

125. *Annales historiques de la Révolution française* XXVIII, 1956. pp. 337-345.

126. At Frankrigs landbrugsproduktion før Revolutionen skulle have været i væsentlig vækst hævdes af J.C. Toutain: "Le Produit de l'agriculture française de 1700 à 1958". *Cahiers de l'Institut de Science économique appliquée* 1961, men imødegås af Michel Morineau: *Les Faux-Semblants 'un démarrage économique. Agriculture et démographie en France au XVIIIe siècle.. Cahiers des Annales* 30 1970. Som Roger Price skriver i *The Economic Modernization of France (1730-1780)*. London 1975, var det det politiske Ancien Régime der hørte op i 1789, medens det økonomiske fortsatte indtil ca. 1840.

127. "Noncapitalist Wealth and the Origins of the French Revolution". A.H.R. LXXII, pp. 475-497 1967 og "Revolutionary and Nonrevolutionary Content in the *Cahiers* of 1789: An Interim Report". *French Historical Studies* VII.479-502 1972.

128. Albert Soboul: *Les Sans-culottes parisiens en l'an II, histoire politique et sociale des sections de Paris, 2 juin 1793 - 9 thermidor an II*. La Roche-sur-Yon 1958.

129. d. 10 juli, da 3.-stand vedtager at mandaterne for alle 3 stænder skal kontrolleres i fællesskab, dvs. at man vedtager at lave én forsamling og stemme efter hoveder, ikke efter stænder. Dette havde kongen afvist. Her ophører if. Doyle l'Ancien Régime.

130. Robert Darnton: "The High Enlightenment and the Low Life of Literature in Pre-Revolutionary France". *Past and Present* 51 & in D. Johnson 1976:53-87 1971.

131. og som måske stadig gør det, hvis man skal tro Pierre Bourdieus forskning der som hovedtema har uddannelseseliterne og hvordan social position stadig går i arv.

132. der har leveret meget stof til vor bibliografi.
133. *Histoire de la Révolution Française*. Gallimard, Paris, 1964 (= *Prédis d'Histoire...*
134. Jeg citerer efter *La Civilisation et la Révolution Française*. Les Grandes Civilisations, Artaud, Paris 1988.
135. begge 1954 A. Cobban: *The myth of the French Revolution*. London 1955, in *Aspects of the French Revolution..* New York 1968.
136. Furet, F. & Richet, D: *La Révolution Française*, 2 vol.. Hachette, Paris 1965-1966.
137. "Voies nouvelles vers une histoire de la bourgeoisie occidentale aux XVIIIe et XIXe siècles". Holdt på kongressen. Er *Actes du Congrès international des sciences historiques*, Rome 1955 udkommet?
138. Kan det være denne? Soboul angiver ikke nøjere oplysninger: *La Noblesse bretonne au XIIIe siècle*. S.E.V.P.E.N. 1966.
139. Furet citerer Doyle meget lidt, om han overhovedet gør det. Derimod findes Doyles synspunkter refereret hos Solé: *La Révolution en questions...*
140. Dette ses også af at Jean Bodin, enevældens forkæmper, på en stænderforsamling prøvede at hindre at kongen fik ekstrakreditter til at bekæmpe protestanterne. Både Bodin og Hobbes skriver på deres modersmål, ikke på latin; også dette viser at de ikke (kun) skriver lærde afhandlinger, men lige så meget indlæg i en samfundsdebat.
141. *Discours sur l'Histoire universelle* 1681.
142. jf. Furet og Ozouf *Dictionnaire...*: "journées révolutionnaires"
143. Hannah Arendt: *On Revolution*. Viking Press, New York 1963.
144. Jacques Godechot: *La Contre-Révolution 1789-1809*. Paris 1961.
145. Bibliografi hos Godechot s.7f.
146. jf TIDSTAVLE.
147. jf Godechot s. 18f.
148. § 21 i den reviderede menneskerettighedserklæring der står indledningsvis.
149. I dette ligger der bl.a. en afstandtagen fra al tale om en *kontrakt* mellem konger og folk, om evig accept af en regering (det hævdede Burke var tilfældet i England, og han blev imødegået af Paine med franske argumenter).
150. "La démocratie directe sous la Révolution française - le cas des districts et sections de Paris, i Colin Lucas ed.: *French Revolution and the Creation of moderne Political Culture*, vol. 2. *The Political Culture of the French Revolution*. Pergamon Press, Exford etc. 1988, s. 295-307.

151. jeg følger Furet "Révolution et tradition jacobine" i Colin Lucas ed.: *French Revolution and the Creation of moderne Political Culture, vol. 2. The Political Culture of the French Revolution*. Pergamon Press, Exford etc. 1988 s. 329-338, samt artiklen "Jacobins" i *Dict.*
152. cf. "Journées" i Furet / Ozouf *Dictionnaire...*
153. Der er ikke belæg for at Robespierre selv skulle have planlagt det antiparlamentariske kup, jf. Norman Hampson: *The Life and Opinions of Maximilien Robespierre*. G, Duckworth & Co, London 1974.
154. Cf. *Les Origines...* og Colin Lucas: *French Revolution and the Creation of moderne Political Culture, vol. 2. The Political Culture of the French Revolution*. Pergamon Press, Exford etc. 1988.
155. Colin Lucas: *French Revolution and the Creation of moderne Political Culture, t. II. The Political Culture of the French Revolution*. Pergamon Press, Exford etc. 1988.
156. jf. INDLEDNING.
157. I *Histoire des deux Indes* havde han bl.a. skildret kolonihistorien. Nogle af de skarpeste afsnit er skrevet af Diderot! Værket udkommer i stadig forøgede udgaver 1772, 1774 og 1781. Mellem 1781 og 1787 kom der 20 udgaver. Det drejer sig således om et aktuelt og kritisk værk (filosoffernes værker lå allerede mange år tilbage).
158. *Dict. Crit.* "Danton".
159. Norman Hampson: *Danton*. G, Duckworth & Co, London 1978. Jeg følger mest dennes fremstilling.
160. Jf. om denne "lavoplysning": Robert Darnton: *The Literary Underground of the Old Regime*. Harvard UP 1982, fr. ov.: *Bohème littéraire et Révolution*. Gallimard, Seuil, "hautes études", Paris 1983.
161. Emmanuel Joseph Sieyès: *Qu'est-ce que le tiers état? Préface de Jean-Denis Bredin*. "Champs", Flammarion, Paris 1988.
162. *Esquisse...* kap. 10.
163. Mona Ozouf: *La Fête révolutionnaire*. Folio histoire, Paris, 55F 1989.
164. Kort resumé i *Esquisse...* 10. periode.
165. Jf. også *Le Monde de la Révolution Française* 3. med præsentation af de forskellige projekter og deres ophavsmænd og forsøg i undervisningssektoren.
166. Bompiani, Milano 1988.
167. *La Repubblica 1789* 4.
168. Jf. *Kronologi*.
169. efter Furet-Ozouf *Dict.* s.161ss.

170. *The Incidence of the Terror during the French Revolution. A statistical Interpretation.* Harvard UP, Cambridge (USA) 1935.
171. 1979 Livre III, kap 15.
172. Edgar Morin: *Autocritique.* Seuil, Paris 1970, billigbog 1975.
173. jf. *Suverænitét.*
174. Albert Mathiez: *La Révolution française I-III.* Médiatons, Denoël, Paris 1985 (1922).I s.234f.
175. Albert Soboul: *Les Sans-culottes parisiens en l'an II, histoire politique et sociale des scetions de Paris, 2 juin 1793 - 9 thermidor an II.* La Roche-sur-Yon 1958, billigbog Seuil, Paris, Coll.Points.
176. Soboul: *Les Sans-Culottes...*
177. jf. ovenfor *At fortælle historier.*
178. Daniel Guérin: *La Lutte des classes sous la Première République, bourgeois et "branus", 1793-1797*, 2 vol.. Paris, 1946. rééd. 1968.
179. Jeg har behandlet Castoriadis i: *Nye Tendenser i Franske tænkning.. Kultur og Samfund 1/85.* Tekster fra Roskilde universitetscenter, 245s 1985.
180. Dette afsnit trækker flittigt på artiklen. terrorisme, og desuden artiklerne: *democratie, journées, régénération, révolutionnaires, souveraineté*, fra Furet & Ozoufs *Dictionnaire.*
181. Jean-François Lyotard behandler dette problem i "Memorandum sur la légitimité" i *Le Postmodernisme expliqué aux enfants* . Galilée, Paris, 1986.
182. Tulard:124
183. Jules Michelet: *Histoire de la Révolution française.* Bouquins, Laffont, Paris. 1979 (1847-1853. II s.88ff.
184. s.95.
185. "Campagne d'Italie" i Furet & Ozouf 1988.
186. Ideen er ældgammel: den kaldes *translatio studiorum* (kulturens vandring). Man havde iagttaget at kulturen var vandret fra det gamle Grækenland til Rom, og senere, i Middelalderen, mente man at den nu var vandret til Frankrig (12.-13. årh). De revolutionære optager således gammelt stof.
187. Plumb s.193, Tulard s.126.
188. Problemstillingen er naturligvis forenklet, især når det gælder *humaniora*. Men vi kender alle de forklaringer der forklarer alt - og intet.
189. *Mémoires* de la marquise de La Rochejaquelein.

190. jf. *Dict.* s.190. Han går imod André Siegfried: *Tableau politique de la France de l'Ouest*. Slatkine 1980 (1911).
191. jf.
192. Også Charles-Louis Chassin: *La Vendée patriote 1793-1800* 4 vol.. Paris 1893-1895.arbejder ud fra sammensværgelsesteorien. Endnu er værket en guldgrube for kilder og dokumenter.
193. jf. *Tableau...*
194. Paul Bois: *Les Paysans de l'Ouest*. Mouton, Haag, 1960.
195. Donald M. Sutherland: *The Chouans. The Social Origins of Popular Counter-Revolution in Upper-Brittany, 1770-1796*. Clarendon Press, Oxford 1982.
196. Claude Petitfrère: *La Vendée et les Vendéens*. Julliard, Paris 1981.
197. Opkaldt efter grundlæggeren Grignon de Montfort (1673-1715).
198. Emmanuel Todd: *La Nouvelle France*. Seuil, Paris 1988.
199. Dette modsiges ikke af de mange nyreligiøse og mystiske (undskyld, men for korthedens skyld) bevægelser. De opstår og forgår med rasende fart, lader altså ikke til at kunne bringe varig tryghed og formår kun sjældent at bestemme folks adfærd (abort og skilsmisse er talende eksempler: man kan tordne imod disse fænomener, men det store flertal af befolkningen anvender i givet fald muligheden. Den noget mere begrænsede seksuelle udfoldelse i de senere år (mere monogami) kan forklares ved en vis penduleffekt (reaktion på '60'ernes 'overdrivelser' og først og fremmest, rationelt, ved frygten for AIDS).
200. Inddelingen svarer til den officielle opfattelse af tre stænder og har måske vanskeliggjort en selvstændig kategorisering af '4. stand', arbejderne. Jf. Georges Dumézils og Georges Dubys arbejder.
201. s.93.
202. jf kortet s. 88.
203. Bl.a. Thomas Mann har rejst tvivl om dette synspunkt, jf.
204. Så vidt jeg ved siger Luther at for Gud er fortid, nutid og fremtid lige nærværende. Altså ser Gud på den ene side hvad mennesket med sin frie vilje vil vælge, men viljen forbliver på den anden side fri, og følgelig ved Gud hvem der vil blive fortabt, men de fortabte har selv valgt fortabelsen. Jeg er dog ikke på hjemmebane i teologien.
205. 1821.
206. Roger Dupuy: *De la Révolution à la chouannerie..* Flammarion, Paris. 1988.
207. Det følgende trækker naturligvis på de ovenfor nævnte værker.
208. jf. kapitlet *Paradigmeskift*.

209. Jf. J. Egret: *La Pré-Révolution française 1787-1788*. Paris 1962.
Norman Hampson: "The 'Recueil des pièces intéressantes pour servir à l'histoire de la Révolution en France' and The Origins of the French Revolution". *Bulletin of the John Rylands Library XLVI* 1964.
210. således Pierre Gaxotte: *La Révolution Française*. Fayard/ Livre de poche, Paris 1928 (1960).
211. Denis Richet: *La France moderne. L'Esprit des institutions*. Champs, Flammarion, Paris 1973 s.167.
212. s.140, fra. ov. s.187.
213. jf. Doyle s.143f., fra. ov. s.190 og D.L. Wick: "The Court Nobility and the French Revolution: the Example of Society of Thirty". *Eighteenth Century Studies XIII* 1980.
214. Emmanuel Joseph Sieyès: *Qu'est-ce que le tiers état? Préface de Jean-Denis Bredin*. "Champs", Flammarion, Paris 1988.
215. citeret efter Georges Lefebvre: *Quatre-vingt-neuf*. Paris 1939, s. 58.
216. Billigbog med uddrag: Pierre & Denis, Michel Goubert: *1789. Les Français ont la parole*. Coll. Archives. Gallimard/Julliard, Paris 1973 (1964).
217. s.153, fra. ov. s.202.
218. G. Chaussinand-Nogaret: *La Noblesse au XVIIIe siècle. De la féodalité aux Lumières*. Paris 1976, s.186-192.
219. s.154f., fra.ov. s.204.
220. s.156f. fr. ov. s.206.
221. P. Murphy & Higonnet, J.: "Les Députés de la noblesse aux états généraux de 1789". *Revue d'Histoire moderne et contemporaine* 1973.
222. Doyle s.187f., fr. ov. s.243.
223. s.190, fr. ov. s.247.
224. Doyle s.186, fr. ov. s.243.
225. Denne døds måde gentages under hele Revolutionen. Den bærer typiske træk af Massernes adfærd under Enevælden. jf. også her *SUVERÆNITET*.
226. jf. om 14 juli jf. Jacques Godechot: *La Prise de la Bastille*. folio histoire, Paris, 46F 1989?, og A. Williams: *The Police of Paris, 1718-1789*. Baton rouge, 1979. Doyles vurderinger af troppers pålidelighed er ikke voldsomt belagt.
227. jf. s.
228. jf. Georges Lefebvre: *La Grande Peur de 1789* . Paris 1932.

229. om dette Godechots kortfattede kommentar samt: Stéphane Rials ed.: *La Déclaration des droits de l'homme et du citoyen*. Pluriel, Hachette, Paris (rummer mange dokumenter over diskussioner, andre erklæringer mm.). 1988. Jean Morange: *La Déclaration des droits de l'homme et du citoyen*. Que sais-je, PUF, Paris 1988 (kortfattet).

230. Furet i hvert fald jf. *Dict. Crit.* s.116.

231. jf .s. ??

232. Dette, nationaliseringen af kirkegodset, assignaterne, samt især kongens bortførelse til Paris bliver de begivenheder som Burkes harme fæstner sig på. Jf. nedenfor.

233. *Reflections on the Revolution in France*. Penguin classics, Harmondsworth 1987 (1968).

234. tolkes i *Gyldendals Verdenshistorie* III, s.501 som et mislykket flugtforsøg. Vist med urette.

235. bl.a. behandlet af Aimé Césaire.

236. først udgivet i 1843.

237. jf kapitlet suverænitet ??

238. F. & Richet, D. Furet: *La Révolution Française*, 2 vol.. Hachette, Paris 1965-1966, s. 176.

239. jf. kapitlet *Krig*.

240. jf. Norman Hampson: *The Life and Opinions of Maximilien Robespierre*. G, Duckworth & Co, London 1974.

241. jf. ??

242. jf kapitlet *Terror*.

NAVNELISTE

- Ans 23, 29
Arendt 52
Argenson 53
Aristoteles 10, 22
Aulard 35, 59
Balzacs 60
Barante 29, 37
Barnave 56, 57, 91, 93
Barrère 67, 68
Barruel 27
Bernstorff 4
Besanval 88
Blanc 30, 31
Bodin 48, 49
Boileau 34
Bois 76
Bonaparte 32, 70, 71, 73, 100, 101
Booth 25
Bossuet 22, 49, 53
Bouillé 90, 91
Brienne 42, 82-84
Brissot 44, 57, 92, 95, 96, 98
Buche 30, 31
Burke 27-29, 31, 33-35, 50, 54, 70, 88, 91
Calonne 42, 53, 81, 82, 84
Calvin 62, 79
Carlo Emanuele 101
Carrier 69, 75
Castoriadis 70
Chassin 75
Chaussinand-Nogaret 86
Christian II 48
Christian Vs 8
Clavière 93
Cobban 41, 45, 46
Cochin 26, 28, 34-36, 70
Comte 29, 34, 59
Condorcet 7, 9, 23, 25, 54, 62, 63, 92, 98
Constant 29
Corday 97
Crouzet 15
Danton 26, 44, 59-61, 73, 90, 94-96, 98, 99
Darnton 35, 44, 60
Denis 4, 6, 11, 12, 25, 60, 73, 84, 85, 97
Descartes 10, 12
Diderot 11, 12, 25, 44, 52, 53, 59, 60
Doyle 6, 13, 15-19, 39, 41-47, 82-84, 86, 87, 88
Dubos 53
Dumouriez 72-74, 96
Dupuy 80
Egret 83
Engels 32, 45
Erizzo 24
Faucheux 76
Feuerbach 32
Fichte 36
Flesselles 58
Foscolo 74
Foucault 11, 65
Fox' 91
Frans I 24
Frans II 72, 93
Friedrich-Wilhelm II 92
Furet 6, 16, 20, 31-34, 39, 45-47, 51, 56, 57, 66, 68, 70, 73, 89, 95
Galilæi 10
Gaxotte 4, 84
Godechot 6, 29, 52, 53, 85, 87, 88
Goubert 85
Grégoire 99
Grotius 49, 50
Guérin 70
Guizot 29, 37
Gustav III 93
Hampson 57, 59, 60, 83, 95
Hazard 12
Hébert 67, 68, 90, 98
Hegel 12, 25, 26, 31, 36, 40
Hobbes 48, 49, 51
Holberg 22, 50
Hume 12, 13
Høyrup 23, 40, 41
Jaurès 32, 38
Kant 12, 36
Karl I 11, 24
Karl IX 91
Kjøller 25
La Fayette 56, 61, 88-94, 96
Labrousse 15, 32, 38, 46
Launay 58
Layas 96
Le Peletier 63
Lefebvre 4, 15, 32, 38-41, 45, 46, 85, 88
Leopold II 72, 92, 93
Locke 13, 14, 49, 50
Lomonossov 11
Lucas 55, 56, 58
Ludvig XIV 8, 22, 34, 49, 53
Ludvig XV 53
Ludvig XVI 58, 66, 74, 82-84, 87-89,

93, 95, 96
 Ludvig XVIII 91
 Luther 7, 62, 79
 Lyotard 23, 71
 Mably 53
 Maistre 27, 79
 Mann 79
 Marat 44, 68, 90, 95-97, 100
 Marx 29, 31, 32, 37, 41, 45, 70, 71
 Mathiez 32, 38, 59, 69
 Maupeous 83
 Merlin 91
 Meyer 46
 Michelet 30-32, 38, 55, 57, 59, 72, 73,
 75, 99
 Mignet 29, 37
 Mirabeau 44, 56, 57, 87
 Montesquieu 50, 53, 60, 79, 89
 Moreau 53
 Morin 68
 Morineau 15, 41
 Muchembled 8, 9
 Muchembleds 58
 Napoleon 15, 23, 31-33, 73, 92
 Narbonne 93
 Necker 19, 44, 81, 82, 84, 86, 88, 90
 Newton 10, 13
 Nietzsche 4
 Olsen 6, 25
 Ozouf 6, 51, 57, 59, 63, 66, 73
 Paine 13, 27, 54, 71, 91
 Palmer 24, 45, 46
 Pascal 10
 Pétion 56, 93
 Petitfrère 76
 Plumb 15-20, 28, 74
 Poulantzas 41
 Price 15, 28, 41
 Priestly 28
 Quinet 31-33, 38, 40, 68, 78
 Rabelais 8, 9
 Raynal 59
 Réveillon 58, 85, 88
 Richelieu 11
 Richet 4, 6, 39, 45, 73, 84, 95
 Robbe-Grillet 22
 Roberts 7, 20
 Robespierre 26, 56, 57, 59, 63, 65-67,
 69, 70, 71, 74, 91, 94-99
 Rochejaquelin 75
 Roland 92, 93, 95
 Rousseau 12, 13, 29-31, 34, 44, 49-52,
 59, 60, 62, 68
 Roux 96
 Rudé 16
 Rushdie 22
 Saxo 6, 22
 Servan 93
 Sheridan 74
 Siegfried 75
 Sieyès 42, 60, 84, 87, 100
 Smith 13
 Soboul 4, 32, 39, 40, 43, 45, 46, 70
 Solé 39, 47
 Staël 29, 68
 Sterne 25
 Struensee 4
 Sutherland 76
 Taine 26, 33-35, 70
 Talleyrand 90
 Taylor 18, 42, 46
 Thierry 29, 37
 Tocqueville 13, 26, 29, 32-35, 44, 68
 Todd 76-79
 Toutain 15, 41
 Tulard 6, 72, 74
 Varlet 96
 Voltaire 12, 24, 30, 34, 44, 50, 53, 59,
 60, 62
 Vovelle 20
 Wesley 18, 20

